

СТРЕМЕЖ
СПИСАНИЕ ЗА ЛИТЕРАТУРА,
УМЕТНОСТ И КУЛТУРА

2020

Година LXVI, број 2

Издавач:

Национална установа – Центар за култура
„Марко Цепенков“ – Прилеп

За издавачот: Рубинчо Белчески

Редакција:

Габриела Стојаноска-Станоеска (главна и одговорна уредничка),
Јовица Тасевски-Етернијан и Иван Антоновски (уредници)

Лектор: Радослав Митрески

Дизајн на корица: Дарко Талески

Техничко уредување: Гоце Станоески

Секретар на редакцијата: Владо Крстески

Печати: Ацетони - Прилеп

Ракописите не се враќаат

Издавањето на списанието е овозможено со материјална поддршка од Министерството за култура на Република Северна Македонија.

СОДРЖИНА:

ПОЕЗИЈА

Васил Тоциновски: Песни.....	5
Слободан Беличански: Песни.....	11
Марина Икономова Шокева: Песни.....	14
Пере Ристески: Хаику поезија.....	18

ПРОЗА

Митко Маџунков: Пет куси прози.....	20
Светлана Камџијаш: Куси-куси раскази.....	23
Ана Стојаноска: Раскази.....	25
Сашо Димоски: „Болест, љубов моја, болест“ - триптих раскази.....	30
Ивана Трајаноска: „Деса“ – извадок од необјавен роман.....	42

НОВИ ГЛАСОВИ

Мариета Дукиќ: Песни.....	52
----------------------------------	----

ПРЕПЕВИ

Васко Попа: Песни.....	55
Новица Тадиќ: Песни.....	60
Ариан Лека: Песни.....	65
Кристина Домбровска: Песни.....	67

КРИТИКИ * ЕСЕИ * СТУДИИ

Љерка Тот Наумова: „Мистериозни проникнувања во творечкиот исказ“.....	73
Елизабета Баковска: „Затвори го ова лето во кутија од слама љубовното писмо на авторката во заминување“.....	77
Марија Ѓорѓиева Димова: „Туѓинците околу нас, странците во нас“.....	84
Добрила Грашеска: „Приказни за краткоста или како се најдов себеси вплеткана во мрежата на Г.“.....	92
Габриела Стојаноска-Станоеска: „За духовноста во која сонот е појаве од јавето“....	95
Елена Конеска Светиева: „За таинствената свинга на Кујунџиски и нејзините нукулци на Балканот“.....	102

ДРАМА * ТЕАТАР

Сузана Ѓорѓиевска: „Спортска му е мајката“ – комедија.....	104
---	-----

ПОЕЗИЈА

Васил Тоциновски

ЗАМИНУВАЊЕ НА ПРИЈАТЕЛОТ

На Петко Шипинкаровски

Така како што живееше кротко си замина
го напушти овој свет апансас без поздрав и збогување
отиде в туѓина со раце полни од нови ракописи
со недоброј пропуштени пораки и несвртени броеви
од мобилниот телефон како надоречени мисли и вистини
збор не рече за предупреда, а тоа не му беше во нарав
или едноставно така сакало да биде знаеше да каже
и да се премолчат и пребродат многу болки и вистини

Замина без враќање добриот струшки дух отиде
ах, отпатува ластовицата однесувајќи ја пролетта
а просторот се стори амбар преполн со молк и трепет
сабја дипленица и повеќе нè нема на неговите роднокрајни
поетски средби, кај вевчанските извори, на седенка во
црквата *Свети Илија* или на митинг со убав збор во дворот
и под ладовина во гласовитиот струшки храм
го нема веќе нашиот Петко постојано заитан и замислен
и нас нема кој да нè собере, та и нас тука нè нема
останала само по некоја безгласна воздишка, жалба
и предвреме пожелтени спомени од некои златни времиња

Единствена е вистината оти и човекот сам по себе
е судбина и приказна што не сме ги разбрале докрај
зашто сега нема покајување оти не сме имале вера и мера
за достоината почит и признателност кон пријателството.

ПРИЈАТЕЛОТ МАРКО

Кој тоа во ниедно време се јавува, сонот ми го краде
се умам а на уво милозвучен глас ме повикува
да станам и да се најдеме на нашето старо место
оти едно видување е цело столетие неповторливо
ајде вели, скроти ја личната алатка, ослободи ја
од нокни недоумици и копнежи, страсти и настраности
дојди да се видиме и поприкажеме без никој никого
доста сме сами со себе, ништо повеќе од сами за себе
без да се погани скришната мисла за нас и за светот
што како усвитена грутка скита во вселената

Градот слатко спие и сонува, ме ежи глувотијата
што ме демне зад секој ќош од тесните и мрачни улички
изгаснати се прозорците од домот на пријателот
го нема на балкон со гласен довик и мавтање рака
забрзува срцето да ги отчукува миговите, а нозете
сами потрчуваат, итаат по мазната калдрма
Тука сме на градските сидини со поглед кон морето
пред нас бескрајно распространето и стивнато
само зборовите на милиот пријател Марко Поло
како бранови навлегуваат во мене и ме вознемируваат
оти вели пред првите мугри неговите галии ќе заплонат
со скриена мисла да го освојат светот ако е тоа можно
та да се видиме, поприкажеме, уште малку свои да сме
оти можеби никогаш и никаде повеќе нема да се видиме.

ЗА УШТЕ ЕДЕН МИГ

Благословена е мислата пред фреска од срцето ко молитва
за уште еден ден живот, за еден нов живот што е краток
склопчен во миг на возбуда и вознес, нежност и милост
да се биде со своите најмили и љубени, со род и пород во домот
да се сонува за убавината, да се смислува иднината
во сончев и топол ден да се сврати во родното маало
со прошетка по сокаците и уличките за средба нова
со комшиите, познати и непознати пријатели, новојденци
со прашање слуша ли здравјето и како се годините

иако натежнале како камени плочи од воденицата на Пано како милозвучна приспивна песна од втора воденица на пресушената река Тополка, а таму сега нема ништо да се заскита во предградијата на древниот дремлив град во Којник и Мегдан, до Прцорек и Превалец и во круг преку Долни дукани до Горни дукани и за мала издишка под двата јавора кај папокот на светот и векот накитени со некролози за оние кои заминале без збогум апансас упокоени или страдалници на веков од болести и болки со молитва за миг, за уште еден само миг за воздишка, за насмевка и галеж мил од рака блиска со твоја крв и твој плод од љубов изникнат в градина во дворот домашен, ах, дворот и домот ги нема веќе затворен во кафез самуваш на деветтиот кат во престолнина што не е твој град и не му припаѓаш никому тука а сепак со жалбена молитва за миг, за уште еден нов миг.

ШТУРО ДОБА

Бескрајното разгласување на вистината оти случајности во животот нема донесоа пандемија болноумна потврда за заробениот ум на човекот кој ги смислуваше и водеше сите војни, палежи и грабежи чиј збор пофален вознесуваше, а оној погрдниот пеплосува рака што умееше да позлатува, но со погана умисла каде ќе дофатеше коров да не никне и сè така бескрајно играјќи си со човекот шах а победата ја понесуваа меѓу раѓање и упокојување црни и бели кралеви и коњи. Бидна победоносен миг со парада од страв и предупреда се проби мембраната на злодоба и квакна штуро време по мртви градови, пусти улици, занемени плоштади нигде жива душа, ни птици ниту бубалки, сал молк од подземен татнеж оти ништо нема да биде како што беше меѓу преплашени луѓе со маски, отуѓени и омразени бегајќи од сопствената сенка, од пеплосани соништа жигосани со броеви на заразени и упокоени кутри души та не остана ни душевадник долговите да им ги наплати така мерата го помири духот меѓу човекот, животот и смртта што одеднаш прераснала во мисла да се биде

човек ништожно е, да се мисли погубно е, бесмислено е да се љуби
оти во времето превртено премеруваат и пресудуваат нови
аршини
на измама и бегство, омраза и предавство, совршен молк
и пресоздавање на зборот, стокмување на нов човек и живот
во кој нè има или нè нема, о, боже мој, сеедно е.

ПОБЕГНАТО ВРЕМЕ

Радувај се кога ти недостасува време оти побегнало
та многу работи не се завршиле, не се збиднал
по некој сон, пропуштена средба, изгубена надеж
тоа годините натежнале со преморен чекор задоцнет
во ова заитано и превртено време во кое нема место за очај
утре е нов ден и зграпчи го тој божји дар да го скончаш
вчерашното и уште повеќе смисли нови нешта
да си го исполниш и разубавиш животот, стори го тоа
оти нема друг да го сработи твоето одење по маките

Не думај се оти ете затоа никој не ја сака староста
и не заборава никогаш годините и времето не биле победени
туку секој на своите рамена ги понел и совладал
тагата и болката, поразот и разочарувањето, поразиите
злобата и интригата ко отровен залак во гркланот
без здив, стануваш преплашено свере, сам и самотен
пред сопствениот сид на срамот молитвејќи безгласно

Радувај се, радувај се кога побегнало времето оти надеж
е тоа за утре кога блесокот на светлина и топлина
ги прегрнува вознемирените срце и мисла повикувајќи
да се фатиш за јужниот ветар завјасан во нови
авантури ко палаво детуле фатено за опашот
од коњот на дедо учи како машки се чекори и истрчува
единствената патека на животот што ти била судена.

ГРЕВ И ЗАМИНУВАЊЕ

Ме прашуваш каде сум и како се стигнува до мене
зошто едноставно сум исчезнал без збогување
ниту со ветување за довидување и молба за простување
Луди ветришта ме одвеаја на друга страна
од светот каде пиле не пее, бубалка не прелетува
бескрајна пустелија со изгубени сенки и адреса
до која води пруга обрасната во коров и трње
по која со десетолетија не минал воз, ниту пампур
патиштата се румба-гумба по кои завиваат волци
пожолтени полиња по кои танцуваат лисици
со штркови кои место змии и жаби ги проголтале
сите лета, до едно лето на нашата љубов и лудост.
Ме прашуваш за моето никому ненајавено одење
џенем далеку како бегство од самиот себе
иако знам, точно знам оти од сопствената кожа
не се бега, та затоа имав грев за самиот себе
да си ги простам сите неверства, лаги, измами
да заборавам недоброј авантури, скитања
изгубено време, та сам за себе да ја извагам вредноста
ко недорек што сум барал од себе и од сопствениот живот
среде глутница од сверови и студени ветришта
љубовта моја кон тебе ме доразболе, ме разнебити
та така душо моја заминав да не би те пеплосал
оти тоа би било единственото нешто што не би си го простил.

НЕКОГАШ И СЕГА

Некогаш затрчани кон нови изгрејсонца никогаш
не бевме сами зашто бевме млади, убави и вљубени
та наши беа далечините исполнети со копнеж
и со соништа за вечна младост и пофална радост
оти му принадлежине на светот и тој е наша
прегатка и бакнеж ко бисирен ѓердан околу вратот
Некогаш со сонце во очите и јужни ветришта во дланките
ги претрчувавме полињата и ливадите во еден здив
и остававме семе за род и пород во кој споменот за нас
ќе биде незгаснат оган за да ни биде живо името
оти некогаш сме биле со копнежот наш за животот.

Сега мугрите се уморни, сиви и студеникави
полазуваат грозоморни и ко пијавици се лепат
по сувата и набрана кожа, ја посланиле косата
та беспомошно ко тешки црковни свона се клатат
раце и нозе, по черепот удира тежок токмак вртоглавица
Сега се прашувам каде отидоа сите копнежи
та до еден се пеплосаа ли соништата и од нас ништо
не остана, како да не сме биле некогаш, нè немало
Доцна есен е, топла и мила, голи и црни дрвја стрчат
зашто со своите лисја ги позлатиле патеките
а во паркот на една клупа тој и таа, ти и јас
фатени цврсто, поточно вљубено држејќи се за раце
досонуваме кога бевме млади и убави, миг еден и среќни.

ЗАБОРАВЕН ЧОВЕК

Одлетаа белите гулаби на младоста, заминаа и никогаш
никогаш повеќе не се вратија и си остана тагата
да блада во сопствен кафез на забораен човек од сите
зашто одамна во поштенското сандаче нема писма
не стигнуваат разгледници од разни патувања по светот
заборавени се честитки за среќни нови години и родендени
не свони телефонот со заклетва аман само ти и господ
помогни ми и избави ме од пеколот, од никаде глас еден
пратка од весник, ново списание, книга, промоција
пустина е векот, ветришта е животот, а човекот пепел.

Старомоден си, ми шепоти глас со закана оти сум
се изгубил во минати времиња како потрошена паричка
та кому и зошто му е потребен изоден човек и изгубен
во нови технологии, вредности, критериуми, пандемија
и да не редам повеќе оти ќе пукнат душа, срце и глава
останат сам со себе, проклет сирак, паталец, сонувач
и фантазер забораен во продавница за магла и ветар
та затоа нема бели мугри, ни патишта за потаму
потаму од животот, од стварноста, потаму од себе.

Дома вежбам движење да не заборавам да одам вежбам
зборувам со себе и почесто се сепнувам пред забораен збор
ама точно знам и се прашувам мина еден без тебе
просолзувам и во себеси велам зарем и ти мила ме заборава.

Слободан Беличански

КУТНУВАЊА

На татко ни Цветан

Во деновите што Ти беа последни,
а за кои не знаевме оти Ти се последни,
катаден ни зборуваше кој се Те кутнал
и кого се си кутнал во мегданите
што ги носи животот.
Разбравме дека повеќе си кутнал
отколку што Те кутнале
и дека си кутнувал чесно
и не си сакал сопки,
ни Твои ни туѓи.
А ние,
во сета заслушаност и загледаност
во Тебе,
не сетивме дека од зад грб
Те сопнува смртта.

ЗЕЛНИЦИ ВО РАЈОТ

На мајка ни Костадинка

Не е пристојно
да му досадуваме на Бога,
со прашање
каде Те сместил на Небото.
Не е дозволено
живи да сирнат во Рајот.
Само да може
да вдишеме од рајскиот воздух,
ќе сме начисто дали си Таму.
Ќе Те познаеме
по мирисите на зелниците

со спанаќ, сирење и праз.
Ќе се израдуваме
што им служиш на Бога
и на жителите рајски,
со верба дека правиш
како што правеше,
овде, на Земјава,
на сите да дадеш и раздадеш,
и на крај, последна да каснеш,
ако останало.

РАЗГОВОР СО УМЕТНИКОТ

На сликарот Кирил Гегоски – Гегата

Уметнику, со години
ги растајнував Твоите пејзажи,
со клучот и бравата
што ги чувам во главата.

Ама, во последно време...
не ми оди работата
и се прашувам:
Дали клучот се искривил
или бравата зарѓала
или умот мој се подуморил?

Пријателе, послушај ме:
Пресели ги во градите,
таму клучот не се искривува.
таму бравата не зарѓува
таму срцето не знај за умора!

НИЕ И ТАТКОВИНАТА

Во празници -
за татковината да наздравиме.
Во делници -
со неа муабети да направиме.

Без да ја лажеме,
сè да ѝ кажеме:
на што се радуваме
и од што боледуваме,
на што се надеваме
и од што стравуваме.
Со неа -
никогаш да не се скараме,
од неа -
никогаш ништо да не бараме,
радоста и надежта
да ѝ ги дариме,
а болката и стравот
за нас да си ги оставиме.

ПИСМО ДО ТЕЛЕВИЗИЈАТА

Ти, безмилосна заводничке,
мајсторски ги прикриваш брчките,
порано со колор,
сега со висока дефиниција.
Секој ден златници Ти плаќаме
за Твоите петпаречки приказни.
Со соништа нè залажуваш,
за нашите да ги заборавиме.
Во четири сида нè заробуваш,
за природата да ја запоставиме.
Ни крадеш од слободното време,
што и така малку го имаме.
Ни ги кусиш
љубовите, пријателствата и
разговорите, со себе и со другите.
Пред полноќ или по неа,
земаме клетва
дека ќе се откажеме од Тебе,
а наутро, уште неопулени,
се фаќаме за далечинското.

Марина Икономова Шокева

ТУЃИ СПОМЕНИ

Ми мавтаат оние планини,
Дојди ми велат, седни на нашава софра.
И ракија и сирење ми нудат,
Топол пешник кој треба да се скрши,
Исто како во сто пати раскажани прикаски
За нечии спомени од детството.

Но овие планини не никнале во бајките
На моето детство,
ни лебот зреел на нашите ниви.
Ни гроздот распакувал
На наша црвеница,
Ни стапалото што го гмечи во вино
Не е мое.

Нешто подлабоко, нешто во исконскиот корен
На дрвјава што првпат ги гледам
Ме врзува со овој пејзаж,
Нешто одамна зачнато и лулано
Во нечиј туѓ спомен.
Нешто што длабоко го чувствувам,
А името не му го знам
Ми го подметнува како да е мое.
А јас со отворено срце го примам.

МОЈОТ ГРАД

Во мојот град
ги поздравуваат и кондуктерите
во градскиот превоз.
Целото соседство тагува и слави
при погребите и свадби,
секој секого препознава
по чекорот, по гласот, по здивот,
и никој не е сам со себеси

ни во доблеста
ни во гревот.

Секој знае
како треба, како мора
и каков е редот.

Мојот град има
нешто сенишно и тајно
што завива во ноќта.
Некоја глад,
некој бес,
некоја замолчена храброст.
Немој некоја тешка
се разлива ноќно време
го ремети сонот, мирното секојдневие,
дневната доза
послушно заслужена среќа,
и останува да лебди над тесниот простор,
над тесните гради
во кои и на срцето му е претесно да чука.

САМА

Се видов. Сама.
Во секоја смисла на зборот.
Сама го крепам небото
Со мојата глава.
Сама ја крепам Земјата
Со моите стапала.
Бришан простор
Околу мене.
Исправена.
Низ мене поминуваат пораките
Од небото кон земјата
И обратно.
Понекогаш се допираат.
Подаваат рака и се поздравуваат.
Тука блиску до срцето.

ПРОМЕНИТЕ МЕ ВОЗНЕМИРУВААТ

Промените ме вознемируваат.
Новиот велосипед
со поинаков механизам за возење.
Промената на зимско со летно
сметање на времето.
Новите работни саати
со кои подолго време
се останува дома
ми носат нервоза и отпор.
Веројатно стареам.
А како некогаш со леснотија ги менував
и битните работи во животот...
живеалиштето кое ми беше дом,
работата која ја сакав...
моето презиме, на пример.
И можеби уште тогаш започна
процесот на забрзано стареење,
ако губење на битките со себе
е тоа.

ЕЗЕРОТО ЧЕКА

Завиено од белина,
како поларен лилјак
ги лови вибрациите
меѓу тишината и мразот.
Ослушнува и
со своето стаклено око
му намигнува на зимското сонце.

Чека езерото и
знае чеканото доаѓа.

Не е тоа зрак
што ќе ја истопи оваа кристална преградка,
не е виножито
што ќе ја обесчести оваа просирност.

Не е ни жежок бран што ќе го истопи
пејзажот кристализиран до совршенство.

Притаено во својата ушна школка,
спокојно во својата будност
езерото ослушнува и чека.

Пере Ристески

пролет
меѓу нас
утопија

семафор
жолти лисја преминуваат улица
на црвено светло

џез бар
прозевањето
не престанува

фото албум
моето детство
некаде никаде

октавата
на гавранот
есенско утро

неколку печурки
во пицата
еурека

развод
пролетта во нејзините
чевли

интернет
купување
пластично цвеќе

прекин
на телефонските линии
магла

плата
банкоматот ме прашува
Дали имате забелешка?

телевизија
вестите
на mute

изгрејсонце
љубов со небото
на прв поглед

медицински камп
и пчелите
на помош

Нова година
моето *јас*
и нејзиното *не*

гробишта
полна рака
свеќи

ПРОЗА

Митко Маџунков

СУМО-БУРЛАЦИ

Голема привилегија е некој да те влече во брод по река или да те турка на суво низ животот. Постојат специјалци за влечење и туркање кои се создаваат и воспитуваат во специјални школи. Ги викаат сумо-бурлаци. Бурлаци затоа што влечат, како некогаш бродови по Волга, а сумо затоа што се дебели, мазни, добро наранети борци истренирани да буткаат. Способноста на бурлаците да влечат и на сумовците да туркаат од единството на спротивностите создаде сумо-бурлаци кои можат истовремено да те извлечат од калта на реката и да те туркаат низ мочуриштето на животот.

Многумина што ги познавав како обични луѓе сега ги препознавам како сумо-бурлаци. Дали затоа што многу сакаат да јадат, дали затоа што се мајстори за протекција и туркачи низ животот, сега улиците се просто преплавени од сумо-бурлаци, браќа, вујни, професорки по клавир, мајки, татковци, партиски активисти, секакви има меѓу нив – гордо газат врз животот по тесни патеки со дебели нозе на кои не им се познаваат табаните ниту пак прстите на табаните или ноктите на прстите. Кога немаат кого да туркаат, тие влечат, а кога нема што да влечат, тие буткаат – а од лајна а во лајна – важно не престануваат, зашто таков им е табиетот.

Не можам да поверувам дека на светот се наплодиле толку дебели сумовци и само чекам кога Земјината топка ќе се прерчали од нивната тежина или кога ќе ја истуркаат во некоја друга вселена низ дупката на некоја маса за билијард.

НАЈКРАТКАТА ПРЕТСТАВА НА СВЕТОТ

Четири чинки се прикажуваат без причинки. Првата вели, кога ќе почне, втората вели колку ќе трае, третата вели ај уште малку, четвртата вели така ни треба. На јајцето на кокошката застанато во газерот може да се прочита: крај.

АТЛАНТИДА

Реката почна да пресушува. Се пенеше околу камењата што испливуваа од неа. Покрај кејот имаше табли со натписи дека е капењето забрането. На тие места, како ни на некогашните плажи, и онака никој не се капеше. Таблите беа ставени да се избегне одговорноста во случај некој да се зарази.

Водата беше гнасна од фекалии и затруена од отрови. Попусто сопствениците на кафулињата ги истуркаа масите до самиот сид на кејот: реката не донесуваше свежина.

И покрај тоа, тук-таму расеани, во водата стоеја луѓе со стапови. Чекаа да извадат од реката нешто што не е за јадење, но тие пак ќе го изедат. Од појасите, како празни мадиња, им висеа мевови во кои требаше да се смести уловот; мевовите одвај ја допираа водата.

Под Камениот мост реката беше троа зајазена, веројатно да не останат на суво темелите на мостот во такво сушно време. Под јазот водата создаваше пена, а на оние што стоеја среде реката пената им допираше до колената. На другите, што ловеа подалеку од јазот, водата одвај им ги покриваше глуждовите.

Реката безводно течеше низ предел за кој со денови се нафаќала гнасотија, стапче за камче, кесиче за врбиче, додека губрето во еден момент не ги зајази мостовите. Еден минувач што застана на жегата, му наброја на друг минувач кого сосила го сопре, колку шпориња извадил од реката.

Како да го слушнала разговорот, власта наредните денови прати багерче да го чисти речното корито. Од дното исплива потонатата Атлантида со ококорено око на челото. Откако го снемало светот, таа се вратила да сведочи за она што некогаш било под мостовите со бисти на реката-конче.

КУЧИЊА

Јазикот не лаже.

„Којзнае каде ќе ме лаат кучињата“, си велеше, зашто, каде и да излезеше во своето село, го дочекуваа кучиња кои, нормално, ако не го познаваа, лаеја по него.

„Нема ли да се доберам до градот“, си велеше, „па на повисоко да ме лаат.“

Кога го освои градот, си ги донесе со себе кучињата за да спијат по улиците и да ги касаат минувачите. Како важно лице, сега го познаваа и, кога ќе застанеше пред нив, не го лаеја, зашто беа од истото село.

Така виде дека и јазикот лаже (ама нема кој да му каже).

ОСЛОБОДУВАЊЕ НА МААЗАТА

бравата ќе биде многу зголемена пред твоето око и ќе покаже дека забот `рѓосан ѝ виси отворен од ограбувачи, маазата во тој момент ќе стане место многу уплашно, што тера на бег по скалите со расклатена железна ограда налик на момински вез, о Себастијане, но силата на вистината ќе се појави тогаш од безденицата и ќе продре како магарешки трн во внатрешноста на визбата зад каците, та ќе јурне оттаму како повратен ослободителен бран, како огнена река што го чисти ѓубретото разбојничко од маазата, и ќе удри во портата окована, со катанецот со виснат заб, та ќе ја однесе, сосе сидот и џамот, и неа со скриените арамии што ја раскатанчиле, откако влегле како сувоземни гусари со ками во устите да ограбуваат драмови и чивии и тешки паланци, но тогаш, како што беше пишано, *големата сила на вистината* ќе го растури однатре сидот на лелекот од тули, а светлината пештерска, заробена зад лажни сидишта, ќе потече сино од левата страна и ќе се укаже пред тебе, Себастијане, како слободна мисла што ќе ги разбега стаорите избински и ќе го истурка во дворот под одрината – ѓубретото сето, сосе `рѓосаниот заб виснат под жолчката склобена, а светлината тогаш ќе потече како невестински килим под твоите нозе, о Себастијане

Светлана Камџијаш

САЕМ НА КНИГАТА

Изморени од саемот и судирите со големи очекувања, непроветрени атмосфери и многу хартија, седнавме во чаршија на чиг-ќофте (лут специјалитет завиткан во тенка кора, со сок од калинка и салата).

Уличките тесни и прекрасни, малите балкони со џџести порти се подаваа како двостих. Вечерта млака и таинствена, џамијата во близина осветлена. Свечкаат стаклените чашки за чај, нешто си кажуваат. Пријатно и природно. Влеговме во раваот на друго време, зад тенката корица од една книга која не се продаваше на саемот.

ЕДЕН ДРУГ ГРАД

Деновите од нашиот град расте еден друг град од мириси. За да дојдам на саканото одредиште со точакот, пловам низ заливот на багремите. Слапови бебешка нежност. Потоа низ невидливите продавници за колачиња од марципан што се подаваат од крошните на расцветаните костени. Следи фонтанатата на радосниот живот што прска од мирисот на анамската рака. Преку морските сокачиња на рузмаринот и свежиот здравец, во кој живеат нимфите, доаѓам до балскиот дворец на принцезите ружи-ползавици чија купола се извива високо накај белите облаци.

Уште поинтересно ми е патувањето низ твоите невидливи улички, кога меѓу зајадливоста и досетките ќе најдам на она што вистински ми треба.

ПРЕЛИСТУВАЊЕ

На дното од опојниот мирис на липите, можам да насетам свежина на краставица. Слично како што под робусниот, остар ти - насетувам детенце, под убавата занесна жена – кутро отфрлање, а под нечија мазна љубезност – тивок презир.

А зад презирот, зад детенцето? Има уште некој, зад него пак уште некој. Лушпи од кромид и свилена хартија за пакување. Слоеви од тестото на приватните апокалипси. Ретко кој ги пробива слоевите за да пристигне до слатката срцевина. Таа сладост ја има секој, но сопственикот ретко се заблажува.

Денес се чини поблиску. Расцветаните липи ја послужиле својата срцевина за да ни помогнат во тоа знаење.

ЗЛАТА

Злата уживаше да јаде. Малите посластици ги голташе како од шега. Големите стрпливо ги дробеше, ги раситнуваше за да може да ги проголта. Џвакаше и прецвакуваше, а потоа се восхитуваше на непрегледната река зборови што излегуваше од неа. Надворешно стабилна, подрипнуваше однатре. Примаше и пополнуваше, преработуваше, преправаше без престан. И така, во својата зафатеност, не ни забележа дека ја голтнала малата грациозна жаба, која дојде на терасата со сериозни намери да стане принц.

Ана Стојаноска

УЛИЦА

Кучето погледна во големото тешко над него, во тоа во кое понекогаш најдуваше по нешто за јадење. Продушка нагоре, ја подмести опашката, ја крена главата. Погледна и виде дека се спушти една од оние работи што ги носеа луѓето на шепите. Од оние со кои одеа. Душна во воздухот и му се размрдаа стомачните сокови. Не за јадење и не од убаво. Му дојде лошо. Го намириса тоа што го тераше да не оди на уличните шетања. Тоа што кога и нему му течеше, го болеше отворот од каде што излегуваше. Затоа само душна и тргна понатаму. Намириса уште од истото и нешто кисело, а улицата го немаше вообичаениот мирис во овој дел од пладнето. Тргна по улицата и за малку ќе се удреше во уште едно од тие што ги носеа луѓето на шепите по кои одеа. Ја загриза со устата, сакаше кога може да ги гризе и ја премести на другата страна. Одозгора долета камен. Се тргна настрана и продолжи да оди. За 'ржа во мигот кога виде дека еден од малиите луѓе лежи на улицата, а друг мал човек фрла со камења. Слушна како малиот рече нешто. Го душна малиот човек што лежеше на улицата и за 'ржа, во мигот еден од камењата го погоди по шепата и кучето сквичи. Другиот мал човек задоволно гледаше и кон него и кон малиот човек и се смееше. Ама не се смееше како другите мали луѓе, кога им излегуваа светулки од устата, а кучето сакаше да лови светулки по полето. Се смееше така што му излегуваа сите непознати звуци од времето кога беше мало куче и мајка му го учеше да се пази од тие звуци. Кучето не знаеше за смееше од зло. Само го душкаше. Се затрча кон малиот човек и овој продолжи да фрла камења. Го удри еден од нив и по опашката. Одеднаш слушна поинаков глас и солзи. Се сврти во мигот кога зачкрипеа гуми по асфалтот. Последното нешто што слушна беше тоа.

ТЕТРАТКА

Седеше на подот во нејзината соба. Во рацете држеше стара тетратка, избледена во бојата што некогаш била зелена со неколку милиметри прашина на неа. Како што ја фати, така остави траги врз прашината. Ирина Петруш во своите дваесет и седум години за прв пат ја држеше оваа тетратка во рацете. Ја најде во куферот што ѝ го остави баба ѝ пред да почине. Баба ѝ почина пред две години, а Ирина, која го носеше нејзиното име, се немаше осмелено да го отвори куферот. Дента кога реши да го отвори, си тури црвено вино, го исклучи телефонот и посегна по куферот. Куферот, ко секој куфер од нечие минато, криеше многу спомени залепени во налепници со имиња и патувања, едно одење-идење во Америка, кај сестрата на баба Ирина, едно-годишно седење во Германија кај нејзиниот брат, една налепница со детски цртеж од Ирина кога беше малечка и уште неколку авионски налепници од шетањата на бабата. Бабата шеташе, сакаше да го има светот во својот куфер, како што велеше. Куферот ѝ беше слобода. Зашто додека дедото беше жив, таа не одеше никаде. Ї зборуваше тој постојано: *Жената е домаќинка, треба да седи дома, да се грижи за децата, нема ти каде да одиш.* А тој одеше, во кафеани, по состаноци, по други жени, по коцка. Сето тоа го дознаа откако смртта го начека на едно одморалиште крај автопатот. Затоа баба ѝ земаше од животот, тоа што не ѝ беше дадено тогаш кога требаше. И затоа кога почина ѝ го остави богатството на единствената внука. Празен куфер и тетратката што сега ја отвори Ирина. Кога ја отвори сфати дека куферот не е празен. Тетратката ги криеше сите сонувани патувања на нејзината баба. Почна да чита: *Париз, ноември 1944. Стигнавме ноќта. Тој ме гушна силно во неговото тело да не ги слушнам сирените. Сирените беа прегласни, исто ко и нашата љубов. Беше ладно надвор. Во мене сета топлина на овој свет.* (Страницата беше потскината, успеа да прочита само дента – мајка му – исчезнат авионот). *Знаев дека треба да се вратам, но сакав само да останам тука.* Ирина почна да пресметува. Ако баба ѝ се омажила по војната, како што знаеше дека е, затоа што мајка ѝ беше родена дури 1950 година, тогаш за ова не знаеше никој. Дедо ѝ го запознала во Задругата, како што ѝ раскажуваше кога

беше малечка. Кој е човекот од Париз? Имаше безброј прашања Ирина, меѓутоа, одговорите никако не доаѓаа. Посебно не сега, кога ја нема баба ѝ, а мајка ѝ не беше тука. Се напи од виното и продолжи да чита. - *Париз, декември 1944 г. Во болницата е ладно и темно, сирените од надвор се силни. Тресењето уште пострашно. Седнав да каснам нешто на паузата, него го нема. Неговите не знаат ништо. Се плашам...* (тука веќе не се читаше ништо, страницата беше нагрисена од молци, мастилото избледено.) *Чувствувам како мрда. Несвесно ја ставам раката на стомакот. Треба да издржам.* Читаше внимателно, се обидуваше да одгатне што не е напишано, а што избледено од времето и нагрисано од заборавените спомени. Сфати дека баба ѝ се вратила од Париз пред ослободувањето. Не знаеше како се вратила ни со што. Не знаеше ни кој е мажот од приказната. А бебето? Имале бебе? Кој е тој? Очигледно бил некој што го сакала. Сега сфати дека требаше повеќе да ја прашува. Не само на неа да чека да ѝ ги раскажува приказните. Му се врати на читањето. *Не можам да пишувам. Боли и повеќе од што мислев. Ме тешат сите.* (Повторно избледена страница, пречкртана, skinата на работите.) Треба да дознае кој е тој? Зошто таа го немаше споменато никогаш? Париз. Се обидуваше да се сети што ѝ имаше раскажувано за Париз. Знаеше само дека кога еднаш биле семејно заедно сите, пред многу години, кога мајка ѝ дипломирала. Се сеќаваше на нивните приказни. Да, сега ѝ текна. Мама секогаш ѝ забележуваше на баба дека еден ден таа исчезнала кога биле таму. Дали отишла да го бара? Најверојатно. Знаеше, знаеше дека кога ќе заврши со читањето ќе оди во Париз. Можеби тој е жив. Можеби ќе дознае нешто за тоа. Како? Читаше долго во ноќта и наместо да дознава работи што требаше, дознаваше делови приказни за нејзината баба каква што не ја познаваше. Се плетеа зборови што ја тераа да сака да го врати времето назад, да ги препознае погледите кај баба ѝ, да открие нешто повеќе за оваа неверојатна жена, која освен што ги правеше најубавите пити и крофни што таа некогаш ги пробала, што имаше вкус за убаво какво што ретко и денес се гледаше и која како и секоја баба беше добра и мила, посветена на целото семејство, таа жена, сепак не била само таа, во себе криела еден куп разни светови што ги сокрила дури и од себеси.

Ирина го крена погледот од тетратката, читаше долго, со насмевка одвреме - навреме, со многу задржани солзи на аголот од очите и со многу, многу прашања на кои одговорите ѝ се криеја. Над куќата надлета авион.

СТАНОТ

Во станот влеговме по неколку дена откако од судот ги добивме клучевите. Напред одеше службеникот од агенцијата, по него Дмитар, па јас. Влеговме тивко. Како да нè плашеше тоа со што ќе се сретнеме. Службеникот беше љубезен, повеќе од потребно. Јас нетрпеливо сакав што побрзо да влезам. Дмитар беше најсериозен од сите. Сепак тој се соочуваше со своето минато. Местото на злосторството. Не постоеја видливи траги на злосторството. Станот беше исчистен. Речиси празен. Собите беа свежо избелени, паркетот избришан. На претходните сопственици потсетуваа само купиштата книги. Во сите соби имаше купишта книги. Се обидов одблизу да разгледам какви се книгите, сепак, тоа и ми е работа. Внимателно гледав, се плашев да допрам со рацете. Небаре ќе најдев нешто што ќе го вратеше споменот на грозоморното злосторство. Сепак, не ги користел книгите. Со книга може да убиеш некого, сепак не е оригинално, ниту пак стопроцентно успешно. Книгите беа од разни жанрови, на неколку јазици. Имаше многу енциклопедии. Дмитар ми кимна со главата кога го погледнав во одобрување да проверам за кои наслови станува збор. Сепак, тоа ми беше работа. Службеникот, малку збунето, со многу професионална насмевка на лицето му се обрати на Дмитар: „Како што рековте, книгите ги оставивме. А и кој би читал книги во денешно време?“. Тивкото и остро „Во ред“ на Дмитар само се обиде да го пополни празниот простор во станот. Јас молчев. Ги составував фактите што ги знаев. Поминале две години. Тој нема дојдено тука. Не смееше ни да дојде, сè додека судот не одлучи така. Се обидов да препознаам каде е местото на подот, дали се случило во дневната или во кујната. Сигурна бев дека не е во спалната. Тоа на секое рочиште се нагласуваше. Спалната е невина. Како да може предмет или соба да е виновен или невин. Ги оставив двајцата и излегов на балконот. Решив дека подоцна ќе направам инвенту-

ра на книгите. Сепак, имав еден месец работа за тоа. Балконот гледаше кон запад. Сонцето заоѓаше и заставав да ја вдишам убавината на мигот кога денот почнува да поткликнува пред ноќта. Во еден миг сетив ладно ветерче на десниот образ. Се наежив. Не, не верувам во духови. Сепак, набрзина влегов внатре. Дмитар го испраќаше Службеникот. Кога ја затвори вратата, дојде до мене, во очите му се криеше тага од оние што не ги собира во ниту една реченица. Ме прегрна и долго, долго молчеше. Не сме се допреле ниту еднаш во овие шест месеци колку што се знаеме. Дојде еден ден кај мене во канцеларијата со необично барање – да направам инвентура на книги во еден стан, без притоа да ги поместувам, ниту средувам. Сака за еден месец да има список на книги и на нивната вредност. Книгите се во станот на неговите родители и се отприлика пет илјади. Го погледнав добро. Не дека немав добивано чудни барања во овие триесетина години колку што ја работам оваа работа. Сепак, овој млад човек со огромна тага во погледот што не ја криеја ниту привремената насмевка, ниту нечekanата збунетост, ме заинтересира од првиот миг. Му понудив чај. Во овој тесен простор што се нарекува моја канцеларија, немаше ништо друго да му понудам. Освен, можеби, моите приказни кои никој друг не сакаше да ги слуша. Колку што сфатив тој сега не сакаше приказни. Во овие шест месеци се видовме неколку пати, за да откријам полека дека се случило нешто во станот. Не знаев детали. Деталите ми ги откри подоцна. Исто како што јас открив дека не можам да заспијам ако не помислам на него. Стоевме сега гушнати и се прашував што е ова. Одговор немаше. Само книгите го сведочеа тоа меѓу нас.

Сашо Димоски

БОЛЕСТ, ЛУБОВ МОЈА, БОЛЕСТ

(триптих или расказ за епидемиите и љубовта во три секвенци)

За да ги види црните бродови во морето мораше прво да ги здогледа кладите на плажата. Заради кладите, големите огнени гробови, очите не ѝ се среќаваа со морето. Забревтана, пенлива и страшна во полумракот, бесната вода бучеше во заднината на распламтениот, зломирисен ужас.

Се свереше од отворениот прозорец далеку од морето, устата ѝ беше подотворена, очите светкави, речиси не трепкаше: девет дена ги палеа кладите и врз нив гореа мртви луѓе, војници умрени со убедувањето во достоинството на еден човек како достоинство на сиот народ. Беа поразени без битка и нивните трупови се мешаа со јагленосаните животински коски, пламенот јадеше сè што можеше да изеде, гозбата му траеше долго: огнените јазици се гостеа со залаци од мртви војници и сето друго, па дури и војната, беше застанато и никој не можеше да знае кога ќе продолжи. Мораа да ја преживеат непознатата, страшна болест на брегот, колку да може потоа да умрат во војната на рамницата.

Гледаше во огнот и се надеваше дека се откажале, дека ги натовариле корабите и си отишле и нејзината надеж умре кога ги здогледа на брегот хероите-гробари како одат кон своите шатори во воениот камп. Повеќе немаше мртвовци по плажата, сите лешови беа во пламенот.

Кампот со години баздеше на заклани овци, кози и говеда, на зачини и згаснати огнови, на клозети, животински измет и човечка пот. Муви и комарци зуреја на сите страни, глувците беа домаќини во сите шатори, заедно со болвите од чии каснувања вошливите војници често се заразуваа и заради раните се случуваше некому да отсечат нога или рака или парче месо, понекогаш и дел од лицето, колку да спречат ширење на заразата, но овој пат никој не можеше да ја спречи. Непознатата болест под рамницата го мереше времето на сопствен начин: на почетокот, првите два дена, ги гореа цповисаните животни, а веќе седум дена во огнот распламтен од животинските мрши ги гореа и лешовите на војниците. Хероите гореа заедно со животните кои си

ги освоија во војната: болеста во војничкиот камп девет дена ги множеше кладите – клادا до клادا до клادا и целата плажа под рамницата беше претворена во огромна клادا спроти морето. Брегот изгледаше како огнена линија која ја разделува рамницата од водата.

Прво се разболе стоката. Од стоката се заразија луѓето. Никој од зад сидините не се доближуваше на брегот. Се надеваа дека војната тука ќе заврши. Непозната болест ги убиваше оние кои од брегот копнееја по тврдината, оние кои со години го мразеа нејзиното име, чии жени го колнеа нејзиното убаво лице и својата судбина.

Веќе со години ги набљудуваше и војниците под рамницата и војната на рамницата. Лично познаваше најголем дел од нив, нивните семејства, татковците, жените, децата, имињата на нивните дедовци. И сите тие, без исклучок, ја презираа од обете страни на војната. Од прозорецот ги следеше сите настани, следеше сè што може да се случи во време на војна. Ги виде сите луѓе кои умреа сред полето, ги запамети сите битки кои тука се водеа, ги исплака сите умрени од двата тора.

Полни осум години поминаа откако војската се истовари на крајбрежјето, ги подигна своите шатори и ја почна војната. Течеше деветтата. Пред да војуваат, првенците меѓу напаѓачите пробаа да се договорат со првенците во тврдината, а откако утврдија дека договорот е невозможен, се сместија во шаторите и секојдневно размислуваа на сите начини како да ги урнисаат белите сидини и осум години уништуваа, парчосуваа, грабаа, крадеа, уништуваа сè околу тврдините. Војниците, одбрани како најдобри, не поштедија никого и ништо, ниту пак тие беа поштедени од нешто. Во немилосрдноста на војната постои само едно правило – да се преживе, без разлика и наспроти сè, колку војната да може да опстои до следната битка.

Ги гледаше под тукушто зајденото сонце, во полумрачната оддалеченост: мажите, преживеани и уморни, голи до половина, сред летното зајдисонце и огнот, веќе деветти ден си ги покриваа устите и носовите со секакви партали кои им доаѓаа при рака, крпи недопрени од мртовците, и се оддалечуваа од опожарениот брег, оставајќи ги телата на своите пријатели да изгорат. Оружјето го чуваа, беше потребно за војната, па не ги испратија своите херои со нивните алати. Голи ги фрлаа на кла-

дите, секогаш пред зајдисонце, песокот гореше на работ од морето, а над неговите бранови веќе се сликаше темнината како основа за Млечниот Пат и под него бродовите се слеваа со морскиот мрак.

Ги гледаше: војниците се збогуваа и со последните меѓу своите и со странците во своите редови, па со наведнати глави се повлекоа во шаторите далеку од огнот, не разменувајќи ниту збор меѓу себе. Болеста ги плашеше повеќе од војната, за неа не знаеја ништо.

Отпочна деветтата ноќ во деветтото лето, а чаdot од мекото дрво што го користеа за потпала на погребните клади лазеше нагоре низ рамницата и за миг миризбата удираше врз грамадните порти, предизвикувајќи горчлива радост и солзи во внатрешноста на сидините. Преку рамницата, од својот прозорец зад портите, таа цела ноќ ги гледаше кладите како горат меѓу морето и белите тврдини.

Некаде пред утрото, на изгревот од десеттиот ден, кога огнената линија стана облак од редок чад, се сврти и го разбуди мажот во својот кревет.

- *Сите изгореа* – му рече и го затвори прозорецот. Потоа легна на креветот, врз неговите гради, а кога мислеше дека заспива, сонот ѝ го украде гласот на еден друг маж. Добро познат глас, одлично познат маж.

Скокна од креветот, го отвори прозорецот и го виде, бесен како разјарен бик, како излетува од својот шатор покрај плажата. Сврски го викаше нејзиното име на сет глас; таа знаеше како му пламнува лицето додека вика и како му се напнуваат вратните жили, а главата неконтролирано му се тресе; од прозорот го гледаше бесниот првенец како чекори од плажата кон рамницата забрзано, а неговиот глас и нејзиниот име во него стануваше сè пострашен.

- *Врати се в кревет* – ѝ рече сонливо голиот маж од телата – *ке се смири, колку пати досега рикал вака?* – заврши и ги затвори очите, а сенката на Хипнос повторно завладеа со неговото тело.

Гледаше час во заспаното тело во креветот, час низ прозорецот, а војничкиот глас стануваше толку силен што сигурно целата тврдина и сè во неа веќе беше будно.

- Само да одат, да си отидат и никогаш да не се вратат. Знаат дека ќе останам, знае дека нема да се вратам назад, никогаш нема да се вратам назад. Девет години се овде. Девет години смртта се претопува во сите можни облици и еве, оваа болест е нејзин најнов облик. Ништо нема освен смрт. Само да си одат, со нив ќе си отиде и смртта, ќе ме остави на мира. – мислеше и го потона свиленото лице во отворените дланки, а Бореј и натаму го носеше рикот на разбеснетиот војник.

- Дојди – рече веќе разбудениот маж, а нејзиното име низ побеснетиот глас влегуваше во собата, во нивниот кревет, се одбиваше од сидовите и преку рамницата се враќаше назад кон морето и се губеше во водениот бескрај.

- Дојди, треската смртно ги рани бесните кучиња, ќе си одат – заврши и се насмевна, гледајќи сонливо во нејзините преплашени и преплачени очи.

Го гледаше. Во неговите очи беше живо сето она заради кое таа дојде овде, беше жива секоја смрт која се распосла по рамницата, беа живи мртвите војници, нивните спомени, нивната мртва иднина.

- Ќе се сретнам со него – рече и тргна кон вратата.

- Ништо добро нема да излезе од тоа. – рече мажот од креветот – колку пати и сама се увери во тоа? Колку пати одеше до брегот се среќаваше со него?

- Ова ќе биде последен пат – рече и ги викна своите три слугинки да влезат во собата. Ја побара црната волнена одежда накитена со златни гривни, двата златни броша и златниот ремен. Клото, Лахеса и Атропа мигум се вратија со посаканата облека, а голиот маж без збор ги размина на вратата.

Ја облекоа и на крајот Атропа, со два чешли од слонова коска ѝ го врами лицето меѓу сјајните, кафеаво-златни кадрици, Лахеса ѝ втри масло од перуника и каранфил зад ушите, а Клото, откако ѝ го намести златниот појас околу витата половина, ѝ ги намести и двата броша над градниот отвор од фустанот.

Како божествен привид во црна златнина излезе од собата, излезе од куќата, а луѓето во тврдините презрено ѝ го гледаа лицето по кое тргнаа стоте црни бродови, лице небаре исткаено од свезди, додека гордо, со бавен и стамен чекор одеше од главната улица до градската порта.

Мислеше, по неброен пат, носејќи ја вината за сите Аресови жртви по бисерната кожа и во смарагдните очи: *да не тргне, да не замине, да не избегав, да не отпловев, не ќе тргнеа црните бродови, не ќе умреа луѓето, не ќе дојдеше болеста.*

Веднаш штом ја здогледа сред рамницата разбеснетиот војник го собра гласот во грлото, го смири лицето и тргна кон неа.

- *Доста е. Доста е!* – викна кон неа.

- *Доста е* – тивко рече, веќе доаѓајќи сосем близу до неговото разјарено тело. Зад него морето бучеше со сета сила, а зад неа утринската светлина ги позлатуваше белите сидини.

- *Го однесе животот, ми однесе сè живо во мене. Малку беше, па донесе болест* – веќе смирено ѝ велеше – *болест, љубов моја, болест* – одмерувајќи ја нејзината небесна појава завиена во црнината со златен сјај.

- *Доста е.* – повтори таа тивко, гледајќи го во распламтените, тажни очи.

- *Дојди.* – Ї рече, а во неговиот глас се чу сета милост која мажот може да ја има кон својата жена.

- *Оди си. Оде. Те молам. Доста е* – рече и со работ од фустанот си ги покри устата и носот, смрдеата беше неподнослива. Војниците и првенците меѓу нив ја гледаа омразено, небаре се гладни сверови забрвртани пред својот плен.

Се посла неподнослива тишина меѓу нив.

- *Сите ќе умрат ако не дојдеш. Нема никогаш да си отиде. Колку болести и да дојдат, љубов моја, какви болести и да дојдат, ќе останеме,* – рече и ја подаде крвата и изгламнета рака кон неа.

- *Болеста* – шепна зад работ од црниот фустан – *болеста нема никогаш да исчезне. Ќе доаѓаат нови болести. Ќе требаат нови клади. Оди си. Оде.* – тивко заврши и му го сврти грбот.

Црните бродови во морето останаа зад нејзиниот грб. Ги гледаше белите сидини. Со кроток чекор тргна од рамницата кон тврдината.

Повторно рикна со нејзиното име во гласот, а таа ги држеше солзите в очите и приближуваше кон белите сидини. Не се сврти. Чуварите на портите ги отворија високите врати и таа влезе во градот.

Додека чекореше по улиците враќајќи се кон палатата, во тврдината и натаму смрдеше на изгорени војници и во очите на сите кои ја разминаа виде страв. Пострашен страв од секој страв кој дотогаш го виде во туѓинците на кои им припаѓаше и кој искреше од нивните очи со секој рик од гласот кој ја тресеше тврдината.

- *Болест, љубов моја, болест* – ѝ одекнуваше неговиот глас во главата, мешајќи се со ехото на нејзиното омразено име, додека со истиот стамен и бавен чекор минуваше меѓу насобраниот народ.

Клото, Лакеса и Атропа ја дочекаа во собата. Во тишина ја раскитија, ѝ ја соблекоа црната волнена одежда во која дојде и излегоа од собата.

Гола на белиот чаршаф, сама во креветот, почнувајќи да тоне в сон, мислеше – *Болест, љубов моја, болест* – а војниците на плажата почнаа гласна кавга, но веќе не ги слушаше.

Потона во сонот, замислувајќи ги црните кораби зад расчадените клади како отпловуваат во морскиот бескрај, небаре се коњи кои на брановите галопираат кон недогледот.

II

Ми го довикува името, ме буди од сонот за кој не знам повеќе дали е сон или агонија која како на филмска лента ми минува место поглед зад очните капаци. Неповрзани слики од заборавени лица, некои попатни места, некои никогаш незаборавени луѓе и важни градови. Капаците ми се тешки, не можам да ги отворам очите, не можам да го поместам телото, одвај дишам, кога вдишувам имам голема болка во градите, а кога издишувам уште поголема.

Вчера ја замолив медицинската сестра да ми ги преброи раните кои болеста ми ги отвори по телото. Дваесет и седум се на број, од кои четири на лицето и една огромна, голема колку отворена дланка на грбот. Трите рани на вратот редовно ми крвават. Поради заразноста се плашат да ме избањаат, да не ги префати. Сите се преплашени од оваа непозната чума, луѓе умираат секојдневно, веќе девет мои пријатели во Њујорк умреа, дванаесет во Париз, во истава болница, еден од нив и во истава соба, на соседниот кревет. Не сум избањат единаесет дена, иако секој ден тој со влажна крпа ми го чисти телото, внимателно,

многу внимателно, да не отвори некоја од засирените рани по моето тело.

Ми го довикува името, знам дека е надвиснат над креветот, му го чувствувам парфемот и загрижениот поглед. Доаѓа секој ден во истото време. Ми чита по дваесет страници, најмалку дваесет страници секој ден, потоа ми го чисти телото со водената крпа и на крај ме бакнува на челото, веднаш над темно-кафеавата дамка и си оди. Секој ден ми носи цвеќиња и пошта; не знае дека мирисот ми пречи, ниту му го кажав тоа.

Повторно тивко, со сета возможна нежност на усните, ми го повторува името и во високата, стаклена вазна го заменува свежиот букет рози со уште посвеж букет од нарциси. Некако успевам да му се насмевам, да ги подигнам оловните капаци и во истиот миг, обидувајќи се да го изговорам неговото име, се закашлувам. Кашлам силно и сето тело ме боли од кашлицата.

- *Немој, немој Бернар, немој* – ми вели речиси плачливо и со дланката минува по мојот потен образ, а мирисот на пачули од неговиот врат ми се забива во носот, кашлицата ми се смирува и се насмевувам; ги затворам очите и слушам како повлекува еден стол за да седне до мојот кревет.

- *Ти стигна и писмо* – ми вели сместувајќи се на металниот, неудобен стол и во гласот му чувствувам насмевка – *да ти го прочитам?* – прашува и кимам со главата, слушајќи како одвиткува парче хартија; не можам да знам колкаво е, ниту каква боја е хартијата, ниту каква боја е ковертот.

- *Почитуван господине Колтес* – почнува, се накашлува и веднаш престанува, здогледувајќи ја тукушто раскрвавената рана на мојот врат и посегнува по една од белите мали крпи кои стојат до вазната со нарциси – *ќе засири брзо* – вели и става парче памук кое внимателно го фиксира со фластер меѓу раните на мојот врат, завршувајќи со ритуалот на негување материјал за леш и се враќа во својот стол.

- *Почитуван господине Колтес* – почнува од почеток - *синоќа гледав изведба на Вашиот текст „Во самотијата на памучните полиња“ во театарот во Нантер. Заради сето посакување и одбивање, сила и понижување меѓу двајцата странци, се чувствував и како дилерот и како клиентот од Вашиот текст и сигурен сум дека личната комерцијална трансакција која ја доживев ав гледајќи ја претставата се однесува на љубовта.* Се насмева

нав. Се насмевна и тој. Потоа продолжи: *за мене барем е така, мене ми треба тоа и сфатив дека е неопходно љубовта да се бара само кај оној кој ја има и сака да ја даде, кај оној кој е подготвен за љубов.* „Каж ми што имаш и ќе ти кажам што ми треба“ – како што вели Вашиот лик. Претставата ме потресе и ме соочи со моите најинтимни стравови, потреби и желби, ме притисна да донесам одлука и да дејствувам во однос на мојата одлука. Ви благодарам што ми ја дадовте храброста која ми беше неопходна – прочита, се насмевнавме повторно, па продолжи – П.С. Пред неколку дена дознав дека сте се разболеле. Двајца мои пријатели починаа минатата година од оваа чума. Вам Ви посакувам брзо закрепнување. Не губете надеж. Тоа нека биде Вашето оружје, она од последната реплика од текстот.

Потоа го врати парчето хартија во ковертот и го стави на масичката, покрај крпите, под наведнатите нарциси.

- *Ив.* – рече – *некој Ив од Хантер.*

Помислив: *обајцата некогаш бевме Ив, во секој од нас имаше по еден Ив од Хантер* и го слушам како го тутка весникот и се подготвува да ми чита. Знае дека секогаш мора да ми ти прочита прво броевите. И некролозите.

Денес се надмина бројот од четиристотини илјади случаи – и подголгнувам додека го слушам како го листа весникот за да стигне до делот со некролозите. Чита, во себе и му го чувствувам стравот кој секое едно име му го буди во телото.

- *Не познавам никого* – вели и продолжува - *оваа бо...* – и наеднаш застапа, гласот му затрепери, како нешто да му го запре зборувањето.

- *Болест, љубов моја, болест* – собрав сила, прошепотив, или барем мислам дека прошепотив, завршувајќи ја неговата реченица, па ги подигнав оловните капаи и ги загледав неговите небесно сини, полни со солзи, детски тажни очи.

- *Ќе оздравиш* – рече.

Само се насмевнав. Неговиот наивен, детски оптимизам беше една од причините заради кои се вљубив во него. Како и неговата насмевка, неговата неверојатна толеранција, сите компромиси кои ги направи за мене, за нас, сета негова посветеност кон мене и мојата работа, неговите одмерени зборови, прекрасните шеги и сите негови-мои-негови нешта кои стојат расфрлани по собата која и натаму мириса на нарциси, пачули и средство

за дезинфекција на подот чиј остар мирис е камуфлиран со лимонова арома, а зад оловните капаци почнуваат да ми минуваат сите мои ликови, сите до еден, од текстовите и од театрите, сето она поврзано со нив и со него.

- *Болен сум, Бернар,* – вели и ми ги крши сликите.

Мислите ми секнаа, сè што ме болеше престана да ме боли, капациите веќе не ми беа тешки и широко ги отворив очите. Погледнав над неговите солзливи образи и помислив во тишината меѓу нас:

Allors, a quelle arme?

III

Ја остава книгата на масичката пред себе и нервозно пали цигара и спроти себе го гледа в очи. Музиката е прегласна. Прекорно го гледа, не вели ништо, само го гледа и чека да се сети дека треба да го намали гласот. Тој ги затвора очите и вдишува длабоко, ја дише музиката.

- *Намали!* – вика.

- *Зошто си нервозен?* – прашува.

- *Прегласно е, не можам да си ги чујам мислите.* – одговара.

- *Нервозен си* – заклучува.

- *Не сум нервозен, прегласна е музиката.*

- *Нервозен си* – повторува.

- *Знаеш кога некому нешто упорно му велиш, а тој некој знае дека тоа нешто не е така како што велиш, дека тоа велење создава нервоза? Секогаш го правиш тоа, вели и го зема далечинскиот управувач, па го намалува гласот и си седнува на своето место, земајќи ја книгата в рака.*

- *Џејмс Хорнер* – вели – *слушни, слушни* – инсистира – *слушаш?*

Презирот и натаму трае.

- *Слушам. Сум го чул многу пати. Џејмс Хорнер, саундтрак од Троја на Волфганг Питерсен, по сценарио на Дејвид Бениоф. Единствената добра работа во филмот е Бред Пит. И тоа заради Бред Пит, не заради Ахил. И музиката. Намали го гласот.*

- *Мислиш дека навистина било така?*

- *Што?*

- *Троја? И не само Бред Пит и музиката. И Ерик Брана и Орландо Блум.*

- *Било некако.* – ја остава книгата, ја намалува музиката и продолжува - *останало дека два народи војувале заради жена, што не е точно. Војувале заради богатство, не заради убавата Елена. Сите забораваат да кажат дека Грците не тргнале по Елена, тргнале по богатството кое Елена од Спарта го однела со себе во Троја. Менелај бил ограбен, трезорот на Спарта празен. Бил понижен и како маж и како крал и бил бесен како рис. Не бил ограбен. Елена си го зела миразот од татко ѝ со себе, крајно законски.* Прави пауза, се насмевнува и завршува - *да, особено Орландо Блум и Бред Пит.* Потоа ја зема книгата и продолжува да чита.

- *Ахил и Патрокло. Јас и ти.* – вели, ја засилува музиката и се насмевнува.

- *Ниту сум Ахил, ниту си Патрокло. А Орландо Блум го игра Парис, не Патрокло* – вели, не подигајќи го погледот од книгата, потоа станува и оди во другата соба, па за кратко се враќа со слушалки на ушите, се сместува на своето место и продолжува да чита, промрморувајќи – *а филмот е очаен. Музиката е поголема од филмот, Бред Пит е поубав од Елена Тројанска.*

Потоа долго: првиот чита, вториот слуша музика.

- *Колку дена сме затворени дома? Броиш?*

Не одговара, не слуша ништо поради слушалките во ушите. Ја намалува музиката и се пресегнува преку масата и го повлекува кабелот од слушалките.

- *Колку време помина?* – го прашува.

- *Три недели и шест дена,* – му одговара, продолжувајќи со читањето.

- *Четири недели. Еден месец, еј!* – нервозно вели – *еден месец не сме излегле од станов.*

- *Седи дома и остани жив,* – одговара повторно, читајќи и натаму.

- *Како да нема крај,* – вели.

- *Ќе има. Томови факти постојат за траењето на епидемиите. Секоја една завршила. Ќе заврши и нашава. Има по некоја активна, се јавуваат некогаш локално, некогаш глобално, умираат тие што треба да умрат и потоа завршува* – вели и повторно ја остава книгата на масата – *гладен сум* – и тргнува кон кујната.

Ја зема неговата книга од масата. Го чита насловот: *Во самотијата на памучните полиња* од Бернар Мари Колтес. Ја разлистува. Сфаќа дека е драма. Ја отвора на крајот и ја чита последната реплика, полугласно: *А сега, кое оружје*, додека другиот се враќа од кујната и на белата чинија носи сендвич. Седнува на своето место, спроти него.

- *Почнува со чума* – вели и загризува.

- *Драмава?*

- *Не, Илијада. Првиот настан во Илијада е чума, епидемија, потоа е сè друго. Ништо нема во филмот од Илијада. Ниту има богови, ниту чума. Убави луѓе кои се борат за и со убави луѓе, на тоа е сведена приказната. Ништо друго. А драмата почнува со договор.*

- *Каков договор?*

- *Општ договор. Сè што може да биде договор, меѓу еден дилер и еден клиент.*

- *Читаш драма за наркотици?* – му вели и ја остава книгата на масата.

- *Примитивен си понекогаш* – одговара и продолжува – *пушти ја последната тема од саундтракот* – и како што расне мелодијата кон рефренот, почнува да потпевнува: *А Лилјана нема да дојде, нема да дојде, се разболе* и потоа зборовите се губат, музиката завршува, тој завршува со сендвичот, ја брише устата со салфетка и си ја зема книгата в раце.

- *Умрел од вирус, во епидемија.* – вели – *стави ми чаша кока-кола?* – замолува.

- *Кој умрел од вирусот!?* – прашува речиси панично и тргнува кон кујната.

- *Колтес, писателот. Од СИДА. Го заразил и својот партнер. И тој умрел, нормално.* – довикува, колку да го чуе во кујната од која за кратко се враќа со две чаши со кока-кола. Му подава една и седнува на каучот до него.

- *Болест, љубов моја, болест* – му вели и му ја зема книгата и го бакнува на обраснатиот образ – *од нешто ќе умреме секако, секако од некаква болест. Треба да се избричиш* – и зајадливо го кубе за мустаќот.

- *Штом заврши сето ова со седењево дома, да се исчисти вирусот и ќе се избричам.* – одговара.

- *Во вестите имаше прилог* – вели, колку да го оттргне разговорот од сопствената неуредност - *една балерина на*

покривот од една зграда има медицинска маска и бели ракавици и игра нешто. Небото е сино, сино. Таа е убава како Шпанка, ама има друг темперамент, не шпански. Лирична е – го гледа љубопитно и отпива голтка кока-кола и продолжува – се раѓа нова уметност, нешто ново. Знаеш каква привилегија е да се живее кога се раѓа нова парадигма во историјата на човештвото? Привилегија, благослов, клетва. Сè во едно. Потоа прилог за некој научник, французин, добил Нобелова награда за некаква биогизиогенетика или не знам за што, го изолирал ХИВ вирусот.

- Не знам што значи тоа, – му вели.

- Сосем го запознал непријателот, одговара тргнувајќи од кујната и за брзо враќајќи се на своето место со мраз и полупразно шише кока-кола и насечкан лимон.

- И?

- И тоа подразбира дека знае каде е ранлив, или барем претпоставува дека знае. Поблиску е до тоа да го убие.

- И?

- И ќе го спаси човештвото од болест.

- Еве веднаш нова болест, љубов моја. – одговара – еве веднаш друга, сосем непозната. Преку два милиони заболени, стотици илјади мртви. Болеста на нашето време во полна сила, се надевам. Секое време си има своја болест. Ова е нашата. Ние сега преживуваме. А болестите, или можноста за болести, е постара од сите нас. Вирусот е постар од човекот. Му претходи на еволутивната скала. Некаде прочитав: болестите напредуваат заедно со човека и против него.

- Да - му потврдува и отпива голтка кока-кола – историјата на светот е историја на болести. И војни. И последици од болестите и војните.

Се гледаат. Едниот одново го пушта саундтракот од *Троја*, другиот ја продолжи својата самотија во памучните полиња.

- Да помине нашава побргу – рече по кратко време и ја скрши својата музика, а јас ги гледам двајцата и ништо не зборувам. Конечно си ја симнувам белата, памучна маска од полето меѓу усните и под веѓите, колку да се напијам од својата чаша со кока-кола и мислам на тоа: зошто Бред Пит не ја толкуваше Елена од Троја; мислата ми ја расипува повремениот, неочекувана кашлица.

Ивана Трајаноска

„ДЕСА“

(Од необјавениот роман)

„Вистина, сè е суета, а животот е само сон“
Седален, глас 6

Снаата тргна со пченицата. Табакот беше лимен со ситни резеда цветчиња. Добро го знаеше тој послужавник во кој мајка ѝ го служеше нејзиното домашно слатко. Од лубеница, дуња, цреши, смокви; во мали кристални тацнички со вдлабнатинки од шари на цветови и ливчиња, со мала лажичка потпрена од страна и чаша вода. „Е сега служат пченица во твојата табака, мамо“ - помисли и ја брцна лажичката во брдцето бела, мека, мелена пченица кога снаата дојде до неа. Ја наполни лажичката и ја стави в уста. Валканата лажичка ја потопи во чашата со вода заедно со другите туѓи лажички и нивните лиги и зрнца згмечена пченица што останале налепени на нив. Водата во чашата беше заматена. Ѐ се подигна утробата, ѝ се превртија цревата. Ја преткуваше пченицата в уста. Го чувствувааше вкусот на мелените ореви и силниот карактеристичен мирис на морското оревче. Сакаше пченица, но сега едвај ја проголта. „Зем си пченичка“ - ѝ рече на ќерка си која силно ја стискаше за рака. „Ајде, Биле, зем си, за душа на баба ти. Не срами се“ - рече снаата. Девојчето го повтори протоколот. Зеде чиста лажичка од купчето на левата страна на табаката, ја наполни со пченица, го стави лажичето в уста и... „Тука, тука. Во чашата стави ја валканата лажичка“ - рече снаата, за секој случај, да не погреша и да ѝ ги измена лажичките. Деса ѝ ја фати лажичката на својата ќерка и ја потопи во чашата. Снаата продолжи да нуди. Почнаа да им се доближуваат луѓе, по некој роднина, соседи, пријатели. Бог да ја прости, велеа; само со ред да си биде, додаваа и ја прашуваа каде ѝ е сопругот, каде ѝ се другите две деца, како се; и се осврнуваа на Биле, посебно ги истенчуваа гласовите кога ја прашуваа како е на школо, оваа година матурантка, велеа и се насмевнуваа. Деса на сите исто им одговараше: „Степан е на ра-

бота, има операција. Лила е со децата, а и на работа многу обврски. Филип е во Франција на специјализација, ќе си дојде следниот месец“, додека погледот ѝ бегаше во чашата со валкани лажичиња која сè повеќе се полнеше, а водата стануваше сè поматна. Прашањето на една љубопитна сосетка ѝ го одврати погледот од чашата во која се извиваа плунки и остатоци: „Ќе поседете ли мал’ко во Кратово?“ „А не, ќе си идеме... Билето е во школо, други пут“ - брзо одговори, а душата ја запече. Сакаше да ги допре старите фустани на мајка ѝ за последен пат пред да ги собере снаата во кеси и да ги даде во Црвениот крст. Сакаше да ги помириша, да ги залепи за своето тело како да ги пробува, да обеси на врат некој нејзин гердан, да ги стави своите стапала во нејзините чевли и да прошета низ ходникот до огледалото како кога беше девојче. „Кога ли беше тоа, кога јас бев девојче“ – си помисли полугласно. Лицето ѝ е широко, под очите брчки, образите виснати, усните сè потенки, а телото сè подебело, носете сè потешки, стапалата сè пошироки. Фустаните на мајка ѝ не може да ѝ бидат ниту престилки, а чевлите не ѝ се фаќаат ниту на малиот прст....

Четириесетдневниот помен на Магдалена Петрова привршуваше. Луѓето си заминуваа. Останаа само нејзината ќерка и внука, нејзиниот син, снаата и внукот. „Ајде Десе, да ручамо куде нас“ - рече брат ѝ. Но, на Деса не ѝ беше до ручање, а како да им каже дека на олкава жена што веројатно мислат изедува слон за ручек, не ѝ е до јадење. А не ѝ е. Камен има во желудникот, но и не може да се качи, да направи атер ко што е ред. Куката е високо, речиси до мусалата. Кај може таа да го искачи тоа. Брат ѝ не дојде со кола до гробиштата, калливо било... врнеше вчера, ќе се извалка автомобилот, може и ќе завергла по тесните улички. Автомобилот е подобро да биде покриен со церада, паркиран на сигурно... Му се чудеше на паметот, можеби помалку и му замеруваше, а можеби и не, ни самата не знаеше. Но требаше да му текне дека таа не може да појде пеш до нивната куќа, каде израснаа, каде се родија.... а и куката сега е „куде нас“, всушност „куде нив“... Минатата година, неколку дена пред да почине татко ѝ, сопругот на покојната Магдалена, Тодор Петров, на смртната постела која се наоѓаше на поткровјето на семејната куќа во Скопје на семејството на сопругот на Деса, ги повика своите две деца, Деса и Петре и им рече: „Нашата

куќа, нашиот семеен дом, ти го оставам тебе Петре, сине мој. Ти си маж и ти ќе го продолжиш нашето име, ти и твојот син, и ќе се грижите за нашата куќа која сум ја изградил со овие две раце. Овие две раце кои сега не можат ни капак од кисело млеко да отворат, тула по тула ја сидаа куќата во која израснавте. Овие две раце на кои само жили се останати, ги тргаа жиците на најдобрите мандолини. Чувај го нашиот дом, нашата куќа и нашата песна... Сега овие две раце што се тресат, на вас двајца ви дават по еден клуч од таа куќа. Таа можеби е твоја на тапија Петре, но таа исто толку ѝ припаѓа и на Десе... Со овој клуч Десе, можеш да си отвориш кога сакаш, и кога и да посакаш можеш да си дојдеш дома." Деса му ги бакнуваше рацете со солзи во очите, солзи полни тага, љубов, почитување и бескрајна благодарност за овој мал, последен гест на таткова грижа и пред сè, таа веруваше, на еднаквост. Беше горда што нејзиниот татко ѝ даде еднакво право да располага со нивниот дом. Иако не на хартија, таа сепак се чувствуваше, на некој начин, во тој миг, рамноправна, достоинствена колку и син. Беше свесна дека тоа реално нема да биде баш така, но беше бескрајно благодарна. Го држеше татка си за рацете и замислуваше како им кажува за ова мало признание на сопругот, на децата, на роднините, на колешките од работа... а Петре, Петре гледаше во исушените раце на својот татко и без да сака, навистина без да сака, единствено нешто што почувствува беше болката од ројот шлаканици што татко му му ги имаше залепено со сувите и силни дланки во детството... Кога беше млад, на Тодор дланките не му се тресеа, не му беа жилави и исушени, но му беа суви, испукани, а прстите долги, ковчести и ноктите убаво заоблени и малку подолги од тоа што вообичаено би се очекувало. Перцето за мандолина си го правеше своето. Е тие дланки, тие прсти што толку фино свиреа, колку пати само се забиваа во меките образи на момчето.... На смртната постела на својот татко, Петре се потсети како му жежеа лицето, главата, грбот од ударите на татко си тогаш кога ги изгоре новите чизми. Имаше осум години, Втората светска војна беше во зенитот. Петре и неговата две години постара сестра не разбираа што се случува, а и никој не им објаснуваше. Она што знаеа беше она што го гледаа. Имаа сè помалку храна, сè помалку облека, а сè повеќе немир и молк дома. Земаа леб на точки, чевли на точки, капут на точки. „Точки“ беше зборот кој

ги надвладае сите други разговори, сите песни што им ги свиреше татко им во бавчата под лозата, сите вкусни јадења што им ги подготвуваше мајка им... Беше септември. Тодор дојде пресрекен од училиштето каде работеше како наставник и го предводеше училишниот мандолински оркестар. Добил точки за чевли... Доаѓа зима, на Петре ќе му требаат топли чизми. Ногата му расте многу брзо, ланските ги надрасна уште во текот на минатата зима... Кога ги донесе дома чивтот кафени цокули број 34, сите беа пресреќни. Тодор ги стави на трпезариската маса како ловџија плен и сите заплескаа. Магдалена му ги бакна рацете на својот сопруг и Петре по неа ги бакна силно рацете на својот татко. Десе му се изви околу половината и весело потскокнуваше, брат ѝ ќе има чевли зимово. Кога помина налетот на радост, Магдалена ги тргна чевлите од масата и грижливо ги стави во плакарот во нивната спална соба. Кога ќе залади, ќе му ги даде на Петре. По скромниот ручек, мајка му и сестра му отидоа во дворот да ги измијат садовите на чешмата, а татко му запали луле во бавчата. Петре се качи по скалите, тивко ја отвори катараката и влезе во собата на своите родители. Старите чевли му беа тесни, едвај одеше а не па да игра фудбал со нив. А и сакаше да се пофали. Ги извади полека новите цокули и ги стави под кошулата. Кога слезе долу, само викна: „Оду на мусала, ќе играмо фудбал!“ и истрча низ портата. Трчаше колку што го држат нозете држејќи ги рацете под стомакот да не му испаднат цокулите. Кога се одалечи доволно од дома, седна на еден камен, ги измолкна новите цокули од под кошулата, ги собу старите тесни подзинати чевли, и гордо си ги облече новите. Ги врза старите со врвката со која беа споени новите цокули којзнае како земени на точки и ги нарама. Се перчеше пред другарите како петле, шутираше, потскокнуваше и ги удираше една од друга како клоун. Набрзо заврна. Фудбалскиот терен стана каллива бара, но децата играа како да нема утре. По неколку часа игра, кога почна да се стемнува, децата се разотидоа. Петре ги погледна новите цокули кои беа покриени со кал и остатоци трева. Стапалата му беа утоп мокри. Под една стреа ги облече старите чевли а новите ги бришеше со кошулата. Заличија повторно, но беа сосем накинати. Ги пикна под кошулата и се упати дома. Кога си дојде, татко му си беше легнал, а мајка му месеше леб за утре. Шпоретот беше наложен. Скришум ги стави цокулите во шпоре-

тот да се исушат и отиде да се пресоблече. За кратко време од шпоретот се крена црн чад и грозна миризба на изгорена гума. Мајка му свика. Тодор се стрча по скалите. Магдалена ја имаше отворено вратичката од шпоретот и со машата ги имаше извадено сосем изгорените цокули, црни како кумур. Лежеа цокулите на подот со пепел околу нив. Деса клечеше на подот и ги гледаше изгорените чевли во ужас, покривајќи си ја устата со двете дланки. Тодор се сврти и без збор повторно се качи полека по скалите. Од зад вратата го зеде тенкото „воспитно“ ластегарче и влезе во собата на синот. Петре викаше, пискаше, молеше и се извинуваше. Се слушаа ту шлаканиции, ту ластегарки. Магдалена се качи по својот сопруг. Почека пред вратата од која доаѓаа криковите на нејзиниот син. Солзи ѝ се слеваа по образите. За кратко време таа влезе, а Тодор излезе... Е на ова се сети Петре на смртната постела на својот татко. Не му замеруваше, не го обвинуваше. Напротив, тој веруваше дека го заслужил ќотекот. Впрочем, и тој така сметаше дека треба да се одгледуваат децата за да бидат достоини синови. Строго и праведно, според заслугата. Но, не можеше да му ги гледа рацете, тие раце кои беа полни со живот и сила сега се гаснат. Посака барем еднаш да го помилувал татко му по косата. Посака да клекне сега до Десе и да му ја стави главата на стомакот, да му ја провлече под дланките, да ги почувствува на главата, но не го стори тоа...

Деса и ќерка ѝ полека стигнаа до автобуската станица. Купија билети и излегоа надвор. Автобуската станица беше запуштена и речиси сосем празна. Имаа два часа до поаѓањето за Скопје. Седнаа на една од клупите и молчеа. Биле никогаш не зборуваше многу. Деса извади еден сендвич од чантата кој го имаше подготвено од дома, го одвитка и ѝ го подаде. Девојчето, кое веќе требаше да прилега на девојка, почна да го јаде големиот сендвич. Деса ги замислуваше својот брат, снаата и внукот како ручаат во трпезаријата... Брат ѝ и внукот седат, снаата стои и им сипе од чорбата во длабоките чинии со сини шарки по рабовите. Црпалката тропкаше на секое ставање како свонче. Со мислите појде во подрумот каде татко ѝ цепеше дрва... Во подрумот има мало прозорче од кое се гледа калдрмата. Влегуваше слаба светлина, како сноп жито и паѓаше директно на трупецот на кој беше седнат татко ѝ да земе здив. Мирисаше на струготи-ни... излезе оттаму и се качи по скалите, катараката беше

отворена. Сврти лево и се упати кон собата која ја викаа „Куќа“. Ја фати малата ченгелеста железна квака, се поднаведна за да не ја удри главата од дрвениот тиркизен свод кој се извиваше над вратичката и полека ја отвори за да влезе. Мајка ѝ беше таму, подвиена над платформата за месење од камен, тегнеше со сукалото тесто за мантии. Во средината имаше огниште, во него котле на железни ногалки. Мајка ѝ се заврти и ја повика со насмевка. И се доближи. И помогна да ја стави кората во намастениот плех. Зедоа лажички и од претходно подготвеното зајре со сиренце и јајца почнаа да ставаат мали купчиња по кората. Ја покрија со уште една кора и ја пресекоа на баклави. Мајка ѝ ги стави мантиите под вршникот, а Деса погледна наоколу. Ја виде каленицата со толчен лук и кисело млеко. Острата миризба на преливот ја исполни собата. За миг мантиите беа готови... врели, румени... чадеа. Ги полеаја со смесата. Дланките им се допираа нежно на двете жени додека ја држеа дрвената каленица и истураа од киселото млеко со лук. Од топлината, мирисот на лукот се облагороди, омекна, стана сладок и отвораше апетит.... бели, меки, миризливи мантии.... како белата спална соба на нејзините родители... За миг се најде таму. Сидовите беа свежо варосани, бели како млеко. И постелата беше бела, со бел везен прекривач. Од лево, во малиот издаден дел како затворено чардаче, веднаш под прозорецот со бели пердиња, имаше големо железно корито. Мајка ѝ беше во него. Сончевата светлина која доаѓаше од бавчата заедно со мирисот на расцветани сливови дрвца ѝ се разливааше по ликот и рацете. И се насмевна. Мирисот на домашен сапун од свинска маст се натпреваруваше со пролетните цутови. Пердињата затреперија од допирот на ветерото, а Деса се заврти и веќе беше во „Голѐма соба“. Така ја викаа собата за пречекување гости. Секогаш суредена, стокмена и проветрена. Гледаше на улицата и имаше три двојни прозорци со повторно бели, но со цветен дезен, завеси кои се ширеа и се стеснуваа, се отвораа и се затвораа како лалиња, се брануваа на струењето на воздухот. Под нив го виде редот миндери... од сина и зелена свила со црвени, розови и златни перничкиња... светкаа. Од левата страна беа двата долапи со вратички од светло-жолто-кафено дрво. Меѓу нив стоеше свадбената фотографија на нејзините родители. Татко ѝ во темен костум и бела кошула, убаво зачешлан и замазнет со еден брановиден прамен кој му се

протегаше покрај челото. Мајка ѝ во темен фустан, со долги ракави, со бисерен ѓердан околу вратот и со бел цвет на десната страна помеѓу вратот и рамото. Косата кратко потстрижана до под ушите, брановидна, баш како девојките во списанијата од дваесеттите. Од десната страна на жолтеникавиот сид со симетрично поставени шари од три црвени рози и со по една темнокафена извиена линија од двете страни и точка, беше закачена голема таписерија која ја имаше везено мајка ѝ... срњи и елени во густа, темнозелена шума. Неколку елени пиеја вода од потокот. Очите им беа големи, како навистина да гледаа... Закрчка подот. Влезе мајка ѝ со послужавник в раце. „Повелете слатко“ - рече љубезно и ги стави тацничките со слатко од дуња на големата трпезариска маса покриена со хекловано кремове мие. Децата не седат со гостите, па Деса излезе и отиде во „Мала соба“, нејзината и на брат ѝ. Тој не беше внатре. Креветите им беа еден наспроти друг прекриени со шарени прекривки, прозорец во средината. Се виде себе си како седи на креветот и пишува во една мала тенка тетратка.... писмена работа по мајчин јазик. Татко ѝ ѝ беше наставник. Никогаш не ѝ поткажуваше, ниту навестуваше каква тема ќе им зададе. Но таа беше мудра. Откога тој ќе ги донесеше тетратките на сите ученици, Деса скришум ќе ги прочиташе нивните состави. Ќе ја пронајдеше својата тетратка во купот, ќе го скинеше листот на кој пишувала на час, ќе го стуткаше и ќе го изгореше во огништето. Ќе влезеше во својата соба и отпочеток, полна со идеи, ќе го напишеше составот одново. Сакаше татко ѝ да се гордее со неа, да ја пофали, но тој секогаш ѝ ставаше четири плус, за да не речат децата дека е пристрасен оти му е ќерка...

Тодор Петров беше тврдоглав човек. Веруваше дека е принципиелен и праведен. Една вечер, пред војната, за време на Кралството Југославија, по една серенада низ кратовските калдрми, почнал да потпевнува: „Ситна киша пада, Србија пропада“. Некој локален кодош го кажал на властите и угледниот учител, со спругата и двете деца, морале да го напуштат градот за да не заврши в затвор. Заминале за Бугарија каде нашол работа во едно мало бугарско село. Таму, од Петровски морал да стане Петров за да може да работи и да го издржува семејството. Летото во 1941 година, по бугарската окупација повторно се вратил во Кратово, но презимето не го променил, од инает мо-

жеби, но веројатно, и да сакал, не можел поради окупацијата. Тодор Петров, исто така, веруваше дека неговиот син, кој го носи името на неговиот дедо, таткото на Тодор, достоино ќе ја чува нивната куќа. Не можеше ни да претпостави дека, Петре, продолжението на неговата лоза, само две години по неговата смрт, а една по смртта на својата мајка, сосем ќе ја преуреди куќата во која се роди. Дворот го затвори со пластична врата „армоника“. Катараката и старите темнозелени вратички и дрвените сводести каси ги замени за нови темно-кафени врати од иверка обложени со нешто што наликува на дрво. Во „Куќа“ го растури огништето и стави модерен електричен шпорет кој ретко ѝ дозволуваше на жена му да го користи. Таа готвеше на еден стар шпорет на дрва во летната кујна која ја направи во бавчата, која, за да ја изведе, мораше да исече речиси половина од дрвјата. „Голема соба“ ја бојадиса во бело прекривајќи ги цветните шари. Миндерите ги откорна, прозорците ги засида и ги обложи со стаклена волна поради вревата од улицата, а за да не пече сонце, белите пердиња ги замени со зелени мрежи. Бањата во спалната соба ја растури и изгради големо модерно купатило со кремасти плочки на местото на стариот кенеф. Стариот, пак, мебел го фрли на градското бунште и донесе нов - модерен, поудобен, велеше... Ниту Деса не можеше да претпостави дека денес ја пропушти последната можност да го види домот во кој се роди како што го оставија нејзините родители.

„Мамо“ – ѝ се обрати Биле на својата мајка: „Кога ќе дојде автобусот?“

„Уште малку“ - ко разбудена од сон одговори Деса.

„Може малку да прошетам низ автобускава станица?“

„Може. Но, не оди далеку.“

Биле стана од клупата и почна да оди наоколу. Ја набљудуваше `ргосаната железна конструкција на автобуската станица која некогаш била жолта. Почна да ги лупи остатоците боја од еден столб. Кога едно мало парченце ја боцна под ноктот, го стави прстот в уста да ја намали болката, а потоа се избриша од фустанот. Реши да оди кај скалите. Имаше пет-шест скалила. Се качуваше и се симнуваше, повторно и повторно броејќи ги чекорите... Деса го набљудуваше своето најмало дете кое го роди на триесет и шест години по шест спонтани абортуси. Последниот пат едвај остана жива... Се разбуди сред ноќ. Нешто топло и

лепливо чувствуваше меѓу нозете. Кога го крена јорганот, виде големи темни дамки околу себе и крупни парчиња згрутчена крв по нозете и чаршафот. Задишана го разбуди мажот ѝ кој спиеше до неа... Отидоа во болница... Кога се врати дома следниот ден, силно ги гушкаше ќерката и синот, среќна што повторно ги гледа...

Нејзиниот сопруг инсистираше да имаат барем уште едно. „Мајка ми родила шест, свесна си“ – ѝ велеше. Но, Деса, во суштина, не сакаше повеќе деца. Две се сосем доволно, мислеше таа, па се обвинуваше себеси за неуспешните обиди. Не знаеше повеќе што да посакува. Кога ете, непосредно по десеттиот роденден на нејзината најстара ќерка, забележа дека веќе два месеца нема менструација. Не почувствува радост, туку страв... Дали ќе преживее овој пат, да не ги остави децата без мајка... плачеше во тоалетот. По девет месеци се роди Биле, мило бебе кое не ѝ се одвојуваше од градите. Почувствува неизмерна среќа, но и длабока вина зошто ја немаше посакувано бременоста. По третата вакцина, неколку месеци пред да наполни две години, забележа дека очињата на нејзиното малечко почнуваат да одат секое во свој правец. Доцна прозборе, дури на четири години. На училиште заостануваше. Не ги помнеше добро лекциите и тешко и неразбирливо зборуваше. И во растот заостануваше, не се извишуваше, само се здебелуваше во мешето и рачињата. Лекарите немаа одговор зошто тоа се случува. Мажот ѝ не зборуваше за состојбата на нивната ќерка. Молчеше и со години само ѝ го вртеше грбот кога си легнуваа, како таа да е виновна. А така и се чувствуваше. Еднаш му се довери дека ѝ се чини сè почнало по таа вакцина. Тој нетрпеливо ѝ свика: „Будала! Каква вакцина. Сега и докторка стана. Што се разбираш ти од медицината!“

Замолчија и двајцата. По кратко време тој малку посмирено додаде:

„И сама знаеш дека ти едвај ја имаш прележано големата кашлица. Зар не требаше да ја вакцинираме. Тоа нема никаква врска со вакцината.“ – рече и се заврти на другата страна, а на Деса ѝ се причини дека за миг заспа.

„Во право е“ – си прошепоти. „Не се разбирам јас од медицина и наука. Јас и така од ништо не се разбираам.“ Се присети кога се разболе од „магарешка кашлица“ додека татко ѝ учител-

ставаше во тоа запустеното село во Бугарија на кое му го забораваше името. Татко ѝ тргна да го бара докторот кој одеше по околните места. Таа кашлаше толку силно што грлото ѝ се параше. Завиваше како куче, лаеше - толку силно кашлаше. Гореше од температура, а мајка ѝ ѝ облекуваше чорапи натопени во оцет. Добро се сеќаваше на студот кој ѝ го грчеше телото кога ќе ѝ ги навлечеше на стапалата. Мирисот на оцет уште повеќе ѝ го дразнеше грлото кое чувствуваше како да ѝ се затвора... Два дена го немаше татко ѝ и ноќта кога мајка ѝ помисли дека ќе ѝ умре детето, Тодор и докторот влегоа во нивниот привремен дом. Следниот ден заврна толку снег што селата беа завеани до пролетта... Среќа, голема среќа, си мислеше Тодор. „Фала му на Господа“, се крстеше Магдалена на глас и погледнуваше кон небото. Тогаш, при силните трески, Деса за првпат го сонс тој сон, кој оттогаш не престана да го сонува. Таман кога ќе помислеше дека засекогаш ја одминал, тој ќе ја разбудеше...

НОВИ ГЛАСОВИ

Мариета Дукиќ од Струмица родена на 25.10.1977, дипломиран правник, работи во Основниот суд - Струмица. Наскоро ќе ја објави својата прва книга поезија. Неколку песни ѝ се застапени во 100.000 поети за промена и во списанието Зенит. Чита поезија. Како средношколец, добитник е на награди за најдобар државен рецитатор. Мајка е на два сина.

* * *

По сидовите остана печатот од детските дланки,
мирисот на дуњи
и очите на мајка ми со кои заспивавме
како уморни птици.

* * *

Лежам на стариот кревет на баба ми.
Со библијата в раце,
ако умрам - нека остане на моите гради.

* * *

И паѓањето е спокојно.
Како лист кој бара земја да одмори
по долгиот трепет под сонцето.

* * *

Ми ископа подлабока брчка на прагот
без да се свртиш кон домот.
Кршливо ги виткав рацете над изгаснатиот оган,
цртајќи разнежнет крст.
Облеков бела руба побела од мојата кожа
за спокој на времето.

ПОСТАРА СИ ОД КОРЕНОТ И БОЛОТ

Меѓу мојот и твојот свет прикачена е отворена врата,
воздухот минува низ белите очи
и крши непробојни звуци во снегот.
Понекогаш доволно е да се слуша тивкиот глас
и темнината на денот.

СПРОСТРЕН ЖИВОТ

Висиме наизменично како партали на искината жица.
Едно утро додека завива ветер
ќе тресне вратата од силен молк,
а јас ќе светнам само во очите на свеќата.

ВИНОВНА Е МЕСЕЧИНАТА

Спијам струполона врз земјени води.
И не е лесно да дишеш додека ти тежи сето небо,
како крст над кој пишуваш нова религија.

ЗАЕДНИШТВО

Во иста пролет умре и црешата и таа што ја засади.

ИСЧЕЗНУВАЊЕ

Меѓу стапалото и земјата гние пожелтениот лист
еден ден ќе потонам и јас
како заборавена тревка во жолто поле.
На ист начин, сосема исто ќе се збогуваме
со небата и ветровите.
Листот и јас.
Еден ден небата ќе шумолат раззеленети.

ЈАС ОД МИНАТИОТ ВЕК

Се сопинам на прав пат.
Ги кријам рацете измачкани од црвена боја.
На лицето редам прости линии,
нозете ми се секогаш полубоси.
Јас од минатиот век стареам како баба ми
без страв од смртта,
ги преклопувам рацете да не гледам ужаси,
спијам на памучен чаршаф од чеизот
и правам ручеци кои веќе ги нема.
Јас сум од минатиот век и сакам месечини
да паѓаат наместо ѕвезди,
пребарувам копчиња по бои место интернет,
самувам со книги и сидови и
го дочекувам утрото со поглед кон небото.

ПРЕПЕВИ * ПРЕВОДИ

Васко Попа

Васко Попа (1922-1991) е роден во Гребенец, кај Бела Црква, како Василе Попа. Бил Романец според етничкото потекло, но пишувал поезија на српски јазик и вброен е меѓу стоте најзначајни Срби. Основно училиште и гимназија завршил во Вршац, а студиите по филозофија ги започнува во Белград, а ги продолжува во Букурешт и Виена. За време на Втората светска војна бил затворен во германскиот концентрационен логор во Зрењанин, а по завршувањето на војната дипломира на Филозофскиот факултет во Белград, 1949 година. Автор е на осум поетски книги: „Кора“ (1953), „Непочин-поле“ (1956), „Споредно небо“ (1968), „Исправена земја“ (1972), „Волча сол“ (1975), „Куќа среде друм“ (1975), „Живо месо“ (1975), „Рез“ (1981). Добитник е на многу домашни и меѓународни поетски награди како „Бранковата награда за поезија“, „Змаевата награда“, „Австриската државна награда за европска книжевност“, наградата „Бранко Миљковиќ“ и други. Тед Хјуз бил голем почитувач на поезијата на Васко Попа и го објавува во првиот број на списанието „Modern Poetry in Translation“ во 1965 година. Поетскиот израз на Васко Попа е лапидарен и згуснат, вдомен во јадрото на чистата поетска слика, елиптичен и луциден, невидлив наследник на темниот словенски глас - некогаш мистичен, некогаш лиричен, а пак таинствен. Еднаш има запишано: „Те прашуваат што означува твојата песна? Зошто не ја прашуваат јаболкницата што означува нејзиниот плод - јаболкото? Да умее да зборува, јаболкницата, најверојатно, би им одговорила: „Гризнете од јаболкото, па ќе видите што означува!“ Умира во Белград и е погребан во Алејата на заслужни граѓани.

КРИЕНКА

Некој се сокрива од некого
Му се сокрива под јазикот
Овој го бара под земјата
Му се сокрива врз челото

Овој го бара на небото
Му се сокрива во заборавот
Овој го бара во тревата
Го бара го бара
Каде ли сè не го бара
И барајќи го него себеси се губи

МАЛА КУТИЈА

Малата кутија сè уште расте
И сега во неа е орманот
Во кого таа беше
И расте сè уште и уште и уште
И сега во неа е собата
И куќата и градот и земјата
И светот во кого таа беше
Малата кутија се сеќава на своето детство
И од преголем копнеж
Станува пак мала кутија
Сега во малата кутија е
Целиот свет мал малечок
Лесно можете в џеб да го ставите
Лесно да го украдете лесно да го изгубите
Чувајте ја малата кутија

ПЕПЕЛ

Едни се ноќите други ѕвездите

Секоја ноќ ја запалува својата ѕвезда
И игра црна игра околу неа
Сè додека ѕвездата не изгори

Ноќите потем меѓу себе се поделуваат
Едни бидуваат ѕвезди
Другите остануваат ноќи

Пак секоја ноќ ја запалува својата ѕвезда
И игра црна игра околу неа

Сè додека ѕвездата не ѝ изгори

Ноќта последна бидува и ѕвезда и ноќ
Самата себе се запалува
Самата околу себе црната игра ја одигрува

ЗАМИНУВАЊЕ

Не сум повеќе тука
Од местото немам мрднато
Но повеќе не сум тука

Нека влезат
Нека прегледаат нека пребараат

Воденицата во сенката на ребрата
Зрелата празнина ја меле
Отпушоците на евтините сништа
Во пепелникот чадат
Не сум повеќе тука

Врзаниот чамец се ниша
Врз црвените бранови
Неколку несозреани зборови
Во облачното грло висат
Не сум повеќе тука

Од местото немам мрднато
Но веќе сум далеку
Тешко оти ќе ме стигнат

ПОТЕКЛО НА ЛЌУБОВТА

Го чекам сонцето на клупа во паркот
Прекупат од мојот стан

Го следам одот на облаците на небото
И вљубените во прегратка
По патеката меѓу боровите

Читачот на весник од другиот крај на клупата
Го следи одот на моите погледи

Љубовта не постоела отсекогаш
Таа е знаете измислена од сиромашните

Без дукати да стасаат
До слатката женска брава
И вистинскиот машки клуч

ГИ КРЕВАМЕ РАЦЕТЕ

Ги креваме рацете
улицата в небо се искачува,
ги спуштаме погледите
покривите в земја се симнуваат.

Од секој бол
што не го спомнуваме
по еден костен израснува
и останува таинствен зад нас.

Од секоја надеж
што ја одгледуваме
по една ѕвезда никнува
и се измолкнува недостижна пред нас.

Го слушаш ли куршумот
што околу главата ни прелетува?
Го слушаш ли куршумот
што бакнежот ни го демне?

ОЧИТЕ ТВОИ ДА ГИ НЕМА

Очите твои да ги нема
Не ќе имаше небо
Во нашиот мал стан.

Смеата твоја да ја нема
Сидовите никогаш
Од очите не ќе исчезнуваа.

Славеите твои да ги нема
Врбите никогаш
Нежно не ќе поминеа преку прагот.

Рацете твои да ги нема
Сонцето никогаш
Во сонот наш немаше да преноќи.

ДАЛЕКУ ВО НАС

Ова ти се усните
Кои ги враќам
На твојот врат.

Ова ми е месечината
Која ја симнувам
Од рамењата твои.

Се изгубивме
Во непрегледните шуми
На нашата средба.

Во моите дланки
Заоѓаат и изгреваат
Јаболчињата твои.

Во твоето грло
Се палат и гасат
Свездите мои бурни.

Се пронајдовме
На златната ледина
Далеку во нас.

Препеа и уреди: Никола Маџиров

Новица Тадиќ

Новица Тадиќ (1949-2011) во меѓународните поетски кругови се смета за лингвистички наследник на Васко Попа. Роден е во Спријечно, Црна Гора. Гимназија завршил во Никшиќ, а студирал на Филозофскиот факултет во Белград, каде што продолжил да живее, да твори и да работи како уредник во книжевни списанија и во издавачката куќа „Рад“. Автор е на седумнаесет книги поезија меѓу кои: „Присуства“ (1974), „Огнена кокошка“ (1982), „Поган јазик“ (1984), „За братот, сестрата и облакот“ (1989), „Улица (1990), „Напаст“ (1994), „Непотребни сопатници“ (1999), „Темни нешта“ (2003), „Непознат“ (2006), „Талкачки оган“ (2007). За својата поезија добил многубројни награди, меѓу кои: „Змаевата награда“, „Дисовата награда“, наградата „Бранко Копиќ“, наградата „Ѓура Јакшиќ“, наградата „Васко Попа“, како и признанието „Меша Селимовиќ“ за книгата „Непознат“. Неговата поезија е кондензиран колаж од темни слики и жива иронија; десакрализација на далечното и поетичка де(кон)струкција на блиското; банализација на светот и на самиот себеси во него. Секогаш скромен и повлечен од светлото на привидната слава, последните години ги поминува во молитвено и тивко постоење. Еднаш има запишано: „Да се живее, автентично да се живее. Од автентичниот живот искрснуваат оригинални идеи и мисли-водилки низ животот и уметноста. Ако си и поет и трговче, не си ни едното ни другото како што треба. Можеби во тоа е твојата среќа, која е полоша од несреќата. Изложеноста на сè и сешто и отвореноста кон егзистенцијата ни донесуваат луцидни мигови и сознанија кои не може да се јават кај „нормалните луѓе“. Нормалниот човек е желка во оклоп, стегнат од сите страни, тром и јалов“. Умира во Белград и по негова желба не е погребан во Алејата на заслужни граѓани.

КРАДЕЦ НА КНИГИ

Под капутот, до телото слабникаво,
можеа да се сместат собраните дела на класиците.

Без познајници и пријатели,
сам како коска во чинија за супа,

тој има мала пасија,
другите пороци го одминуваат.

„Еј, момче, момче!“
еднаш зачу зад себе,
ама не се сврте.
Му ја подаде книгата на непознаникот,
на оној што трчаше без здив
помеѓу шетачите низ вечерната улица.

Мене, мене,
на гласникот Божји. Сведокот на песните.

НОЌ

Како во младите години
нешто подолго пред
огледалата се задржувам.
Одлетаа пустите и
лажливи соништа. Мислите
ми пристигнуваат однекаде, како да
не се мои. Од нештата се
спрепнувам, штом ќе одлучам
најпосле, од соба во соба,
на ноќна починка да заминам.
Го гасам светлото, рацете
врз градите ги прекрстувам.
Се присетувам на сенешто,
воздивнувам, бројам рани.
Се свртувам во постелата:
до мене легнале тагата и тишината.
И чиниш некој ќе ме чуе, велам:
„Сè уште не стасала темницата крајна.“

ПРЕСТОЛНИНА НА ПОЕЗИЈАТА

На камениот брег
во камениот град
никаде никого.

Низ пустите улици
ничии чекори не одекнуваат.

На плоштадите
ни споменици повеќе нема.

Над покривите
само бледата месечина сирка.

Таква е престолнината на поезијата
од која сме сите протерани
ветрот во неа да се пресели.

ОГАН

Ги запалив денес моите преписки.

Писмата, телеграмите,
пораките од којзнае кого,
исповедите одамна напишани
го разгореа мојот замрен оган.

Горев со ова купиште
од списи пожелтени.

Од шпоретот
чадеше интима,
баботеше стара завист,
низ кумците
зајадливи одговори пламтеа.

ЗНАЦИ

Врз столбовите на уличните светилки
врз сидовите од зградите
во подземниот премин
врз контејнерот зелен
во влезниот премин

бесрамните и навредливи зборови
се знаци што те водат
до твојата врата која нема кој да ти ја отвори.

СТАРИ ЧЕВЛИ

Старите чевли на дождот,
покрај контејнерот,
ќе го дочекаат оној што одовде ќе мине.

Незнајник, носен од ветрот,
ќе продолжи по мојот пат.
Ќе замине онаму од каде што дојдов.

Со чевлите в раце
ќе ја пронајде мојата соба,
мојот кревет, и ќе легне тука
и ќе исчезне
во мојот изминат сон за него.

ЗАСПАВ ЗА ДА МИ ПОМИНЕ СТРАВОТ

Заспав за да ми помине
стравот, но веднаш

за гривата се фатив
на црн коњ во трк
и еден ветер удри
и почна да ги корне дрвјата
во невиден бес

и да ги фрла високо во небото,
како факели.

ПОДДРШКА

Од белиот свет
долж сидовите
ми стигнува поддршка
куса порака

you are a bad writer

ништо друго
денес претпладне
не ни очекував

само оваа трошка
само тој убод
доволен

да не се вознесам
и полетам
кон небото
кое е страшно
кое е полно

со крила и облаци

ПРЕД СУПЕРМАРКЕТОТ

Пред супермаркетот најдов
празна картонска кутија
и седнав во неа.

Мојата луда мила
одовде ќе помине и ќе ме купи.

Ќе бидам пак нејзин, засекогаш нејзин.
Во преградка ќе ме однесе, низ ноќта.

Препеа и уреди: Никола Маџиров

Ариан Лека

Ариан Лека е роден во 1966 година во Драч, Албанија. Пишува поезија, проза, есеи и литература за деца. Преведува од англиски и од италијански јазик. За своите дела добил книжевни награди од Друштвото на писателите на Албанија (2000, 2002), и од Министерството за култура на Албанија, (2005, 2009, 2011) и наградата „Книжевно жезло“ која ја доделува Друштвото на писателите на Македонија. Неговиот расказ „Браќа на сечилото“ бил објавен во *Најдобра европска проза 2011*. Ариан Лека е основач на меѓународниот книжевен фестивал „ПОЕТЕКА“ и уредник на списанието „Поетека“ - партнер на Еуроизине. Неговите дела се преведени на германски, англиски, француски, италијански, шпански, романски, бугарски, српски, македонски и кинески јазик. Ариан Лека има докторат по книжевност. Предава на Универзитетот во Тирана. Добитник е на наградата „Книжевно жезло“ која ја доделува Друштвото на писателите на Македонија.

ПРЕСЕЧЕНА ВЕНА

Не овде, таму далеку останат таа ноќ
кога си го сонував семејството
истурен од матријархатот во морето.

Положени, раширени, затоплени јајца за четириесет дена и
четириесет
ноќи, моето семејство
Сè додека од телото не излегоа бродови полнети од реки
и убиени момчиња.

- За што ние ги сакавме реките без момчињата?
Се сеќаваш ли? Се сеќаваш ли на таа ноќ?

Жената им ги затвора ушите со облаци
а луѓето со реки ги преврзуваат пресечените вени.

Ушите слушнаа и се присетуваа како судбината на светот
беше споделена.

- Што е од Земјата, ќе биде и од Морето!
Сè што е од Морето, не може да биде од Земјата!

ЦВЕЌИЊА ПО ПОШТА

Заклучено. Бавно.

Бремена е сезоната во морето

паднати столбови

завиените јарболи завлегуваат длабоко на сред од челото
од бродот

Егото го попречува растот на луѓето право нагоре.

Во Драч, дрворедите паѓаат од ветрот што ги боде
одзади.

Имињата на оние што се вратиле да умрат дома се
извезени со бела нишка.

Сеќавањето е зачинето со сол, ги собирам цветовите од мирта
емигрантите испратија цвеќиња купени онлајн.

Март доаѓа од Земјата, однатре,

цвеќиња никнати низ ридовите

од морето накренати бранови...

Слатко и кисело беше за нас, моето море.

Заздравувањето доаѓа од отровот, како што калта протекува
од медот.

Препев: Сашо Огненовски

Кристина Домбровска

Кристина Домбровска (Krystyna Dąbrowska, 1979) е една од најуспешните современи полски поетеси, преведувачки и есеисти. Има издадено четири збирки поезија, последната „Ścieżkidźwiękowe (Звучни патеки)” во 2018 година. Добитничка е на најзначајните полски награди за литературата, меѓу кои и Наградата *Вислава Шимборска* (2013) и Наградата за литература на градот Варшава (2019). Има учествувано на Струшките вечери на поезијата во 2017 година.

ОЧАЈЖИВОТ¹

Го знаете она растението, очајживот?
Кога пожарот ќе го задуши на смрт
зборот *ти* (тебе, со тебе, поради тебе),
чадот предизвикува `ртење на неговите семиња.
Цвет има тежок како црн божур,
но свенатите ливчиња се лесни.
Со корените досегнува до почетокот
на завршената историја.
Неговите колци рануваат. Сок од лисје,
облоги и напар од нив – лечат.
Од плодовите може да се добие торзија
или да се стане зависен. Заборавени во џебовите
се претвораат во тропалки и ќе победуваат
при секој чекор со очаен ритам.
Очајживотживоточајживот.
Неговиот мирис го дразни *јас*, едвај збивајќи.
Почекајте, сега ќе кивне.
И малку ќе се освести.

¹Името е метафора, инспирирано од грмушести цветови кои растат во јужна Африка, на терени кои често се опожарувани. За да преживеат, некои развиваат длабок систем на корења и се раѓаат повторно, а кај некои чадот го поттикнува `ртењето и го забрзува нивниот развој (од препејувачот).

МАГНЕТ

Не живееја заедно, поради што имаа
дури два фрижидера за растечката колекција
магнети. Најубавиот беше кај него.

Лица на близначки: месечевото
не гледа протегнато од зад сончевото.

За тој магнет, неговиот омилен,
постојано водеа шегобијни војни:
го крадеше небаре кришум, а тој ја фаќаше
за рака и краткиот плен
се враќаше во централното место
на неговиот фрижидерски пантеон.

Сега, половина година од разделбата,
се сретнуваат кај неа во дворот,
за да си ги вратат клучевите и книгите.
Првпат го гледа оттогаш.
Ќе ѝ објасни ли нешто конечно? „Убаво ти стои јакната!“

Дома како автомат ги обеси клучевите.
Ги извади книгите од хартиена торба.
Под нив, на дното, го најде магнетот.

ВАГОН ТИШИНА

Доколку се прикаже оваа приказна како воз
(нејзиниот почеток – локомотива,
понатаму годините – етапите – вагони),
тогаш на крајот од композицијата би била сферата тишина.
Обајцата се погриживме, полека
во неа да се исполнат сите места.
Таму се стуткала во клопче музиката,
на која еднаш танцувавме.
Таму ги оставав вреќите со грашок,
кога по пат стоти се одби од сидот.

И таму зимоска на станицата *болница*
исползи сенката на болеста.
Ги зафати полиците за багаж и фотелјите,
ги покри прозорците, ги блокира вратите.
Така мислев. На забележав,
дека користејќи ја како засолниште во вагонот тишина
внесуваш друга жена.

ДУХОТ НА ШУМАТА

Дозволив да бидам измамена како патешествениците, кои
трагаат по духот на шумата.
Одат по неговите траги не знаејќи, дека има стапала свртени
наопаку.
Го бараат на север, а тој е на југ.
Се искачуваат по него на ридот, а тој исчезнува во долината.
Сакаат да го уморат со долгиот марш, а самите, едвај дишејќи,
запираат и се вртат во круг таму, откај што тргна.

Камо да беше тоа своеглав дух на шумата, камо да ме одведеше
в поле.
Камо трикот да беше како од страшна басна: трагите од
стапалата свртени наопаку.
Но, тоа беше ти. Твоите обични зборови, малите игри,
познати на двајцата дури и предобро. Полажлива шума не
постои.

ТАНЦ НА ПЕТ РИТМИ

Исплеткано, бессоно, згрчено тело
пробува да се почувствува себеси одново, ги става
на дрвениот под ладните боси стапала,
а дрвото одговара, им ја предава топлината
од разиграните наоколу други боси стапала,
топлина, што лесно намовнува и патува нагоре,
отвора и го нишка телото во ритамот на музиката,
ама тоа се пази, никого да

не турне, не допре и да не даде да се допре,
и да не зафаќа место, иако го има толку многу,
да дури и кога во салата придоаѓаат танчари,
не си пречат, движењето го проширува просторот,
телото конечно се охрабрува во него да скокне, да се смеша,
освојувајќи го, па повторно отстапувајќи, ритамот забрзува,
надзорничката на ритамот фрла парола: танцувај со партнер –
Со партнер? како тоа, во пар со некојси туѓинец? – паника,
и сепак почнува да се танцува со човек гибон,
со таа во чизмите, единствената што не е боса, наредувајќи:
подобро тргни го часовникот, со тој, кој накривува,
но сопствената сакатост исто ја променува во танц;
и веќе поинаку се танцува после поединечно,
се слушаат своите колена, бедра, лакти, дланки,
рамења и `рбет, одеднаш главата е послободна;
некои врескаат, за првпат во животот, не сметајќи
го вресокот при раѓањето; набиено момче, пикнато
во карирани панталони, кошулата запетлана под врат –
додека останатите се во маици, провевни крпички –
тој во своето канцелариско одело не танцува, туку сенса
упорно во една точка, не во ритамот, засебно,
сенса, не грижејќи се за тоа колку е несмасен,
сенса, како допрва да учи да оди
неговото (нека го водат хармонијата и хаосот)
исплеткано, бесоно, згрчено тело.

УЛТРАСОНОГРАФИЈА

- Сте правеле годинава ехо на градите?

- Мислам дека да. Пролетоска некаде.

- Но не кај нас.

- Не, на улица Варињски... Да, веќе се сетив.

Се возев таму со велосипед и постојано минував
волонтери со нарциси, го раздаваа на минувачите,
значи било тоа на деветнаесетти април, на годишнината
од избувнувањето на востанието во гетото².

²Се мисли на востанието во Варшавското гето за време на Втората светска војна. Жолтите нарциси се симбол на Востанието, и го чуваат сеќавањето за еврејското движење (од препејувачот).

Мојата докторка се насмевнува.
А во мене се враќа тој ден, сончев, топол.
Се соблекував за преглед затворена
во тесничкото антре на кабинетот.
Ја слеков кошулата, внимателно, за да не се одлепи
хартиениот цвет во висина на срцето.
И тогаш завија сирени.

НЕПРИСУТНОСТ

Ве испуштив денови, недели.
Улицата на жолтите јасени во октомври.
Во ноември толку тихата игра на синилата, да дури
едно крваво гранче е крик.
Те испуштив крају на декември, време
за подароци. Што сум дала, што сум добила, не се сеќавам.
Не, ми текна: зеленокоси ангели,
за кои ми раскажуваше поетот,
изрезбани од татко му, далтонист.
Ниедна црква не ги сакала. Ја испуштив
ноќта што истура искри, небаре некој гласно
ја заварува старата година со новата. И снегот
го испуштив, а паѓа толку ретко.
Мојата мачка лови разиграни снегулки.
И не знам кога, мачко, ја изгуби најинетливата
од твоите веѓи, чиј лак ти го прекриваше окото –
Твојот свет секогаш беше од неа обраснат.
Ниту пак знам кога почна да ти никнува
во тоа исто место таква иста веѓа.

Ве испуштив недели, месеци
Бев огледало прекриено во жалост.

Но, ние тебе те видовме.
И ќе те раскажеме.

ЌЕБЕНЦЕ

Во темница не се гледа дека е розово со бели
верверици. И колку посивела неговата розовина и белина.
Го има од времето кога вервериците ги викаше
зајачиња со ушиња. Мораше да го допира,
за да засpie. Најважен беше еден кош,
целиот распартален од гмечење и цицање,
натопен со детска плунка како сунѓер,
низ кого не ќе преникне јавето. Тој распартален
кош од ќебенцето доби дури и специјално име –
никој освен детето не умееше да го изговори.
Пробувам сега да го отворам, пелтечкиот
монослог, нешто како англиското *the*.
После перење *the* исчезнуваше. Не разбираше каде.
Ќебенцето се претвораше во некој нов, чист предмет.
Требаше одново да се оживее со себе.

Толку години, и не се изгуби. Чека под перниче,
за да се стави на него бессониот образ,
да се почувствува кошот целиот во партали, истрганите конци.
Одвреме-навреме темнините белеат.
Под очните капаци скокаат розови огнени трња.
Елате тука, верверици, зајачиња со ушиња,
ќе ви ги вратам оревите, претврди за гризење.

Препев од полски јазик: Звонко Димоски

КРИТИКИ * ЕСЕИ * СТУДИИ

Љерка Тот Наумова

МИСТЕРИОЗНИ ПРОНИКНУВАЊА ВО ТВОРЕЧКИОТ ИСКАЗ

(Кон стихозбирката „Кристален дворец“ на Игор Поп Трајков)

Големо задоволство е да се откријат световите скриени во стиховите на Игор Поп Трајков, во збирката песни „Кристален дворец“ одејќи во чекор со времето и неговите изненадувања. Низ нив пробива една обединувачка нишка, некое внатрешно јадро во кое се наталожени имагинациите и мисловните сегменти кои ја градат целосноста на поетската визија.

Продлабувајќи го неговиот поетски свет ја осознаваме авторската интересна имагинација исполнета со повторуван немир и украден миг на вистинското гледање во длабочината. Низ песните ќе бидеме воведени во магичниот свет, кои се како оние мистериозни расположенија во богатиот творечки сон. Тоа изворно созвучје на поетот ја открива неговата духовност, скицираните состојби на животна радост и разоткриена болка, или можеби молк на душата или јавување на нов вознес. Поетот трага по нови значења, патот на растајнување на тајната чија потрага ја добива онаа вистина која е крајната цел и толкување на една трансформација на времињата. Уште на првата страница читателското око веднаш ќе го пронајде поетскиот немир како лебди во сооднос со вечната хармонија длабоко навлезена во сетилата во почетната песна „Последните почетоци“:

*„Убаво е да се сака и верува
и расеано кога се бдее,
ужива без да се претерува
во она кога се жеднее...“*

Низ лирското руво на поетиката на Поп Трајков се открива емоционалното доживување на стварноста на секојдневието и возбудата од разноличијата на секојдневијата без многу густе поетски слики кои се излеваат понекогаш како надреалистички,

изразени низ стихот: „...па така долги години ми е студено низ времето неразбудено...“ или „на преградките меѓусебни и заборавивме, најважни ни се мислите убиствени...“

Стиховите ја отсликуват острицата за животната борба и израз, прифаќајќи го животот таков каков што е. Судбината на активното секојдневие, немирот на сопствената душа:

*„... зашто нејзиниот татко згрпчен
бил од товарот тој на вистината
која гробиште свое во него ископала,
а потоа истото на оние околу него
го пренела, зашто пустата, вистината
таа сите ја знаат, ама никогаш не
ја споделуваат со своите најблиски...“
(„Врзопи вистина“)*

Збирката на Игор Поп Трајков претставува комплексно книжевно остварување, со внимателно избрани тематски елементи и експресивни форми. Многу често се содржани заокружени фигуративни претстави.

Се сретнуваат песни посветени на различните аспекти на личноста и нејзината интеракција со светот како во песната „Скап тоник нанесен на...“

*„Постојано ја булираа на работа
Меѓучовечките односи ѝ ги мобираа
Пораките на имејл, како и постовите
хакираа
Веќе немаше каде да се сврти, а нешто да
не ѝ правеа...“*

Во поезијата на Поп Трајков една од битните карактеристики и главна одредница е широката клавијатура на мотиви. Има во неговите стихови топли лирски вокации, живи визији, горчливи иронији, сугестивни реалистички опсервации. Со други зборови, поетот има чувство за збор, за атмосфера, за детали, за нештата – способен лириката да ја најде во коренот на работите, на нештата. Тоа укажува дека лирскиот субјект на авторот припаѓа на најкревката преѓа, на интимниот исказ на недостапните просто-

ри, иако тоа се одвива преку надворешни случувања и соодносот со други луѓе:

*....бидејќи духот сега не е силен
а тие неморалните
се многу на број, во напливот неморален..."*
(„Непоколебливиот дух“)

Стиховите ја отсликуваат острицата за животна борба и израз, прифаќајќи го животот таков каков што е и на еден поинаков начин: „И така влеговме во време казнено, над сè осамено“.

Испреплетеноста на стиховите ја разоткрива поетската задлабоченост и мудрата проникливост. Можеби поетот сакал да нè предупреди срамежливо, сакајќи да ја преслика визијата - чекор по чекор, или со трка низ себеси, подарувајќи ни ги песните: „Влакнест јазик“, „Пакосникот“, „Претсмртниот рефрен“, „Јасни погледи“, „Денот утрешен...“, „Како бе!“, „Последици“, „Завист“ и други, во вешто склопениот мисловен патопис поврзан со временските текови. Авторот дозволува да навлеземе во срцевината на новото чекање, довикување на сопственото внатрешно со комплекс на отворени прашања: „Колку пати?“

*„Зашто сме во стравот безброј
пати, од оној кој не се плаши
дека ќе му се врати мракот страшен
зашто тој го гради светот ни уплашен.“*

Понекогаш во песните се сретнуваат недоречености, таинственост и интимни искази на недостапни простори. Тие се израз на поетската умешност на јазичното обликување каде се чувствуваат многу мисловни секвенци. Изворот на ваквите зборови и синтагми упатува на поетската визија на светот кој е во постојано движење и менување и во вечно бранување на времето. Забрзано се разбудува поетскиот обид да се открие рој од мисли.

Се забележува дека во песните исчекувањата се раѓаат, стануваат бранови од запечатеното сеќавање или од оживувањето

на времињата или можеби повторувањето на времињата од некој дамнешен повторуван миг.

*„Така е секогаш на Балканот
кога си им потреба насушна
ги пијат твоите сокови...“
(„Веселби, денови, овошни сокови“)*

Со развиена чувственост за себе и опкружувањето поетот е исправен пред предизвикот со желба да се прифати предизвикот. Времето распукнува во цикличните нуркања во кругот, експресијата на емоцијата или како поетски патоказ, или како светлина што ги проникнува бисерните зрна во пресрет на раѓањето. Поетската игра на стиховите на Игор Поп Трајков плови низ растајнетите тајни на времињата. Во песната *„Распеаните денови“* упатува порака:

*„... оној кој мисли дека сè знае во
времињата сегашни
како и било кога- зашто никогаш никој не
знае сè!“*

Согласно со хармонијата која можеме да ја доловиме во збирката *„Кристален дворец“*, авторот Игор Поп Трајков направи присен мозаик *„во посветеноста кон новите осамнувања“*; разоткрива едно ново прогледување упатено кон човештвото, кон верувањата закоравени низ мистериозните проникнувања во творечкиот исказ.

Елизабета Баковска

„ЗАТВОРИ ГО ОВА ЛЕТО ВО КУТИЈА ОД СЛАМА“: ЉУБОВНОТО ПИСМО НА АВТОРКАТА ВО ЗАМИНУВАЊЕ

(Кон расказот „Крајот на сезоната“ од Тања Урошевиќ)

„Крајот на сезоната“ е последниот расказ³ на Тања Урошевиќ објавен во текот на нејзиниот живот. Доколку би требало да се одговори на прозаичното прашање „за што се зборува во расказот?“, би можело да се каже дека ова е расказ за смртта и за смртноста, за минливоста, за крајот и за неговата неминовност. Впрочем, како што вели Кица Колбе, и самата синтагма во насловот, „*крајот на сезоната*, во најинтимна смисла, го навесува крајот на животот, доживеан како навидум *бескрајно лето*⁴. Животот како *подарено време*“ (Колбе 141). Ако се погледне, пак, од друг агол, би можело да се каже и дека „Крајот на

³ Во овој осврт, за текстот „Крајот на сезоната“ го користам терминот расказ, свесна дека други читатели (а можеби дури и неговата авторка) би можеле да го наречат и *новела*. Не би сакала да навлегувам во термилошки, етимолошки или класификациско-жанровски полемики во врска со ова прашање, бидејќи сметам дека не се релевантни за овој мој осврт. Катица Кулавкова вели дека „расказот е токму таков книжевен вид, пред чиешто дефинирање нè обзема неопишлива анксиозност,“ (Кулавкова 1) и додава дека книжевните жанрови „се подложни на непрекинат конфликтен процес на кодирање и декодирање, на актуелизирање и пародирање... Со оглед дека постмодерната епоха не протежира строго хиерархизирани односи во книжевниот систем, новелата-расказ се испишува во една широка гама на жанровски хибридизации, на термилошки и поимски варијации“ (Ibid 3).

⁴Летото и летноодморските хронотопи (приморски гратчиња, летувалишта, острови) се често платно на кое се одвиваат приказните на Тања Урошевиќ. На пример, субјектот на нејзиниот роман „Аквамарин“ (2004) трага по судбината на својот татко во текот на неколку летни недели минати на островот Крф. Мистериозната куќа во која доаѓа Олга во „Размена на пораки“ (2013) се наоѓа некаде во Грција, на брегот на Егејското Море. „Една барокна приказна“ во книгата „Три новели“ (2017) исто така се случува во текот на едно лето, овојпат во Црна Гора, на брегот на Јадранското Море.

сезоната“ е своевидна постмодерна, (авто)биографска фикција. Иако велам (авто)биографска фикција, најголемиот парадокс во овој прозен текст и воедно она што му дава една чудесна посебност, е тоа што авторката во оваа измислена, донекаде надреална приказна не се сместила себеси. Напротив, таа овде го сместила своето отсуство, па зборува за она што би било, за она што би се случило, за она што би можело да се случи, не за време на нејзиниот живот, туку по него. Затоа овој расказ не можам да го гледам и да го анализирам само како текст, туку и како исклучително храбар творечки подвиг, зашто пишувајќи го, Тања Урошевиќ се соочила со својата смртност, па така им дала ново значење на познатите зборови на Барт (Roland Barthes, 1915-1980) дека пишувањето започнува со влезот на авторот во сопствената смрт (според Barthes 142), но и на зборовите на Оливера Корвезироска, која за неа вели дека „раскажувајќи, не се плаши да оди до крај, зашто непогрешливо умее да ја одреди мерката на нештата“ (Корвезироска 175).

Се разбира, и други автори (особено оние на кои им е близок постмодернизмот) пишувале за настани поврзани со сопствената (реална, симболична или метафорична) смрт, понекогаш ставајќи се себеси директно во своето дело, а понекогаш одбирајќи книжевен субјект што ќе функционира како нивно алтер-его. Во „Дваесет и петти август, 1983 година“, еден од последните објавени раскази на Борхес (Jorge Luis Borges, 1899-1986) овој се среќава со својот остарен, претсмртен *јас* во една хотелска соба. Иако веќе слеп во реалниот живот, во оваа фиктивна, фантастична средба, авторот јасно се гледа себеси, онаков каков што ќе биде (или би можел да биде), и токму од себеси слуша што уште му носи иднината. „Ќе ја напишеш нашата најдобра поема, ќе биде елегија“ (Борхес 12), му вели стариот Борхес на својот не толку стар двојник, кажувајќи му и дека *таа* (музата, неименуваната жена, инспирацијата за идната песна) ќе живее подолго од него. И во расказот „Голем поздрав“ (Tanti saluti), Тадео, субјектот на Антонио Табуки (Antonio Tabucchi, 1943-2012) се среќава со себе, овој пат како дете, на железничката станица, чекајќи го возот за патувањето кое е метафора на неговото конечно заминување. Блискиот крај на животот се навестува и во размислите на Тадео, зашто тој помислува на „нештата што остануваат да се завршат; последните нешта, си

помисли, со свест на некој што нема да се врати. А потоа, одеднаш, со сигурност знаеше дека нема да се врати, дека нема пак да стапне во оваа куќа во која го минал поголемиот дел од својот живот..." (Tabucchi 20).

Токму цитат од романот на Табуки „Секој миг има сè помалку време“ (*Si sta facendo sempre più tardi*, 2001)⁵ е вовед во расказот на Тања Урошевиќ, а преку него „е веќе изговорен движечкиот мотив на новелата: неостварените копнежи, одложените одлуки, неискажаните нешта“ (Колбе 139). Како што Тадео на Табуки во „Голем поздрав“ бара смисла за својата осаменост по заминувањето (најверојатно смртта) на својата сакана Изабел, така и субјектот во „Крајот на сезоната“, Поетот (со големо „П“) останува сам во хотелот крај езерото, на крајот од летото, по завршувањето на поетскиот фестивал на кој учествува. Секоја мисла на Поетот е натопена со сеќавањата на неговата замината (почината?) жена. Тој останува „да напише нешто“, но, иако е Поет (со големо „П“), наместо песна, решава да напише писмо. Неговото останување, како и планираното патување на Тадео кај Табуки, е обид барем уште малку да се продолжи тој долг миг пред крајот, да се украдат уште неколку сончеви дена пред неминовниот студ на есента. „Крај на сезоната е, навистина, но сè уште е само крај и тој треба да потрае. Му треба време. Треба да појде до ветениот овоштарник, да го почувствува мирисот на јаболката конечно, па да го напише писмото“ (Урошевиќ 20).

Борхесовскиот вкус на (авто)биографската фикција кај Тања Урошевиќ е видлив во самиот избор на субјектот во нејзиниот расказ. Поетот (со големо „П“) е нејзиниот сопруг од реалниот живот, Влада Урошевиќ. Знаците кои го идентификуваат се јасни: поетската манифестација во гратчето крај езерото на која присуствува (Струшките вечери на поезијата), читањето на неговата песна „Ризиците на занаетот“ (по истоимената збирка поезија од 1993 година) на завршната манифестација, ќерката која му се јавува од Скопје. Не е првпат Влада Урошевиќ да биде

⁵Овој роман на Табуки најчесто се опишува како епистоларен роман со пресврт. Се состои од 17 писма на различни мажи упатени до поранешни љубовници и едно единствено писмо напишано од жена, кое може да се чита како одговор на сите нив.

книжевен лик во дело на друг автор, како што посочува Соња Стојменска-Елзесер. „Границите меѓу литературата и животот честопати не се исцртуваат јасно, особено кога станува збор за луѓе кои ѝ се предале на литературата со толку многу љубов и посветеност, како што е случајот со македонскиот писател Влада Урошевиќ“ (Стојменска-Елзесер 42), па „не изненадува фактот дека токму неговата личност можела да стане и станала еден своевиден ‘премин’ меѓу реалноста и литературата...“ (Ibid 42). Кица Колбе, пак, предупредува дека „тој што ја толкува оваа длабоко загадочна новела, ќе згреши доколку во отсутната *Најмила* и во Поетот ќе бара да ги препознае Тања и Влада Урошевиќ. Новелата не е биографска“ (Колбе 138). Но, Влада Урошевиќ овде е книжевен лик на автор(ка) што го познава поинаку и подобро од сите автори што претходно го сместиле во своите книжевни писма. Затоа е неизбежно и во книжевното писмо да се пренесат интимноста и блискоста од реалниот живот, и тоа да прозвучи биографски. Тука, со набојот од меланхолични емоции, сезнаечкото око на авторката го посматра својот животен сопатник, соочен со тегобноста на нејзиното отсуство, со големото ништо, со „паниката која сè повидливо го обземаше поради неизвесноста што понатаму, што да прави со себе во времето што му претстои – утре, денеска, во дадениот миг?“ (Урошевиќ 28).

„Тања, речиси, не беше замислива без Влада!“ извикнува Кица Колбе во еден свој скорешен омаж за Тања Урошевиќ. Но, дали Влада е замислив без Тања? Овде, самата Тања се обидела да одговори на ова прашање, да го замисли без себе, или да го замисли во светот во кој неа повеќе ја нема. Во тој свет на притаена бесмисла што го слика во расказот, нејзиниот субјект (книжевното отелотворување на нејзиниот сопруг) се обидува да ѝ напише писмо, не на онаа живата Тања што го пишува расказот, туку на онаа идната, отсутната, засекогаш заминатата⁶. Се чини дека сите негови обиди за пишување се залудни, и покрај сите сеќавања за преживеаното и посакуваното во заедничкиот живот. Сеќавањата, еднаш запишани, му се чинат како неуспеш-

⁶ Можеби и самиот избор на кореспонденцијата, на писмото како книжевна форма од страна на Поетот укажува на обид повторно да се воспостави врската со саканата, прекината од нејзиното претходно, конечно заминување.

ни, залудни обиди за оживување на минатото, та тој постојано се откажува од нив. Сликите се тука, но зборовите што треба да ги опишат ги нема. Или, зборовите што ги опишуваат сликите на сеќавањата се тука, но тоа се зборови напишани од авторката, а не од нејзиниот книжевен субјект. „Само ние двајцата лутаме низ празните ходници, низ холовите и салите, покрај мермерните столбови. Нашите ликови се одразуваат во огледалата, но матно, со разлеани контури, при некоја сосема нестварна светлина, која се пробива којзнае од каде, зашто светилките се изгасени, завесите навлечени. Газиме нечујно по меките теписони, како насон“ (Урошевиќ 11).

Книжевниот субјект на Поетот се обидува, по заминувањето на својата сакана, во себе да го воскресне зборот онака како што умее, или барем умеел додека и таа била тука, сместен во празниот хотел на крајот на летото. Хотелот (впрочем како и во расказот на Борхес погоре) е моќна метафора на минливоста: во него, како и во секој хотел, како и во животот, сите сме само привремени гости. На крајот од летото, хотелот се празни од вревата, од својата живост, се затвора за светот околу себе, стивнува во себе, исто како и човекот на крајот од својот живот. Во овој испразнет простор, тој го бара вистинскиот збор, онака како што кажува во една своја песна (насловена слично, „Крајот на летото“): „да се јави како мирис како заборавено име / како лековит знак“. Лечебноста на пишувањето треба да ја намали болката, да ја исполни празнината на осаменоста. Но, како што времето одминува, а крајот станува сè присутен, обидите за пишување се сè позалудни, а со нив и надежта за оживување на изгубената блискост.

Во 2013 година, Влада и Тања Урошевиќ објавуваат заедничка книга со наслов „Размена на пораки“. Во неа, тие, независно еден од друг, напишале приказни за една иста куќа, напуштена вила крај морскиот брег. Приказните се различни – Поетот пишувал во прво лице, Писателката пишувала во сезнаечко трето лице. Тој пишувал како маж, таа пишувала за жена. Иако книгата има две лица, и од секоја страна стои името на авторот на тој дел, издавачот ја каталогизирал само под името на Влада Урошевиќ, а во податоците што влегуваат во картотеките името на Тања Урошевиќ стои по зборовите: „Насловна страница на припечатениот текст“. Во оваа книга, низ двете различни

приказни се провлекува заедничкиот мотив на знаците – камчиња и цветови наредени од невидлива, отсутна човечка рака, знаци кои книжевните субјекти треба да ги одгатнат. Се чини дека во „Крајот на сезоната“, Поетот, исто така, трага по знак. Барајќи и пробувајќи различни јадења, тој никако не може да го најде вкусот што би му се допаднал, бидејќи е гладен и жеден за знак што би му ја навестил смислата. Неговата потрага која се одвива надвор, во празниот хотел, во застуденото гратче, во сеќавањата, во мирисите, на крај завршува во внатрешниот простор на неговото битие. Токму во себе тој ги наоѓа вистинските зборови, тука конечно ја разменува пораката со саканата: „Само една мисла, всушност, два збора, успеаја да влетаат малку отстрана, како пеперуга на запалена свеќа, но и тие потекнуваа од него внатре: *Најмила моја!* Зборовите блеснаа наеднаш и го запрепастија со својата вистинитост и сила. Ке успееше можеби да го напише и самото писмо, да ја откриеше навремено нивната вистинска смисла! Ги пригрна нежно, како неправедно запоставени, а наеднаш засакани деца. *Најмила моја*, повтори во себе и со огромно задоволство сфати дека уште едно нешто конечно е ставено на своето место“ (Урошевиќ 40).

И тие се повторно заедно – тој во нејзиниот напишан расказ, таа во неговото ненапишано писмо. На заминување, наместо во кутија од слама, таа го заклучила и го зачувала нивното заедничко лето во ова љубовно писмо до него, зашто книжевниот субјект, во реалниот живот неизбежно бил и читател на овој расказ, а „читателот е просторот во кој се запишани сите цитати кои го сочинуваат писмото, без притоа да се изгубат“ (Barthes 148). Некогаш, некаде во големото, темно езеро, тој можеби пак ќе ја сретне својата авторка.

Со благодарност до Влада и Вана Урошевиќ за отстапените книги.

Користена литература

Barthes, Roland. *Image, Music, Text*. London: Fontana Press, 1977.

Борхес, Хорхе Луис. *Сеќавањето на Шекспир*. Скопје: Бегемот, 2016.

Колбе, Кица. „За Тања Урошевиќ“. *Окно*, 11.3.2020. <https://okno.mk/node/83431> [пристапено на 18.7.2020]

Колбе, Кица. „Крајот на сезоната“ – последната новела на Тања Урошевиќ“. *Стремеж, списание за литература, уметност и култура* LXVI, 1, 2020, 136-145.

Стојменска-Елзесер, Соња. „Што е тоа креативна рецепција?“. *Сум, списание за уметност*, 46, 42-54.

Tabucchi, Antonio. "Best Wishes". *World Literature Today*. Translated from Italian by Stiliana Milkova. Volume 88, No. 5, (September-October 2014), 19-22.

Ќорвезироска, Оливера. *Еден текст и една жена*. Скопје: Или-или, 2016.

Ќулавкова, Катица. „Поетика на тесниот простор“. *Блесок*, 12. <http://blesok.mk/mk/%d0%bb%d0%b8%d1%82%d0%b5%d1%80%d0%b0%d1%82%d1%83%d1%80%d0%b0/%d0%bf%d0%be%d0%b5%d1%82%d0%b8%d0%ba%d0%b0-%d0%bd%d0%b0-%d1%82%d0%b5%d1%81%d0%bd%d0%b8%d0%be%d1%82-%d0%bf%d1%80%d0%be%d1%81%d1%82%d0%be%d1%80-12/>. [пристапено на 22.7.2020]

Урошевиќ, Влада. „Крај на летото“. *Окно: Секој ден песна*, 12.2.2019. <https://okno.mk/node/76692> [пристапено на 19.7.2020]

Урошевиќ, Влада. *Размена на пораки*. Скопје: Магор, 2013.

Урошевиќ, Тања. „Крајот на сезоната“. *Стремеж, списание за литература, уметност и култура*, LXV, 2, 2019, 5-41.

Марија Ѓорѓиева Димова

ТУЃИНЦИТЕ ОКОЛУ НАС, СТРАНЦИТЕ ВО НАС

(Петар Андоновски, *Страв од варвари*, Или-Или, 2018)

Ликовите во *Страв од варвари* додека се соочуваат со странците тие, всушност, се соочуваат самите со себе. Тие се нивното алтер-его. Сите сме туѓинци во сопствениот живот, сите сме си варвари самите на себе⁷.

Петар Андоновски

Романот *Страв од варвари* (2018) на македонскиот автор Петар Андоновски се издвојува од доминантните тенденции во современата македонска проза (фокусирани врз интердискурзивните дијалози помеѓу книжевноста и историјата/историографијата, односно помеѓу книжевноста и теоријата, врз жанровските хибридизации и врз метафикциските варијации), првенствено, со својата автентична потрага по свежината на универзалните теми. Во таа насока, последниот роман на Андоновски го тематизира токму универзализмот на дијадата цивилизација – варварство, што е веќе афирмиран топос во мноштвото (не)книжевни текстови, а овој пат романескно реактуализиран низ призма на парадоксалната инверзија на оваа дихотомија.

Впрочем, пресвртената перспектива на бинаризмот цивилизација – варварство има своја извонредна илустрација и во песната *Чекајќи ги варварите* (Περιμένοντας τους Βαρβάρους) (1904) на грчкиот поет Константин Кавафис (1863-1933), што е посебно поентирано на крајот од песната⁸:

„Зашто се сноќи, а варварите не пристигнаа.

И гласници некои дојдоа од синорите,
и рекоа дека варвари веќе не постојат.

А сега што ќе стане со нас без варвари? Тие сепак беа за нас решение некакво.“ (Кавафис 2013:13)

⁷ Од интервјуто на Петар Андоновски: *Книжевноста е горчлив лимон испиен на гладно срце* (www.hybrid.mk)

⁸ Патем, стихови од песната *Сидови* на Кавафис се цитирани и во романот.

Лирската песна започнува необично наративно, со дескрипциите на еден препознатлив историски контекст, нагласувајќи ја референцијално-спознајната функција на текстот (но без потиснување на емотивната и на поетската функција), за потоа да се направи првиот семантички рез со прикажувањето на високите почести со кои римските великодостојници го подготвуваат пречекот на варварите, полни со обсири кон нивните желби и потреби. Вториот семантички рез е ефектуиран низ парадоксот во последните пет стиха што го означуваат пресвртот или т.н. „семантичко пренасочување“ на песната со посредство на „искривувањето“ (Рифатер, 1978: 2), отворајќи ја дилемата во последните два стиха: „А сега што ќе стане со нас без варвари? Тие сепак беа за нас решение некакво“. Во таа смисла, песната на Кавафис, во согласност со лирските конвенции на тематизирање на „метафизичките слоеви“ и на антрополошките константи, го сугерира изневерувањето на кодираниот бинаризам цивилизирани-варвари, имплицирајќи ја не само нивната меѓусебна инверзија, туку и неопходноста од двете страни во парот: цивилизацијата не се одредува сама по себе, туку *vis à vis* варварството, како што и варваризмот ја добива својата дистинктивност корелативно - врз фонот на цивилизацијата. Во крајна линија, тоа може да се толкува и како една книжевна илустрација на теориските премиси дека на секој идентитет, со оглед на неговата иманентно релациона, дијалектичка природа, му е неопходен алтеритетот како конститутивна одредница. Оттаму, песната на Кавафис, како и романот на Андоновски, ги оголуваат поместувањето и динамичноста на границите цивилизација – варварство, демонстрирајќи ја нивната реципрочно – инверзивна, па и конверзивна корелација.

Страв од варвари говори за тенката линија помеѓу варварското и цивилизираното, деконструирајќи ја стереотипната црно-бела визура на соодносот, а во насока на промовирањето на целината што ја сочинуваат тие два пола, тукуречи во една оксиморонска спрега. Во прилог на тоа оди и нечленуваната форма варвари во насловот: макар што во романот варварите се отелотворени во трите лика-дојденци на островот, сепак насловната лексема ја сугерира универзалната димензија на варварството, како латентен слој на секој облик на цивилизациско пос-

тоење, но и како генератор на стравот од секаков облик на различност.

Романескната приказна со една тукуречи реалистички уверлива мотивација го воведува овој книжевен топос. Имено, тројцата странци, Руси, жртви на чернобилската хаварија, доаѓаат на грчкиот остров Гавдос, кој останал настрана од крупните случувања во европската цивилизација, како територија каде што „луѓето со години живеат заборавени, историјата упорно ги одминува, ги одминале и лепрата и гладот“ (Андоновски 2018: 12)⁹. За малубројното домородно население доаѓањето на чамецот со Оксана, Евгениј и Игор е доживеано со ксенофобичен шок: „Тие дојдоа! Ене ги, се приближуваат кон пристаништето! И тогаш, од среде мирното море, во облик на чамец, до нив сè повеќе се приближувал стравот“ (Андоновски 2018: 13), вака се опишува доаѓањето на странците во поглавјето со индикативен метафоричен наслов *Чамецот на стравот*. Првобитниот шок потоа се трансформира во перманентно одбивање комуникација со дојденците, во мноштвото забрани (дојденците нема да бидат послужувани во локалната таверна, на селскиот лекар му е забрането да го прегледа Евгениј), со следења од страна на мештанинот Спиро кој потоа им реферира на соселаните, со погрдните именувања на дојденците како варвари.

Понатаму, во романот на повеќе рамништа се демонстрира базичниот дуализам цивилизирани - варвари, како и неговата парадоксална превртеност. Мештаните, со своите предрасуди и со стереотипните претстави за туѓинците, но и за жените („На жената местото ѝ е до масата, а не на масата“)¹⁰ (Андоновски

⁹ Во романот се реферира на конкретни историски настани (дел од нив со својот апокалиптичен интензитет се покажале како закана за цивилизацијата), како што се нуклеарната катастрофа во Припјат, падот на Берлинскиот ѕид и Втората светска војна, која го допира островското село со епизодата на уривањето на германскиот авион и трагичната судбина на еден од ранетите нацисти, што ќе биде повод за расколот помеѓу двете близначки од Гавдос.

¹⁰ За подредениот статус на жените на островот говори и Пинелопи, која сепак има статус на дојденец на островот, така што нејзината перспектива и коментарите што ги прави се од позиција на „странец“: „Ова е како некој паралелен свет, тука жените не знаат што е кармин, што е лак за нокти, жените секогаш се облечени во црно, не ни знаат дека постои друга боја“ (Андоновски 2018:38).

2018: 43), за албино луѓето, за близнаците¹¹, како и со конечниот чин на подметнување пожар во куќата на дојденците, го манифестираат своето конзервативно однесување кое не само што е надвор од елементарните цивилизациски стандарди, туку поприма и димензии на варварско однесување. Практично, повиковајќи се на напишаните канони на традицијата, која очигледно е прилично моќен авторитет, но и на долгогодишниот живот во изолација, тие го разоткриваат своето латентно варварство што избива на површината во мигот кога доаѓаат тројцата странци, т.е. во мигот кога ќе бидат соочени со другоста, со инаквоста, со различноста. Дури и првичните перцепции на Оксана од локалните жители се со фокус врз атипичноста на туѓинецот: „Жената била со кратко потстрижана коса, повеќе личела на маж, отколку на жена“ (Андоновски 2018:13). „Онаа жена со кратката коса, варварката, таа ми го даде“ (Андоновски 2018:38). Од друга страна, тројцата туѓинци се претставени како едуцирани млади луѓе чијшто успех во образованието е награден со вработување во чернобилската нуклеарка, а кои потоа, бидувајќи жртви на хаваријата во четвртиот реактор на електраната „Ленин“, ја доживуваат и судбината на изместени од матичната цивилизациско-културна средина, станувајќи, не по своја вина, дојденци, странци, туѓинци, непријатели, варвари, етикети што ги добиваат низ перспективата на другите, островјаните, кои, пак, од својата домицилна позиција, ги проектираат сопствените визури на/за другоста. Претставени од рибарот што ги донел како болни што имаат намера да се лекуваат на островот, странците стануваат непријателска закана за конзервативната микрозаедница (а опасноста е дополнителна со оглед на „болеста“), која и самата одамна била населена со Грци-дојденци. Станува збор за двете жени: Стела, сопругата на светилничарот, која во селото ја сметаат за луда и агресивна, иако таа е длабоко несреќна и осамена, против своја волја омажена млада, па на крај посегнува по својот живот, давејќи се; и Пинелопи, која доаѓа од еден критски манастир, исто така принудена на брак, а којашто потај-

¹¹Во романот се раскажува легендата за еден исто така варварски чин: при раѓањето на близнаци во селото второто дете го фрлале во бунарот, бидејќи „метале дека тоа е зло, дека не може да постојат двајца исти луѓе на светот“ (Андоновски 2018: 60).

но се надева на заминување од островот, дури и по цена на самоубиство.

Од друга страна, сцената во која Оксана го задушува со перница Евгениј, исто така, е илустрација на еден нецивилизациски, насилнички чин, кој недвосмислено осведочува латентен варваризам и кај припадниците од „другиот табор“. Во таа смисла, романот ја сугерира тенката линија помеѓу варварите и цивилизираните, помеѓу домородците и странците, покажувајќи ја релативната стабилност и променливост на статусот и на едните и на другите, нивната сурова конверзија кога за тоа се создава (принудно) адекватен контекст. За неможноста од наметнување ексклузија во поимањето на релацијата локално население - туѓинци, говори и Улрих Билефелд: „Странците, од една страна, се изложени на дијалектиката на вклучување и исклучување, а од друга страна – на диференцирање и на обединување. Ниту еден од овие процеси не познава никакво или/или, туку се карактеризира со помалку или повеќе масивно осцилирање помеѓу единството и различноста, помеѓу тотализацијата и диференцирањето“ (1998:130). Оваа димензија во романот е потврдена со градирањето и варирањето на дојденците: оние од Русија и оние од други делови на Грција; со странците кои ги држат на дистанца и во изолација и оние кои се интегрирани во локалната заедница преку брачни или професионални релации.

Сите ликови – и домицилните и дојденците - се сместени на еден заеднички простор, островот во близина на Крит, чијашто географска симболика на изолирана островска територија е дополнета и со симболиката на територија сместена на цивилизациската периферија. Тоа, пак, му допушта на авторот да ја зумира состојбата на отуѓеност кај луѓето и од двата табора и да го направи што повидливо нивното соочување со самите себе и со сопствените внатрешни стравови, кои се интензивираат во новонастанатата ситуација односно со присуството на другиот. Токму отуѓеноста (дури и меѓу членовите на едно семејство и на едно село, а не само меѓу островјаните и новодојдените), стравот, латентниот барбаризам, се невидливите нишки што ги поврзуваат сите ликови во романот, што ги оголуваат, пред сè како човечки битија, а дури потоа како островјани и дојденци, како Грци и Руси, како мажи и жени, како возрасни и деца.

Во функција на таквиот наративен зум секој лик добива свое микробиографско всидрување во некаква претходна стварност: за секој од нив во романот е обезбедена приказна низ која тој се портретира, низ којашто се открива дел од неговото минато, како и причината за неговата сегашна состојба. Читателот се соочува со мноштвото приказни за нереализирани личности, кои носат во себе неостварени младешки надежи, кои се жртви на суровите закони на традицијата, кои се длабоко вкотвени во копнежот по некакво минато (Стела, Оксана, Пинелопи) или во копнежот кон иднината што ќе ја остварат како бегство од сега-и-овде (Оксана, Пинелопи, Игор, Зои). Во крајна линија, тоа може да се толкува и како различни видови соочување со извесна другост – било низ призма на копнежот по неа, било низ призма на стравот од неа.

И не случајно, наративната структура на романот ја сочинуваат двете наизменични нарации и перспективи на двата женски лика: Оксана, дојденката од Киев, принудно сместена во друг географски и јазичен контекст, и Пинелопи, дојденката од Крит, принудно омажена за островјанин. Нивните нарации се обликувани реминисцентно – апелативно, како обраќање до два женски лика кои биле дел од нивното минато, што го евоцираат во рамките на раскажувањето како епизодни дигресији, а кои очигледно оставиле празнина со своето отсуство во сегашноста¹². Оксана толку интензивно го чувствува ликот на пријателката од своето минато како своевидно алтер его, што во еден миг се запрашува: „Повремено ќе го слушнам твојот глас, тивок, детски, како рецитира ... Зборовите почнуваат да се удираат од мене, па повеќе не знам дали јас зборувам или тебе те слушам“ (Андоновски 2018: 73-74).

Несомнено, како што на идентитетот му е неопходен алтеритетот, како што цивилизацијата станува видлива и осмислена наспроти варварството, така и ликовите на Андоновски имаат потреба од другоста – за да ги комплентира, за да ги контра-

¹² Во поговорот кон книгата, Лидија Капушевска - Дракулевска го потенцира поларитетот помеѓу тие четири лика: „... ликовите на двете нараторки и тие се инертни, пасивни, еднодимензионални, ним им недостига вториот дел од нивната личност, отсутната жена-пријателка, олицетворение на динамичниот, активен принцип на постоењето“ (2018: 115).

пунктира, за да ги витализира. Зашто, другоста е огледалото во кое се огледуваме и се согледуваме себеси, другоста, всушност, е соочувањето со самите себе, како што вели Андоновски, другоста е неопходниот комплемент кој ќе ги исфрли на површина доблестите/маните, цивилизираните/варварските димензии на индивидуалното/колективното постоење, поттикнувајќи како реакција одреден облик на однесување и на (не)постапување. Имплицитната другост, или како што вели самиот автор „туѓинците во сопствениот живот“, „варварите на самите себе“ се латенција која се активира во мигот кога ќе најде на адекватна почва. Впрочем, во сите овие случаи станува препознатлива онаа „херменевтика на сопството“, за која говори Пол Рикер, односно дијалектиката помеѓу сопството и другиот, при што другоста станува конститутивна за сопството. „Сопството како другиот нагласува дека ипсезитетот на сопството го имплицира алтеритетот до тој степен што едното не може да се мисли без другото, дека едното преминува во другото“ (Рикер 2003: 10).

Во прилог на сугерирање на таа комплементарна, корелативна димензија на варварството и на цивилизацијата, на неопходната дијалектика помеѓу идентитетот и алтеритетот оди и наративната структура на романот. Имено, основната романескна приказна, конструирана од двете наизменично поставени наративни и фокализаторски позиции на Оксана и Пинелопи, се разгранува и се дополнува со бројните приказни за останатите ликови, за нивните трагични животни судбини исткаени од скриените младешки желби и надежи за иднината, сугерирајќи ја на тој начин комуникативната, дијалогската димензија на (рас)кажувањето приказни: тоа е основниот облик на осмислување на хаосот на стварноста (историската, животната, колективната, индивидуалната), основниот модус на трансфер на знаењето во (рас)кажување. Низ приказните на/во романот, читателите го добиваат неопходното знаење за ликовите, за светот во којшто тие живееле, односно живеат, за причините за нивното однесување, исто како што низ романескната приказна на Андоновски го осознаваме неговиот поглед на светот, сублимиран како своевиден антрополошки песимизам кој говори за (не)можноста да се воспостави успешна комуникација со другиот, но и за притаениот зазор од различното, генериран низ предрасудите и стереотипите на коишто им се робува. Токму таа димензија и функци-

ја на приказната ја освестува и Оксана, една од нараторките во романот: „Живеам за приказните што ми ги раскажува, само така имам чувство дека уште сум жива, дека нешто се случува во светот“ (Андоновски 2018:58). „Повеќе не бев сигурна што беше реалност, а што измислица. Измислувањето приказни е чин на осаменост, потреба за дијалог, тој што ја измислил приказната мора да бил многу осамен“ (Андоновски 2018:74)

Определувајќи се за книжевно, романескно тематизирање на една универзална, перенијална тема, Петар Андоновски, во исто време, свесно или несвесно, ги тематизира и состојбите во актуелниот глобален контекст, поврзан со бројните миграциски тектоники, а кои го илустрираат бескрајниот синцир на бидување странец (некаде и некому) и импликациите што произлегуваат од тој процес и на цивилизациски и на културен план, но и на планот на личниот идентитет. „Нееднозначноста на странецот, час порекнувана, час хипостазирана, не лежи ниту во неговиот фиктивен, ниту во неговиот конкретен карактер, туку во тоа што тој е и фикција и конкретност... Странецот се покажува како персонификација на странецот. Тој е емпириски и искуслив доказ дека странското, туѓото постои - навистина постои, бидејќи некој секогаш пристигнува преку границата и границите не може да се затворат и покрај сите напори. Двете конструкции, конструкцијата на конкретизација на странецот во непријател, како и конструкцијата на неговата фикционализација во нелагодно, на крајот пропаѓаат како социјални и индивидуални стратегии на однесување со странците: ниту во еден од овие два случаја не се ослободуваме од странците, тие талкаат наоколу и се соочуваат со мене“ (Билефелд 1998:15-16).

Литература

- Андоновски, Петар. 2018. *Страв од варвари*. Скопје: Или-Или.
Дракулевска – Капушевска, Лидија. 2018. За „варварите“ и за „цивилизираните“ (поговор). Во П. Андоновски. *Страв од варвари*. Скопје: Или-Или, стр.111-121.
Кавафис, Константин. 2013. *Поезија*. Скопје: Три / Арс Ламина.
Рикер, Пол. 2004. *Сопство као други*. Београд / Никшиќ: Јасен.
Bilefeld, Ulrich. 1998. *Stranci: prijatelji ili neprijatelji*. Beograd: Čigojašćampa.
Riffaterre, Michael. 1978. *Semiotics of Poetry*. Bloomington / London: Indiana University Press

Добрила Грашеска

„ПРИКАЗНИ ЗА КРАТКОСТА“ ИЛИ КАКО СЕ НАЈДОВ СЕБЕСИ ВПЛЕТЕНА ВО МРЕЖАТА НА Г.

(Габриела Стојаноска-Станоеска, *Приказни за краткоста – раска(з)(ж)и за своја душа*, Сигмапрес Скопје, 2019)

Приказните за краткоста кои всушност и не се приказни за краткоста, туку за бескрајноста на животот, се расказите со кои Габриела Стојаноска - Станоеска уште еднаш нè почести со нејзиниот талент и око за секојдневните, навидум безначајни живот и авантури. За оние ствари на почетокот невидливи за окото на читателот, но затоа и тоа како неспокојно зрно грашок за неа како писател. Овие приказни-раскази се толку секојдневни, а толку исклучително вивисецирани што стануваат големи вистини – толку големи што само докажуваат колку секојдневието и да изгледа банално, вистината секогаш е неодделена од нас, или подобро кажано, таа е во нас. Големината на нејзиното дело, на нејзините раскази може слободно да кажам дека изнесува исто колку и тежината на едно влакно. Ама како тоа, од каде сега ваква констатација, ќе прашате? Тоа влакно, навидум неважно, ќе стане важно исто колку што е лесна чашата вода во раката на студентот. Ја знаете приказната за професорот којшто им задал задача на своите студенти во раката да држат чаша со вода. Додека траел процесот, професорот постојано ги прашувал студентите дали им е тешко. На почетокот тоа навистина било незначително, но како што поминувало времето, чашата станувала сè потешка за на крајот студентите да имаат грчеви и болки во мускулите. Единственото решение било да ја спуштат на масата и да се ослободат од маката. Полека стигнуваме до одговорот на мојата теорија: токму такво е и нејзиното дело – почнувајќи од една слика случајно видена низ ходниците на болницата, тоа станува сериозно голема карпа или слика на „рапавата стварност“ како што ќе каже академик Кулавова, станувајќи притоа од една страна неподнослива за носење, а од друга, на наша радост, станува исклучително добар расказ. Но што освен тоа што Габриела умее да го проспе ова е второто

важно во нејзините раскази? Јас овде ќе ја поврзам Габриела со еден нејзин сограѓанин за чијашто поезија критичарите најчесто велат дека е огледало на едноставноста. Се разбира, на поезијата на Конески. Раскажете на Габриела ги краси едноставноста, како во дејството, во сликите, така и во дијалозите, во сакањето, во живеенето. Но каде започнува таа? И зошто јас се залепив на неа како мушичка во пајажина, па секој мој обид да се извлечам оттаму завршуваше неславно?

Каде започнува едноставноста? Која е сликата која најмногу ми објаснува што е тоа?

Сакајќи да објаснам, се фаќам себеси дека сите конци тргнуваат од едно место во центарот на Прилеп, покрај река, кај трансформаторо, до пазаро. На тоа место живееше дедо ми, подоцна брат ми со семејството и беше логично да се врткам таму. Ама никогаш не помислив дека тоа е местото кое ќе биде замката за мене во која се фатив во нејзината мрежа. Имено, Габи живее/ше токму на тоа исто место, што ќе значи дека јас неа ја познавам откако знам за себе. И така, ни крива ни должна, станав актер во сцената што таа ја гледа од нејзиниот балкон. Читајќи се фатив себеси дека сум една од оние кои со сладолед поминуваа на тротоарот, а можеби сум и валиспето што дедо Владо посветено го чуваше пред врата. Бев пердето зад кое се затскрива татко и додека пуши цигарче и каменот пред порта на бабата што си го топли грбот чекајќи некој да намине и да ја посети, не знаејќи дека јас ја крепам, а Габи ја надгледува. Јас сум филџанчето за чај во кое се лее чај од срцето на мајката, завесата која одделува две различни жени. Јас сум буквата од расказот Бројки и букви, јас сум таа која среде ноември станува кајсија расцветана во дворот или 100 херци од децибелите на болката. Читајќи станав нацапанието на раскрсница кај железничкана. Јас сум сите три идиоми на ист стереотип и чезетката на Итар Пејо.

Јас сум сево ова одеднаш. Вие сте сето ова одеднаш. Ете затоа сум и сме уловени во мрежата на Раскажете за краткоста на Габи, оти од една страна таа точно знае колку знае, а од друга, таа е скромна и непретенциозна. И токму тука започнува едноставноста. Поради тоа нејзините раскази се кратки. А едноставноста е одлука на мудроста. Таа е лесна и ведро во својата архитектура исто како и расказите на Габриела, кратко и

јасно соопштение за она што се залепило во нејзината свест трајќи од една до друга состојба, од една болка, во друга желба...

Но она што најмногу ме наведе во таа мрежа на Г. е мигот на просветление, онаа едноставна мудрост која ја извлекува на виделина со само една „случајна“ забелешка, она влакно во јајцето кое таа успеа да го види, небаре мајсторица во бурекчилница која го забележува непросеаното брашно. Габи не напишала раскази. Таа, едноставно, станала Арахне која со умешност нè фаќа во своите мрежи и нè носи во паркон кај пазарон, кај трансформаторо, нè носи стуткани во топлоно покрај пампур кај што сака таа - во нејзинио центар на свето...

Габриела Стојаноска-Станоеска

ЗА ДУХОВНОСТА ВО КОЈА СОНОТ Е ПОЈАВЕ ОД ЈАВЕТО

(Промотивна реч¹³ за „Каде што реката го бакнува небото“ од Билјана Тинтоска, 2019)

„Каде што реката го бакнува небото“. Река и небо, уште во насловот се среќаваме со две паралелни синила, две пространства, две широчини, два недотека како еквивалентни симболи на овој роман што е откровение за реципиентите заради ефектот што го предизвикува – неочекувано поплавување со смирение, блаженство, спокој и покрај тоа што низ него подбелуваат и возбуди, трепети, јанси, пресврти, сомнежи и изненади без кои ни еден роман не би можел да го толкува светот, а и самиот себеси. Местото каде што реката го бакнува небото, местото на нивниот бакнеж, симболички го означува спојот на навидум неспојливото, на оддалечените и меѓусебно недопирливите, на фикцијата со прагмата на реалноста, на материјалниот факт со духовноста, во која, како што ќе видиме понатаму, сонот е појаве од јавето. Пред да запловите и да ја растопите сопствената материјалност во духовните длабини и висини на овој роман, да нацрпиме неколку грски од неговите тематски и жанровски води за да може читателското непце да ја насети свежината и миомирисот на вечноста.

„Каде што реката го бакнува небото“ е роман со хибриден идентитет во кого синхроно се присутни и конвергираат една кон друга одликите на повеќе видови роман. Како прво е љубовен. Но, не како љубовните романчиња кои порано, во еден период од растењето, ги купувавме од трафиките, ни како популарните американски романи кои се промовираат во книжевните групи по социјалните мрежи. Иако во зародишното книжевно јадро на оваа фикција е приказната за една голема, искрена љубов меѓу двајца млади која е забранета и неостварена, за разлика од тие четива кои ѝ пристапуваат на темата еднодимензионално, чисто наративно, речиси вонестетски и надвор од поши-

¹³ Промоцијата на романот се одржа во Градската библиотека „Борка Талески“ во Прилеп.

рокиот емотивен, социјален и духовен контекст, овој повеќеслоен роман не само што дава можност секому да се искачи на она скалило од толкувањето на светот и на книжевноста кое му е познато според дотогашното читателско искуство, туку ги отвора перспективите и видиците и постојано кани: ајде погоре, ајде повисоко. Имено, романов својата тежина, или во склад со чувството при читањето посоодветно би било да се рече – својата *леснина*, ја остварува со тоа што покрај таа димензија на љубовта, најчесто единствена проблематизирана во претходно споменатата литература, ги вметнува за читање, толкување и огледување во нив и другите убави лица на љубовта: заемниот восхит, почитувањето и поддршката во бракот, безусловната родителска љубов и љубовта на чедата кон родителите, фамилијарната силна крвна и духовна врска, пријателското наоѓање на иста бранова должина, љубовта кон секој човек, и кон непознатиот и кон „непријателот“ како кон свој, и најмногу и сеопфатно - љубовта кон оној што знае и умее сè да љуби и кој е љубов по дефиниција.

Стожерната љубовна приказна, или зародишното јадро, со кое се причинско-последично поврзани останатите фабуларни настани е, како што веќе спомнав, една несреќна, неостварена љубов од младоста. Конецот волница на клопчето романескно дејство, или хронотопскиот почеток на романот, се одмотува во Прага, Чешка 1929 г. Студирајќи таму, прилепчанецот Никола, се заљубува во Чехињата Хелена. Нивната заемна љубов е насилно прекината од други. По многу години, еден од правнуците на Никола и една правнука на Хелена еден ден се среќаваат и тоа е иницијалната каписла за понатамошниот развој на настаните. Во ликот на Никола, дедото на Елена која е главниот лик во романот и наратор во прво лице, е претставен дедото на авторката на романот Билјана Тинтоска, што значи дека на овој естетизиран наратив му претходеа реални преднаративни збиднувања, личности и прагми во време и простор заради кои овој роман со чинот на сеќавање, толкување и реконструирање на фамилијарна историја го покажува своето лице и како метабиографска фикција. Подалечното минато на личностите од семејството (најмногу на дедото, а патем и на бабата) се реконструира врз основа на факти како документи и фотографии, но и се допишува и преку туѓите раскажувања и прераскажувања (семејните

мемориски архиви), и преку писма (за кои останува прашањето дали се вонкнижевни цитати на животот или се литераризирани епистоларни текстови кои симулираат автентичност), па се пополнуваат фактографските празнини преку креативни интерпретации на интимната, внатрешната страна на семејна историја прекршена низ светогледот на Билјана Тинтоска. Во првата половина на романот, еден дел од нарацијата се одвива и преку читање на љубовни писма и со тоа овој роман добива одлики на епистоларен дискурс и е во дијалог со нему сродните љубовни епистоларни романи, меѓу кои и „Страдањата на младиот Вертер“ на Гете. Освен писма, на места во романот се вметнати и соништата на ликовите (доживевани и раскажани од реалните личности), претставени како мистични моменти на работ на јавето и сонот, визији кои ја пренесуваат добронамерната порака на повисоките духовни инстанци кон своите штитеници и оваа игра на картата на мистичноста го доближува текстот и до определбата мистичен роман.

Литерарната естетска функција на романот е зачинета со филмичност. Нарацијата е филмска. Започнува со еден мистичен сон како книжевен трејлер за филмот што следува. Потоа, раскажувачката камера нè внесува *in medias res* од каде што со реминисценција се навраќа на претходно случените настани. До средината, романот е враќање наназад, а оттаму тече нанапред. Низ целиот роман камерата снима преку окото и мислата на внуката Елена (второто јас на писателката) и ги следи до ситница нејзините активности, тајните мисли и чувства, како и оние на другите ликови на кои таа им е сведок или пак ѝ се пренесени.

Но, главно и пред сè „Каде што реката го бакнува небо“ е семејно-духовен роман кој освен толкувачка, естетска има и мемориска и идеолошка функција. Базата му се традиционалните семејни вредности и христијанскиот морал и етика кои се дел и од фамилијарниот код, и од кодот на овој романескен текст и се пренесуваат не само од колено на колено, од лик на лик во романот, туку и вон текстот - од авторката до читателите. Оваа книга, како дел од систематската потрага на Тинтоска по важни метафизички вистини и одговори, ги ревидира востановените клишеа за ненадминливоста на меѓучовечките недоразбирања и им контрира прикажувајќи го животот не каков што бил,

ниту животот каков што е, туку каков што треба да биде. Во текот на читањето, човек се запрашува: зошто ни се сите тензии помеѓу сопрузите, помеѓу родителите и децата, меѓу снаите и свекрвите, меѓу сватовите кога сето тоа може да биде и поинаку, еве вака. Кога се чита овој роман се преосмислуваат сопствени-те постапки и изградените односи со најблиските, се црпи од недотекот семејна љубов во романот и со неа се потураат непотребните искри немир во семејството. Овој роман покажува на дело како вистински се љуби.

Секоја од триесет и едната глава или поглавја на романот започнува со цитат од делата на некој познат или незнаен автор. Тие стихови и прозни извадоци ја вадат од фабулата на романот и ја определуваат пред очите на читателот тетратката од младоста на ликот Елена во која таа си ги запишувала омилените мисли при читањето на книгите. Цитатите од една страна се свртени нанадвор и го водат дијалогот со светските ремек-дела, а од друга, пак, се свртени навнатре, кон содржината на поглавјата и ги мултиплицираат значењата. Тие не се книжевни интермеца меѓу настаните од фабулата, туку вршат едукативна функција. Тоа го прави овој роман роман-антологија, роман-учебник или едукативен роман за животот и уметноста. Авторката сообразно со нејзината професија, поучува на сите можни начини; и со содржината на романот односно со судбините на ликовите и кога пренесува убавини и мудрости од познатите уметници: Меша Селимовиќ, Иво Андриќ, Сергеј Есенин, Јован Дучиќ, Габриел Гарсија Маркес, Молиер, Милош Балзамовиќ, И. Чобановиќ, Душко Радовиќ, Драшко Сикимиќ... и кога наведува македонски поговорки или стари кинески мудрости. Авторката штедро ја дели лично стекнатата животна мудрост и не кажувајќи ниту еден свој збор за поетиката на сопственото писмо, истовремено зборува многу токму преку присуството на одбраните цитати со кои овој роман ја остварува и својата автореференцијална улога на текст кој си се промислува и самиот себеси и жанрот роман.

Заеднички именител на сите претходно споменати карактеристики е постмодернистичкиот роман, романот палимпсест и колаж, создаден колку од животот, толку и од книжевноста, музиката, уметноста, религијата, духовноста... Во основата на повеќеслојноста го има дијалогот меѓу луѓето, меѓу уметничките

текстови, меѓу духовните битија. Сепак, ако треба да се одбере една доминантна одлика, тогаш би рекла дека овој роман е духовен роман и таков е не само заради цитираните мисли на светите лица: Царица Александра Романова, св. Јован Златоуст, св. Владика Николај, Патријархот Павле... Ликовите на романот среде нивните премрежиња, проблеми и несреќи се обраќаат на Бога и во разговор со него ја бараат и откриваат смислата на животот. Некои од нив ја имаат среќата или го нашле патот со животните поуки на посветените лица (монахињата мајка Варвара, отец Рафаил), други христијанските упатства за среќен живот ги научиле од саканите дедовци или баби; некои пак се предадени во моментот кога сè уште го бараат одговорот:

„Не била божја волја таа љубов да се оствари, а зошто? Тоа нашиот ограничен човечки ум не е возможно да го разбере и увиди. Она што е логично за Бога, за нас, луѓето, не е и она што е логично по процена на човекот, за Бога е безумно. Ние треба да умееме да најдеме рамнотежа меѓу божјата и човечката логика, да се предадеме на неговата волја и смирено да одиме по патот што за нас го одредил Бог. Тоа воопшто не е лесно и бара силна вера и смирение.“

Ако „литургијата е непрестајно повторување на тајната на божјата љубов, на вечноста на љубовта“, овој текст е роман - литургија. Страниците му се отвораат како врати на храм на каква било маќа и грижа, а дијалозите и монолозите носат смирение и радост како нафора и вино.

И не би сакала да се помисли дека романот е премногу религиозен, догматски или само за верници и за посветени. За сите е. И за тие што се сметаат атеисти, а во одредени моменти од животот го побарале Бога: на првиот љубовен состанок, покрај болен ближен, при полагање испит, пред операција, на породување, на опасна кривина кога некој непрописно престигнува и во низа други убави или лоши моменти. Духовното не ја преминува мерката која секој читател индивидуално може да ја поземе и прими. Да се прифати раката на Бога подадена низ текстот не значи да не се ужива со сите сетила во него. Овој забавен роман го прошетува читателот по шарената калдрма во Прага, го седнува на клупата на Карловиот мост на Волтава, на окото му ги нуди прекрасните храмови и домови, на мирисот - белите трендафили, на допирот - коњска грива и гроздови од плантажите, на непцето - вкусот на гроздовиот сок. Како роман-

песна и роман-музика ја испева во целост „Моја последна и прва љубави“ од Тереза Кесовија, стихови од „Једини“ на Дорис, порачува „Пожели среќу другима“ како Брена, повикува „Хајде заједно да сањамо“ како „Пилоти“... Насловот му е извлечен од евергринот на ју-просторите „Кад Дунав љуби небо“ од Јосипа Лисац, а Јосипа е и името на еден од ликовите. На едно место во текстот ликовите ја анализираат и ја преведуваат на друг јазик македонската староградска песна „Јас си сакам сламена колиба“. Дали прво биле стиховите или вљубените? Не е важно додека се ужива во мултимедијалноста на ова книжевно четиво.

За крај го оставам она што е за мене најважно и што ми го прави овој роман генијален и единствен или можеби еден од ретките од ваков тип, но за да се согледа оваа особина треба да се знае и биографијата на авторката. Овој роман е полуавтобиографија – полусон (или автобиографска фикција). Автобиографија е кога ликот Елена зборува за себе, за своите предци, за љубовта кон музиката и книжевноста, за својата професија, за саканиот сопруг. Половината - сон, и тоа убав, среќен остварен сон е прикажаната мајчинска љубов кон синот Никола, тагувањето со неговите детски болести, радувањето на неговите љубови и на неговата свадба. Секој човек сака да остави некаква трага во животот. Повеќето, продолжение од себеси наоѓаат во своите деца. Некои од нас раѓаат синови од крв и месо, а Билјана Тинтоска својот син го создаде од букви. Ја продолжи семејната лоза со книжевен син. И ни го подари нам. Ни покажа дека со фикцијата не само што може да се допише историјата, туку може да се допише и сегашноста и иднината. И нашето сега и нашето утре имаат текстуална природа како нашето вчера. И симнувам капа за борбата што ја поминала, за победата над себеси, за болката при секое „мамо“ или „сине“ во романот, при секоја прегратка и бакнеж в чело. Роман се пишува за тоа како го напишала овој роман! Како некој што пишува, знам колку е тешко да се пишува за нешто што не е лично искусено. На пример кога еден дваесетгодишник пишува за стар човек на смртна постела. Но, ако кога си среќен, да пишуваш на тажни теми е тешко, тогаш кога си тажен и те боли, да пишуваш на среќни, ведри теми и да зрачиш позитивно, да пренесуваш животна радост е стопати потешко. Тоа го можат само најдобрите, најиздржливите, најхрабрите, од Бога даруваните.

Тоа што го прави Билјана е сонување, како во песната на „Пилоти“ сонува бои, создава убав свет од убави бои. Не е важно дали се мои или твои. Билјана Тинтоска со овој роман покажа дека е ангел во човечко тело и љубовта која ја роди во романот ни ја подари нам. Ова е роман-љубов во кој се допишува животот. Авторката низ страниците порачува: „Кога и да ви е најтешко во животот, не престанувајте да сонувате. Ако можев јас – можете и вие!“

На самиот крај мислите на Есенин присутни во романот: „Сè она што беше убаво, засекогаш нека остане во соништата. Вечно ќе трае.“ ќе ги преуредат во следнава: сè она што беше вечерва убаво и што е убаво во книгата на Билјана, нека остане во Вашите соништа. Вечно ќе трае. Нема потреба од повеќе, една стара поговорка која Билјана ја цитира и во двата романи вели: „Понекогаш љубовта се изразува и со она што нема да го кажеш.“

Елена Конеска Светиева

**ЗА ТАИНСТВЕНАТА СВИНГА НА КУЈУНЦИСКИ И
НЕЈЗИНИТЕ НИКУЛЦИ НА БАЛКАНОТ**

(„Сфинга на гневот“, Жарко Кујунџиски, Антолог, 2020)

По „Спектатор“ и „Америка“ како и низа поетски збирки и збирки раскази, а познавајќи го развојниот пат на Жарко Кујунџиски како автор и издавач изминативе години, одговорно е да се очекува и воопшто не изненадува фактот дека од *писателското перо* на Кујунџиски ќе дојде мегароман како што е овогоднешниот „Сфинга на гневот“.

Не е нескромно да се каже дека поновата македонска книжевност речиси и да не познава роман напишан со толкава опсежност во историско-митолошките истражувачки практики кои, пак, служат како цврст темел за сместување и подигнување на носечката приказна на романот. Оваа база на која стапнуваш уште од првите страници и продолжуваш да се движиш по неа до крајот на романот, те вооружува со сигурност и доверба да чекориш низ авантурите, мистериите и пресвртите што следуваат понатаму до самата разрешница на околу триста страници неизвесност.

Фаустовската увертира во Булгаковски стил извесно започнува да води кон Денбрауновска мистерија во чија позадина како стожери на дејството се издигаат митолошките загатки на сфингите и нивната сеприсутност во историскиот концепт на Римското Царство, и она што можеби му е помалку познато на читателот, нивната улога за време на владеењето на императорот Диоклецијан.

Вториот историски слој на романот, што пак Кујунџиски многу вешто го поврзува со претходниот во Сплит и Хрватска, се Браќата Миладиновци, нивниот зборник и легендарната песна на Константин, *Т`га за југ*, чија историска, фактичка, но на моменти и метафизичка даденост совршено се вклопува во приказната и помага во зачинување на интригата што авторот ја крие сè до крајот на романот.

А главниот лик, издавачот Лазар, сопственик на водечката, но сега веќе во фаза на згаснување, издавачка куќа „Веда“, ендемичен вид и занесеник по книги, како што авторот го опишува уште во првите страници, станува Роберт Лангдон на овие простори, избраниот да тргне и читајќи ги знаците на патот со непоколеблива одлучност да ја реши загатката. Но загатката пред да се одгатне, треба да се загатне. Лазар честопати вешто, но напати и несмасно ги премостува препреките и самиот несвесно ја обликува загатката фиксирајќи го ракописот на необјавениот роман на исчезнатиот автор во главата. Идејата за ракописот е толку примамлива што сама по себе се обликува и како скриено богатство те влече, те привлекува и не ти дава да се вратиш назад во досадната реалност.

На моменти романот изобилува со маестрални писателски пасажи во кои Кујунџиски уште еднаш го потврдува своето мајсторство во пишувањето. Пасажи и страници напишани и прочитани во еден здив, зборови кои маѓепсуваат со својот жар и слики кои се редат едноподруго, та имаш чувство дека истовремено гледаш и филмска проекција.

И кругот се затвора. Гаволот на крај мора да си дојде по своето, како што е секаде во приказните, во легендите па и во животот ако сакате. Ама, ако тргнеме по онаа изрека дека секој крај е нов почеток, и ако веќе си извлекол жива глава од една, на ред те чека нова авантура, зошто да не.

Зошто не би го виделе Лазар Отадески набрзо во нова авантура? И дали ќе се врати во своето родно Скопје или пак ќе отпатува некаде? Се отвораат бројни прашања, се испишуваат нови поглавја, и кој знае, можеби и ќе го видиме и на филмското платно.

ДРАМА * ТЕАТАР

Сузана Ѓорѓиевска

СПОРТСКА МУ Е МАЈКАТА

-комедија-

ЛИЧНОСТИ:

ВАСКА – жена на 77-годишна возраст, мајка на Ѓорѓија, свекрва на Вера, слабо слуша, добро гледа

ЦЕНА – (75) сестра на Васка, учителка во пензија, немажена, добро слуша, слабо гледа

ЃОРЃИЈА – (47) неженет, невработен биолог, сега вонреден студент на Високата медицинска школа

ВЕРА – (50) вдовица, плаче за ситници

АЛЕКСАНДАР - (21) син на Вера, студент

ВАСЕ – (25) ќерка на Вера, дипломиран правник, сега работничка во фабрика за текстил

ВЕДРАН – (30) сопруг на Васе, невработен агроном

ФИЛИПА - (19) девојка на Александар, студент, „получлен“ на семејството, ноќева понекогаш, не вечера никогаш, руча во недела без исклучоци

СУВИО, ПЛАЧКО, ГЛУМЕЦО, НИКОЈ НИШТО – дружина за разведрување, сите повозрасни од Ведран.

ЃАОЛО – само глас.

Дејството се случува во февруари, во релативно топло и суво време за овој период од годината.

1. За Ведран и дружината за резведрување

Кафе-билјард „Глембај“. Маси, столови, плазма телевизор. Околу маса за четворица, кој повам, кој потам, кој понапред, кој поназад, кој го „јавнал“ столот, седат: Ведран, Сувио, Глумецо, Плачко и Никој Ништо. Пред нив големи филцани за кафе, билтени од спортски обложувалници, ливчиња.

На малиот екран во тек е фудбалски натпревар. Никој Ништо, со наведната глава и раце скрстени на мевот, дреме.

СУВИО:

Да ти'бам стативата, да ти'бам! Слепец! Двапати статива и двапати да ти'бам! Намерно да ја гајда, че ја промаши... Кој Цацко ме натера да не пишам двојка...

ПЛАЧКО:

Арен слепец си и ти! Требаше двојка да пишиш, знаев!

СУВИО:

Отпосле и јас знам, да ти'бам двојката, да ти'бам!

ПЛАЧКО:

Знаев! И то' отпрво! Таков сум, ш'о да прам ко сè знам, ама нема кој да ме праша!

СУВИО:

Ај не туку се фали, да ти'бам знаењето, да ти'бам

ПЛАЧКО:

Ај, се кладиме, бе, слепец! Прашај ш'о сакаш! Еден неоправдан немав на чоколија, сè на час' учев и сè одма задумував...

СУВИО:

Ај, бе, ај! Дај си рака! *(му намигнува на Глумецо)*, ај кажи, ко знајш сè, кој е главен на Венецуела?

ПЛАЧКО:

Е, се'а и ти?! Прашај нешто потешко.

СУВИО:

Знајш, не знајш?! Чо'ечки те прашав, чо'ечки кажи!

ПЛАЧКО:

Мадуро!

ГЛУМЕЦО: *(кон Плачко)*

Јазико' за заби, бе, токмак! Не гле'ш оти за јазик те трга?!
Мадуро со к...

ПЛАЧКО: *(кон Сувио, гледајќи го попреку)*

Море ашлак, те личи! Мене најде да ми го пикаш Мадуро?!

СУВИО: *(насмеан од уво до уво)*

Да ми бричиш куро'!

ГЛУМЕЦО: *(насмеан од уво до уво)*

Пипер в уста! Пу! Пу!

СУВИО:

Пу! Пу!

ПЛАЧКО:

Ми плукна во кафево, бе слепец!

Никој Ништо ги подотвора очите, се забришува како исплукан и продолжува да дреме.

ГЛУМЕЦО:

Сакаш да видиш плукање?! Ко сум 'ркнул во „Солунски“...
Балгани, брате, балгани!

ПЛАЧКО:

Ми с'отпи кафево!

СУВИО:

Да ти'бам плукањето, да ти'бам! *(го трга филџанот кон себе, лие)* Види Милан-Јувентус, треба да е завршена.

ПЛАЧКО:

Пушти! *(кон Глумецо)* Ги чекам за 10 000.

ГЛУМЕЦО:

Ш'о туку зјапаш во мене? Не го држам в раце!

ВЕДРАН:

Само ако чепни некој!

ПЛАЧКО:

Абе, ај, ај! За десет ја чекам!

ВЕДРАН:

Ни со прс'!

ПЛАЧКО:

Море давајгаз!

ВЕДРАН:

Ни со нокт!

ПЛАЧКО:

Ај, ај! Не биди...

СУВИО: *(кон Плачко)*

Ш'о туку цимолиш, да ти'бам плачкото, да ти'бам!

ГЛУМЕЦО:

Сакаш да видиш плачење?! Ко сум се разлигајл во „Антица“...

ПЛАЧКО:

Заеби плачење! *(со глава кон Ведран)* За колку?

ГЛУМЕЦО:

Арно че с'офајди ако тера ова' вака и в сабота Манчестер – Арсенал двојка... Арно... арно че с'офајди.

ВЕДРАН: *(рипа од столица)*

Влези! Влези! То! То!

Едно двојче в сабота и милионче! Милионче! *(прави движења како да танцува)* Двојче за милионче! Двојче за милионче!

НИКОЈ НИШТО: *(со глава кон телевизорот)*

Е, ај сега, види!

Сите:

А, бе, ти тука си?!

2. Кај нас дома или тука некаде

Соба за дневен престој. Васка чита учебник по географија без очила, Вера, со очила на нос, пишува.

ВЕРА:

Датум не пишав...

ВАСКА:

Рече нешто?

ВЕРА:

Не!!!

ВАСКА:

Ми се стори ко да велиш нешто...

ВЕРА:

Не, мамо! Читај си географија!

ВАСКА:

Рече нешто?

ВЕРА:

Му пишувам писмо на син ти!!!

ВАСКА:

Пишувај, пишувај! Сум ти кажала и понапре' - напрајвме договор со Цена, која оди прва, та' ги носи. Ако сторил ниет Горнио' прво мене да ме викни, (кратка пауза) немој да пишиш оти по мене силно се вика, ако ме викни по'рно да не го слушнам, без мене пците со мас' не ве јада'... (пауза) Ш'о ни беше муабето'? А-а-а! за лакованата чанта! Во лакованата чанта че ги клајш. Од Загреб. Сум ти кажувала за Загреб?

ВЕРА:

Оф, кој да слуша пак за гаќи со тантели...

ВАСКА:

Соте, златен на мајка, беше тригодишен... косето кадрави, бел, бел... жилче на чело му се гле'ше...

ВЕРА: *(готова да се расплаче)*

Мамо!!!

ВАСКА:

Добро! Добро! А, тебе, по'рно ти е? Да не ни ода' цабе пари по доктори?

ВЕРА:

Не знам!!!

ВАСКА:

Ами ти ако не знајш, кој да знај?! Те тера на плачење, не те тера?

ВЕРА:

Малку!!!

ВАСКА:

Тој, како го рече Ацко, Фројд? Тој ш'о вели?

ВЕРА:

Фројд!!! И не е Ацко, туку Александар!

ВАСКА:

Сум го погодила! И? Фројд вели арно е, не е арно?

ВЕРА:

Вели нешто... вели и јас нешто да велам... си велиме по нешто!!!

ВАСКА:

Ако, ако, велете си... ко вели да си велите, велете си... од велење можи многу фајде нема, ама нема ни зијан.

ВЕРА:

Нема!

ВАСКА:

Рече нешто?

ВЕРА:

Нема зијан од Фројд!!!

ВАСКА:

Го завикавме Фројд... како му беше правото?

ВЕРА:

Заполжанец Бисерко!!!

ВАСКА:

Море, Заполжанец?! Не знам, али ја думаш Мара Заполжанка?!

Можи Мара да потпраша ш'о чо'ек е... ш'о доктор...

ВЕРА:

Не треба!!!

ВАСКА:

Ш'о не треба?! Треба! На денешно време без познат ни понадвор не се ој! Можи се нешто свое со Мара...

ВЕРА: *(вика, гледајќи во писмото)*

Ш'о дата сме?!

ВАСКА:

Чекај! *(вади верско календарче од џеб)*

Ау! Шо дата сме биле! 2. 2. сме биле! Пиши трети, неоти има таму календари!

ВЕРА:

Втори февруари!!!

ВАСКА:

2.2.! Педерскио', Боже, прости ми!

ВЕРА:

Мамо!!! Деца има во собана!!!

ВАСКА:

Деца?! Ај, мори, Веро, и тебе за мајтап те бивало...

Син ти се филипосува со Филипа на твојо' брачен кревет, ти ми велиш - деца има во собана!

ВЕРА:

(го чита напишаното)

Петок. Грав. За макароните ти пишав. Не ти пишав оти со сила ги јадеа, се лепеле за заби. Какви да бидат за 20 денари? И тоа само со домата! Сирењето го дојадовме. Списокот од брат ти со

продукти потребни за елементарен опстанок од ден на ден се скусува.

ВАСКА:

Рече нешто?

ВЕРА:

Не, мамо!!! Читај си!!!

ВАСКА:

Ми се стори оти велиш нешто.

ВЕРА:

Не!!! Пишувам!!!

ВАСКА:

Пиши му за макароните. Се лепеле за заби! Ги научи со пици, со тостој, со буреци, сега нејчам ова, нејчам она... Само купувало...

ВЕРА:

Имавме, купувавме!!!

Немаме, не купуваме!!!

ВАСКА:

Ех, мори, Веро, Веро! Вели си ти така, Веро, вели си...

ВЕРА:

Оти? Ш'о сме купиле!?

ВАСКА:

Ливчина, Веро, ливчина! И то' многу, многу, да се чудиш колку!

ВЕРА:

Ливчиња!!! Ливчиња!!!

ВАСКА:

Шо се препали толку?! Спорцка му е мајката, а? Веро, Веро, кој вели така, кој вели? Ај, подумај се!

ВЕРА:

Ливчиња?! Кој купува ливчиња!!!

ВАСКА:

Никој, никој! Не се купува! Се фрла! И не еднаш, не двапати... Стопати!

ВЕРА: *(продолжува да чита, сака разговорот на таа тема да го прекине)*

Грав, некогаш леќа...

ВАСКА:

Рече нешто?

ВЕРА:

Не, мамо, сакам да допишам!!!

ВАСКА: *(не се предава)*

Барале партиска! Море, мајката! Овде сум најтанка *(покажува на вратот)* ако за садење тутун некој книшка бара. Агроном! Агроном е за в поле, за на нива! Не за спорцка!

ВЕРА: *(се чуди)*

Спортска!!!

ВАСКА:

Спорцка! Спорцка!

Ш'о вели Фројд? Че ти се провидели на овај век? Кладилници на секој чош, а во нив?! Во нив зет ти! Зет ти со едночудо куратари. Ајдамак! Фрла пари! И протокали! Дај, бабо, че ти купам протокали?' Баба - на, протокали - ска! Сите пари од Васе се в кладилница. И водата за ноември! И џубрето за декември! И даноко' за кујчава! Арно оти не ја затрудни, ливче че родеше. Ливче!

ВЕРА:

Мамо, немој, има Васе други секираци'!!!

ВАСКА:

Има, има... само во муцката од зет ти се пули. Името ми го носи, ама ни оцку не е на мене! Се дава цела плата на маж?! Ај, куре по море!

ВЕРА:

Тета рече немало пипер, одам по пипер!!!

Женава на старост...

ВАСКА:

Пари?!

ВЕРА:

Колку за пипер, имам!!!

3. За географијата во која нема важи-не важи и за протокалите, пардон – портокалите

Собата за дневен престој. Васка чита. Влегува Александар, насмеан, разбушавен, потпикнувајќи си ја кошулата во фармерките.

АЛЕКСАНДАР:

Смени малку! Купи си историја!

ВАСКА:

Рече нешто?

АЛЕКСАНДАР:

Ти нудам историја, за стотка!!!

ВАСКА:

Историја?! Сполај ти! Овде (*го крева учебникот по географија*), нема важи-не важи.

АЛЕКСАНДАР:

Не думам, ми ја плати, не ми ја плати?...

ВАСКА:

Рече нешто!

АЛЕКСАНДАР:

(*прави движење со палецот и показалецот*)

ВАСКА:

Пари? Пари?! Кај гле'ш пари?

АЛЕКСАНДАР:

Во географијата!!!

ВАСКА:

Гле'ј, гле'ј! Ветар че видиш!

АЛЕКСАНДАР:

Не ми ја плати!!!

ВАСКА: (*со раката на уво*)

Рече нешто?

АЛЕКСАНДАР:

И гаол со тебе на крај не излегува!

ВАСКА:

Рече нешто?

АЛЕКСАНДАР:

Филипа сака да ѝ сплетиш блуза!!! Во весник видела многу уба' !!!

ВАСКА:

Ќ плетам фермеле за невеста!

АЛЕКСАНДАР:

Учи, рано ѝ е за невеста!!!

ВАСКА:

Учи, учи! Цена вели и на глас учела! За грев, завали, се отепа чупето од учење!

АЛЕКСАНДАР:

Плетиш, не плетиш!!!

ВАСКА:

Плетам!

АЛЕКСАНДАР:

Одиме в чаршија, сакаш протокали!!!

ФИЛИПА: (*влегува, со цигара в рака, бушава*)

Портокали!

ВАСКА:

Рече нешто?

АЛЕКСАНДАР:

Портокали!!!

ВАСКА:

Протокали?

ФИЛИПА:

Леле, ма! Портокали!!!

АЛЕКСАНДАР:

Ај, ај! Ќе ја сонуваш блузата!

ВАСКА:

Рече нешто?

АЛЕКСАНДАР:

Давај пари ако сакаш протокали!!!

ВАСКА:

Ги одјадов! А и не се на списоко' од чичко ти ни за нужна превенција од вирусни и сезонски грип.

4. За срцето, за Цена која клепа како мајмун за семки и за лекот против уплав

Собата за дневен престој. Васка, со географијата в skut, си мрмори.

ВАСКА:

Портокали... портокали... зела, че ме учи... ш'о дочека, Васке, ш'о дочека... од мочли ука да земаш...

ЃОРЃИЈА: (*со книга в раце*) Се разликуваат три видови крвни садови: артерии, вени и капилари... малиот крвоток започнува во десната комора, а завршува во левата преткомора, големиот започнува во левата комора, а завршува во десната преткомора...

ВАСКА: Ех, мори Васке, Васке... јаз'к да ти е - една мочла да т' учи! Да ја фатиш за прцул... носо' не знај да си го избриши... портокали... мочла една мочлосана!

ЃОРЃИЈА:

Мочла!!!

ВАСКА:

Мочла, мочла!

ВАСЕ: (влегува со канта за смет во едната рака)

Мочла?! (збунето трепка и не чекајќи одговор заминува)

ЦЕНА: (влегува по Васе)

Кој, јас!!!

ВАСКА:

Тебе ни за мочла не те бива!

ЃОРЃИЈА:

Мамо, уште нерасонета удри на давија!!!

ВАСКА:

А, шо? Да не ја бива? Да ја биваше че си најдеше маж, че си родеше деца, децата че ѝ родеа внуци, внуците че ѝ донесеа мочли со сукниче до пиче и со цигара в рака и со пор-то-ка-ли! Пор-то-ка-ли! ПОР-ТО-КА-ЛИ!

ЦЕНА:

Леле, мајко, на лева станала...

ЃОРЃИЈА:

Доцни пензијата! Бегајте змии и смокој! (кон Цена, со подадена книга) Испрашај ме, те молам! Полагам на седми!

ЦЕНА:

Ситни се буквите!

ЃОРЃИЈА:

(кон Васка)

Испрашај ме!!!

ВАСКА:

Не ми се слуша!

ЃОРЃИЈА:

Ајде, од триесет и втора, те молам!!! Те молам!!!

ВАСКА:

Пишувај си, така најуб'о се учи. Ене ти тетратки... недопишани... колку ти душа сака, ш'о запишал, Ацко, ништо недопишал.

Десно од нив се осветлува прозорец и се гледа Васе како пребарува по сметот од кантата.

ЦЕНА:

(гледа во Васе, се крсти)

Леле, леле...

Цена продолжува да гледа во Васе со насолзени очи, отсутна за другите.

ВАСКА:

Рече нешто?

Цено?! Цено, мори?! Ту! Ш'о жена че беше ова', и чора и глува!

(станува, оди кон Цена)

ЦЕНА:

Оди по бајачки, по оци, по попови, од сабајле алишта превртува, и суви и водени, и за перење фрлени, сега и в ѓубре се закопа!!!

ВАСКА:

Можи бара нешто!

ЃОРЃИЈА:

Ќе ја прашам! Мене сè ми кажува!

ЦЕНА:

Седи тука! Ако е за кажување, сама ќе ни кажи!

ВАСКА:

Рече нешто?

ЦЕНА:

Ме боцна во градиве!

ВАСКА:

Непара арно ми е! Ме шибна кај срцево!

ЃОРЃИЈА:

Срцето го градат три типа на срцеви мускули: преткоморен мускул, коморен мускул и специјализирани мускулни влакна кои...

ВАСКА:

Рече нешто?

ЃОРЃИЈА:

За срцето!!!

ВАСКА:

Шербет му е мајката. Дај, Цено, вода со шејкер!

Излегуваат Цена и Ѓорѓија. Се слуша: За време на физички напор расте систолниот крвен притисок, дијастолниот останува непроменет или се намалува...

Пауза.

ЦЕНА: *(влегува со книга в рака)*

Најдов!!! Лек против уплав!!!

ВАСКА:

Те мислам по шербет...

ЦЕНА:

Уплав!!! Расчепкај си ги ушите...

ВАСКА:

Тебе само мандало ш'о се мафта можеш да т' уплаши!

ЦЕНА:

Леле, сестро! Слушај!!! Зарипнав од викање!!!

ВАСКА:

Да не е за Вера? Ко поинаква ми се стори.

ЦЕНА:

Вера?! Каква Вера!!! За Васе!!!

ВАСКА:

За кого?

ЦЕНА:

Аман, сестро, умрен ќе скорнам, за Васе!!!

ВАСКА:

Васе!? Кај се чуло и видело од чепкање в џубре уплав да фатиш!

ЦЕНА:

Гледам!!! *(трепка)*

ВАСКА:

Море, мајката. Многу ти се прогле'ло!

ЦЕНА:

Тргни го носот од географијата и гледај ваму!!! *(трепка)*

ВАСКА:

Ш'о туку клепаш ко мајмун за семки!

ЦЕНА:

Ти кажувам!!! *(трепка)*

ВАСКА:

(трепка)

ЦЕНА:

Разбра!!!

ВАСКА:

Ш'о има *(трепка)*, па да разберам!?

ЦЕНА:

Леле, сестро... леле, ампи.

ВАСКА:

Рече нешто?

ЦЕНА:

Одам по пипер!!!

ВАСКА:

Оди, оди. Уш'е тр'о пипер ни фали за дибидус спиперено!

Цена излегува.

ВАСКА:

Оф, мори, Цено... Цено *(трепка)*, у'ше еден Фројд ни фали.

5. За контејнерот и за ливчето од спортска

Контејнер. Васе, облечена во стари алишта, со гумени чизми, гумени ракавици, очила за нуркање и маска на уста, влегува во контејнерот. Летаат картонски кутии, весници, ливчиња, најлонски кеси, а Цена, наметната со голем шал, застаната малку понастрана од контејнерот, гледа и се крсти.

ЦЕНА:

Е, уште ова не сум го видела! Уште...

Од контејнерот се појавува Васе.

ЦЕНА: *(со раката на гради)*

Васе! Уплав фатив!

ВАСЕ: *(збунето трепка)*

Знам, знам... ко плашило за на бостан...

ЦЕНА:

Од каква мака?! Бараш нешто!?

ВАСЕ: *(трепка)*

Ливче! Ливче од спортска!

ЦЕНА:

Е, златно да е, в контејнер не влегувам!

ВАСЕ: *(трепка)*

Златно е, златно! Милион денари!

ЦЕНА:

Што зборуваш?! Милион! И го фрли в контејнер?!

ВАСЕ: *(трепка)*

Не! Не знам! Ама го нема! Вчера исфрлив стари алишта, книги, тетратки, документи... Можи слушна сношти ко срипа Ведран, столицата ја преврти: 'ТО! Манчестер - Арсенал – двојка! То! То! Милион!' Срипав и јас, ме крена, во воздух ме крена, ме вртеше, ме вртеше, мене триста мисли ми се свртија, за купување, за реновирање... во дел од секунда. Ме крена, ме изнаврти, умот ми го сврти, па ај, да се пофали на сите, на Плачко, на Глумецо, кај сите се јави, ако доцна, и бувна в салон по ливчето, ливчето го нема... вели: – 'Овде, баш овде вчера го потпикнав, кај е? Кај е?' – прашува. Е, кај е де?, му велам... Тој чека од мене, јас од него, а ливчето го нема... Можи слушна, не да се налути, камен ќе здробеше ко мавна со тупаница в сид...

ЦЕНА:

Стој! Стој! Не е мала работа! Одам по Васка, по Ѓорѓија. Сите ќе бараме!

Васка уште го чита учебникот по географија. Влегува Цена.

ВАСКА:

Ш'о се врати олку брзо, и то' без пипер?! Се поарчил?

ЦЕНА:

Пипер!!! Каков пипер, не стасав до пиперот! Среќата ни се поарчи!!!

ВАСКА:

Која срејќа, златна Цено?! Твојата? Се арчи, ако ја имаш!

ЦЕНА: *(покажува со главата кон прозорецот)*

Од Васе и од Ведран!!!

ВАСКА:

(станува, гледа надвор)

Боже златен, мајчичке Богоројчичке! (*се крсти*) Ш'о требаше за уплав?

ЦЕНА:

Ливчето го загинале!!!

ВАСКА:

Ш'о ливче загинале?

ЦЕНА:

Од спортска!!!

ВАСКА:

Чудо големо! Полна е кантана в кенев!

ЦЕНА:

Добитно било!!!

ВАСКА:

Дебилно? Каков газда, такво ливче!

ЦЕНА:

Добитно, до-би-тно!!!

ВАСКА:

Добитно?! И такви има?! Да видам не верувам!

ЦЕНА:

Носело милион!!!

ВАСКА:

Колку рече?

ЦЕНА:

Милион денари!!!

ВАСКА:

Ѓоре! Ѓоре! Ѓоре, бре! Ела вamu! Одма!

ЃОРЃИЈА: (*и ја подава книгата изненаден*)

Ајде, од триесет и втора! Силно ќе викам, најсилно!!!

(вика) Во состојба на мирување срцето се контрахира 60 до 80...

ВАСКА: (*му ја турка книгата*)

Запри... запри! Остај срце... бубрези... земи есапи!

ЃОРЃИЈА:

Молам!!!

ВАСКА:

Еден миљон! Колку евра пра'?

ЃОРЃИЈА: (*шепоти нешто*)

Васка.

Батали! Дај од тие за фарбање! И чизмите гумени од татко ти! И столчето, ама сефте пробај дали че те крепи! Крај кревет! Ако пајџаш, глеј на кревет да падниш! И стари алишта! (кон Цена)
После в оган!

6. За контејнерот и за девицата во пензија

Сите се крај контејнерот. Ѓорѓија се поткачува на столче и на третиот обид, со помош од Васе, успева да влезе внатре облечен во „све ми боје лепо стоје“. Васка и Цена се пред контејнерот, Васе од контејнерот им фрла неколку подвртани кеси.

ВАСЕ: (трепкањето проретчено)

Стутканите ич не гледајте ги! Ич!

ЃОРЃИЈА:

Какво бараме?!

ВАСЕ:

Бело, со дупчиња од страните, превиткано...

ЦЕНА:

Кутра јас! Кај тргнав без очила!?

ВАСКА:

Чекај!

ЃОРЃИЈА:

Со дупчиња!!!

ЦЕНА:

Стоп! Вакво е!

ВАСЕ:

Не!

ЃОРЃИЈА:

Презерватив!

ВАСЕ:

Молам?

ЃОРЃИЈА:

Со мирис на јагода!

ВАСЕ:

Чичо!

ВАСКА:

„Персил“!

Не е наше џубрево! „Персил“ не сум помирисала од бивша Југославија!

ЃОРЃИЈА:

Е, сега, претера. А „Персилот“ што ѝ го подарив за 8 Март пред две години?!

ВАСЕ:

И ти претера! Сите си дадовме пари! Ти дури и најмалку, како студент!

ЃОРЃИЈА:

А, идејата, а?! Идејата пари вреди!

ВАСЕ:

Признавам, признавам! Твоја идеја!

ВАСКА:

Гајчите од Загреб! Оф, мори Цено, Цено... ш’о тантели, ш’о убајни, а со рака не гибнати! Јаз’к!

ЦЕНА:

Ги чував... и етикетата не ми се кинеше... толку ми беше... ми беа...

ВАСКА:

Знајш колку беа скапи?! Тикви знајш! Ништо не знајш! Барем за на доктор да ги клаеше!

ЦЕНА:

Ги чував!!!

ВАСКА:

За кај ги чуваше?! Ш’о да ти пра’м... како не се најде некој да ти г’ искини!

ЦЕНА:

Ги чував!!!

ВАСКА:

Цено, Цено... За кај ги чуваше, а? За пред чо’ек? За пред кој чо’ек мори, Цено? Ни чо’ек си видела, ни чо’ек те видел!

ЃОРЃИЈА:

О-о-о-п, оп! Ш’о слушам?! Ш’о слушам?! Девица! Де-ви-ца!!!

ВАСКА:

Чути бре, суртук! Де-ви-ца! Ш’о се разбираш ти од девици!? Која еднаш, која двапати остајна од момине ш’о те бара’!

ЃОРЃИЈА:

Сами си кажавте, сега друг ви е крив?! Девица? А, тето?!

ЦЕНА:

Ме срамиш!

ЃОРЃИЈА:

Е, да се даваа награди за најстара девица...

ЦЕНА:

Ѓорѓија! Ме срамиш!

ВАСЕ:

Тето, на едно уво влегло, на друго излегло! Ништо на срце не
клавај си!

ЃОРЃИЈА:

Да не ти се верува! Де – ви - ца!!! Девица во пензија!!! Оп! Оп!

ВАСКА:

Ѓоре, мамара!

ЦЕНА:

Немаш попаметно нешто за кажување?

ЃОРЃИЈА:

Ако не за тантелава да си помуабетиме, убајни тантела, ептен
ме бендиса!!! А и бојава!!! Гаќи за ќралица!!!

ВАСКА:

Че ја затниш или да бараме некој да ти ја затни?! Ш'о се припна
во тетка ти?

ЦЕНА:

Истиот муабет? Ме срамиш, колку пати да ти кажам? Барај го
ливчето... оф!

ВАСЕ:

Тето! Не слушај го...

Тето! Тето!

ЃОРЃИЈА:

Тето!!!

ВАСКА:

Цено! Цено, мори! Овде најде такви работи да ми прајш?!

ВАСЕ:

Помош!!! Помош!!!

ВАСКА: (кон Ѓорѓија)

Викај брза помош!

7. За денот таговен

Дневна соба, траорно. Тишина, мува да прелета ќе се слушне. Васка и Вера седат секоја во своите мисли потоната. Влегува Ѓорѓија со папка в рака. Седнува, ја отвора папката, врти, чита...

ЃОРЃИЈА:

Еве! Парцела 33, Гробно место 55. 7 април 87... (со викање)

ВАСКА: (ги гледа документите)

Ојме понатака! Црно за над врата!

ЃОРЃИЈА:

Црно за над врата!!!

ВЕРА:

Пченица! Колак! Свеќи!

ЃОРЃИЈА: (вади лист од папката и почнува да запишува)

Не се додумува! Црно за над врата! Пченица... колак...

ВАСКА:

Ш'о не земиш од недопишанине, чувај си ги листојве за на факултет!

ВЕРА:

Не си ја гледа маката...

ВАСКА:

Рече нешто?

ВЕРА:

На Ѓоре му велам!!!

ВАСКА:

Добро, добро... ојме понатака! Пченица! Свејчи! Колак!

ВЕРА:

Некролози! Чаршаф!

ВАСКА:

Плакати! Чаршав!

ВЕРА:

Крпи! Десет!

ВАСКА:

Крпи! Број, Веро, колку треба! Ш'о велиш, десет доста че бида?!

ВЕРА:

Десет!!! Средни.

ВАСКА:

Какви да бида', Веро, ш'о велиш, ко за лице...

ВЕРА:

Средни!!!

ВАСКА:

Венец еден, од сите, и нека пиш'а од Васка со семејството!

ВЕРА:

Поарно икебана од свежо цвеќе! Поголема, побогата!

ЃОРЃИЈА:

Икебана од свежо цвеќе! Мразам пластика.

ВЕРА:

Икебана од нас, венецот од мама и од тебе.

ЃОРЃИЈА:

Венецот од мама и од мене...

ВАСКА:

Да не заборајме кошули.

ВЕРА:

Три машки кошули.

ВАСКА:

Веро, број! Една за свекор ти... една за... број, Веро, колку треба!

ВЕРА:

Три!!!

ВАСКА:

Ојме понатака! Крпи!

ЃОРЃИЈА: *(проверува во списокот)*

Рековте.

ВЕРА:

Рековме!!!

ВАСКА:

Свејчи!

ЃОРЃИЈА: *(гледа во списокот)*

Рековте.

ВЕРА:

Рековме!!!

ВАСКА:

Жолти, мали!

ЃОРЃИЈА:

Жолти, мали?! Не рековте!!!

ВЕРА:

Сто, жолти, доста се!

ВАСКА:

Ш'о велиш, Веро, колку да бида'? До ш'о имавме свој си замина'... кој че ѝ дојди? Тетка ти Љуба си ја прости Госпо', нема пет месеци, Васко од Љуба во Австрија, тетка ти Вера деведесе' че ги вркни, за по гробишта не е, Гоце од Вера и тој во Австрија, тетин ти Ванчо си го прости Госпо', Кица и Александра во Германија, Николче од Ацко во Словенија, Лорета од чичко ти Благој во Италија...

ЃОРЃИЈА:

Сто!!! И да остана...

ВЕРА:

Има пеења, третиден, девет дена...

ВАСКА:

Рече нешто?

ЃОРЃИЈА:

И да остана свеќи, има пеења!!!

ВЕРА:

Кебе, перниче, новите чевли...

ВАСКА:

Барај ѝ ги, Веро, новите чевли, без нив на овај не ја вратија, ама на тој свет че ја врата. И измолкни едно кебе и перниче од рувинските! Ама немој од најубајте!

ЃОРЃИЈА:

Ми скокаат буквиве пред очи!

ВЕРА:

Мене и букви и реченици, цели писма...

ВАСКА:

Веро, ш'о велиш, нека има и икебана, од вас. Ти ги гледаше децата!

ЃОРЃИЈА:

Икебана?! Рековме.

ВЕРА: *(папсано)*

Рековме!

ВАСКА:

Ами чорапи?! Чорапи заборајвме!

ЃОРЃИЈА: *(гледа во списокот)*

Вистина?! Чорапи не рековте!

ВЕРА:

За шесте недели чорапи!

ВАСКА:

Ш'о се стори Ведран? Да не ој преку Битола во „Мирен сон“!

ВЕРА:

Кажи ѝ, Ѓоре, оти беше и се врати, и сè договорил! Немам сила да викам.

ЃОРЃИЈА:

Се вратил, сè средил!!!

ВАСКА:

Ами, Ацко?

ВЕРА:

Појде в чаршија, со Филипа. И не е Ацко! Аман! Како нарочно да ме нервира.

ЃОРЃИЈА:

Тука е!!!

ВАСКА:

А Филипа?

ЃОРЃИЈА:

И Филипа!!!

ВАСКА:

Нека се јава' кај Каролина од „Нова Македонија“.

ВЕРА:

Васе се јави!

ЃОРЃИЈА:

Се јавиле!!!

ВАСКА:

Васе не ја видов!?

ВЕРА:

Плачи, Васе, не запира.

ЃОРЃИЈА:

Тука е!!!

8. За ноќта таговна и за првото сновидение

Мртвечки сандак на средината од собата. Пред сандакот седи Вера, облечена во црна здолница и црна кошула.

БЕРА:

Ех, тето, тето! Да ми велеше некој оти вака ќе ни избегаш, ако поверував. И да ти кажам - не го најдовме! А, Васе? Васе око не исуши! Не за ливчето! За тебе! 'Кај ги фрлив гаќите од Загреб, кај запустив!' – вели. 'Да не ги фрлев, тета ќе беше жива!'. Сестра ти, сестра ти е, да не ти кажувам... солза не пушти. Ти се лути. Вели – 'Отиде Цена, отиде едната пензија!' Писмата за Сотка се пикнати под кошулата, поздрав за татко ти. Сакав во чантата од мама, во лакованата од Загреб, да ги пикнам, ама мама ко мама, не ја дава. Вели: „Одам јас, оди и чантата, останувам јас, останува и чантата!“. Пред два дена ги собрав, едни беа кај сметките, едни кај сликите, едни дури и во тетратката за рецепти. Докторот рече – 'Пишувај за сè, сè што на ум ќе ти дојде!', а јас пишувај, пишувај... папсав од пишување... писма на сите страни! Ги збирав едно по едно, ко да знаев! И со мартинка ги подврзав. И каде, ако не во лакованата чанта од мама? Ама, не ја даде! И мартинката ја одврза. Вели – 'На умрен врвките од чевлите му се одврзува', ти курделче си врзала на писмава!'

ВАСКА: *(влегува, носи црна марама околу вратот)*

Оди ти кај Васе, зајде од плачење, јас че поседам со Цена.

ВАСКА: *(седнува, тутка марамче в раце, го мазни, го дипли)*

Подолга пауза.

Оф, мори, Цено, Цено, мори... Ако си велиш оти до муабет ми дошло, јалнаш си. Уста не ми се мрда, не ми с'отвора, ама и да ми с'отвора побргу на сандалијава че и прогорам, одошто тебе! Лута сум ти, лута ифрит! Ифрит! Да си знајш! *(пауза)*

Оф, мори, Цено, Цено... Падна... падна... Падна пред контењер и толку! Ни чора, ни мора. Ни црна, ни бела. Ами, падни ко ш'о се пајџа! Падни, тро' алосој се, полежи тро' и стани! Да паднеш ко ш'о се пајџа... да паднеш ко Сузе од Достумовци, писките да ги скршеше, че те напраја операција и ко нова че беше. Да паднеш ко Снеже од Магдевци, раката да ја скршеше, че ти клаеја гипс и пак ко нова че беше. Да паднеш ко Стева Достумица, колк да скршеше, че ти клаеја вештачки, Госпо' душа сака, немаше ко нова да бидиш, ама че ти даеја дубаче, по дубачето бастун, че те пратеја на бањи без пари. Че си појдевме

двете, Дебар било уб'о... да нè види Горнио'. Ами ти! Ш'о напрај?! Бапна и ај, со здравје! Ни брза помош, ни ортопедско, ни гипс... Бапна и душа испушти! Си замина... сосе пензија си замина, Цено, и збор не кажа! *(пауза)*

Чутиш! Чути, чути... чути начути се! Туку, уш'е ова го велам и ни а, ни б појче од мене не слушаш – Реши да си ојш, си отиде! Врајчање - ска! Сега, мрдај конци озгора, вајчај врски и пријатели, глеј-прај дур не ги видам сите ко ш'о треба, доучени, вработени, и во умо' дотерани, да не умрам! Толку!

Седи Васка, седи и задремува.

Се осветлува прозорец десно, се случува сон. На сцена се: Цена, Ведран, Сувио, Глумецо, Никој Ништо, Плачко и Ѓорѓија. Цена, во фустан со фарбела, голем шешир на глава и чадорче преку рака, седи, Никој Ништо, седнат грб со грб со Цена, чита учебник по географија. Ѓорѓија е во бела кошула, црни кратки панталони, доколенки со локуми, а Ведран, во бела блуза на градите испишана (наликува на ливче од спортска или писмо), лежи на сцената. Се слуша брчење на авион. Сите ги креваат главите, само Никој Ништо, Цена и Ведран остануваат во истата положба.

ПЛАЧКО:

Авион! Еј! Кај леташ, бе, ашлак, че н' острижиш!

ЃОРЃИЈА: *(потскокнува како дете)*

Ура! Ура! Ура! Чичко пушти книжиња! Чичко пушти книжиња!

Чичко пушти книжиња!

НИКОЈ НИШТО: *(ја остава географијата в скут, - кон Плачко)*

Варди се да не т'обричи, на суво ептен боли!

ГЛУМЕЦО: *(ја клоца ногалката од столот на кој седи Никој Ништо)*

Ој поспи си! Ш'о си се развештерил толку?

НИКОЈ НИШТО:

И то' да видиш! Васка ми го зафати дремењето!

СУВИО:

Сите заebани работи се на в... Вештерка! Да ти'бам вештерката, да ти'бам! Вампир, вирус, велесила, врколак, Веле поштаро'...

ЃОРЃИЈА:

Вагина!

ПЛАЧКО:

Види го, ашлак! Вагини да ти рипа по гла'...

ЃОРЃИЈА:

Пу, пу!

СУВИО:

Шо, бе, пу, пу? Ако нејчиш вагини сакај путки, да ти'бам вагините, да ти'бам!

ГЛУМЕЦО:

Сите убај работи се на п!

ЃОРЃИЈА:

Пи-и-и-и-сма!

НИКОЈ НИШТО:

Ај, сега, ти го крштиваш, то' прди! Писма! Писма на гл'а да ти скока!

ВЕДРАН: *(седнува и почнува да чита од напишаното на неговите гради),* Петок. Грав. За макароните ти пишав. Не ти пишав оти со сила ги јадеа, се лепеле за заби. Какви да бидат за 20 денари? И тоа само со домата! Сирењето го дојадовме...

Цена станува од столот, без збор, отворајќи го чадорчето, шета со погледот од еден до друг, па заминува од сцената фрлајќи го шеширот меѓу нив.

9. За тагувањето во „Глембај“

Седат сите околу маса за четворица. Пред нив има чашиња со ракија. Никој Ништо дреме со преполно чаше во раката потпрена на стомакот. Како што стомакот му се поткрева така му се подистура ракијата. На телевизорот во тек е фудбалски натпревар, но никој не го гледа.

ПЛАЧКО: *(кон Ведран)*

Си замина, Цена, Бог да ја прости.

И ш'о умирачка, со гајда да ја тажиш!

ВЕДРАН:

Барем да го најдевме!

СУВИО:

Слушај ш'о ти вели, Цена, Бог да ја прости!

ВЕДРАН:

Простил, не простил, то' е! Не го најдовме! НЕ ГО НАЈДОВМЕ!

СУВИО: *(го фаќа за ракав, го протресува)*

Види го, слепец! Да ти'бам ливчето, да ти'бам, ко Васка си станал! Барем со положна уста речи - Бог да ја прости!

ВЕДРАН:

Ај, па ти, веднаш со прс' в очи! Добро, добро... еве велам - Бог да ја прости! Нека ѝ е лесна земја! Душата во рајо' да ѝ оди! Ви се напрај кево'?!
ПЛАЧКО: *(го крева чашето)*

ПЛАЧКО: *(го крева чашето)*

Ш'о велите, за по една за душа?! Бегаше од ракија ко џаол од крстена вода, ама ај, по една!

Сите: *(ги креваат чашињата сите освен Никој Ништо)*

Нека ѝ е лесна земја!

НИКОЈ НИШТО: *(ги подотвора очите, го чука своето со првото чаше што го здогледува)*

Живели! *(пивнува и продолжува да дреме)*

ВЕДРАН:

Ко сме кај земјата – Зина земја, го голтна!

ПЛАЧКО:

Заебано... заебано дус - дибидус...

Сувиот:

Ептен! Да ти'бам заебаното, да ти'бам! Позаебано, здравје!

ПЛАЧКО:

То' е, ш'о че прајш! И да плачиш, и коси да кубиш...

ГЛУМЕЦО:

Ко глумев во „Трите“

СУВИО:

Аман бе, да ти'бам трите, да ти'бам и четирите!

ГЛУМЕЦО:

Шо, бе, аман! Од мене аман?! Аман од тебе! Од џон да ти беше че ти се излижеше!

СУВИО:

Аман од мене?! Ко не ти се излижа тебе јазико', мене куро' ич!

ПЛАЧКО: *(кон Глумецо)*

Кај запре, бе слепец?

НИКОЈ НИШТО: *(го подотвора само едното око)*

Да ти'бам трите, да ти'бам и четирите!

ПЛАЧКО:

Сувио! Не Сувио...

НИКОЈ НИШТО:

Ко глумев во „Трите“...

ПЛАЧКО:

Глумец! Распали! Нешто да се работи.

ГЛУМЕЦО: Во „Трите“ мајката сите пари од тутуно' заработени со пот и аргатски маки големи ги пикна под веснико' во иконо-стасо'. И еве ги трите моми, која со бришка, која со метла, која со џубралник, големо чистење пред празник. Едната, најмалата, ја зема иконата, ја трга настрана и со двете раце го тутка веснико' послан под икона и в оган. И еве ја мајката: – 'Кај се парите?' – прашува. 'Какви пари?' – се препалува' черките. 'Парите од тутуно', беа под икона!' – се препалува и мајката. – 'Немаше пари под икона!' – вели најмалата и почнува да се треси. Тресење до посер. 'Сите пари, до банка, тука ги кладов!' - мајката прсти дроба, а најмалата се треси, се треси, се треси... Јас таткото го глумев, строг татко, ама правичен! Тој вели, ко че разбери за парите – 'Пари се печала!' Чо'ек не се печали. Овие не биле за нас!'

СУВИО:

Ш'о сакаш да кажиш, да ти'бам веснико', да ти'бам огно'?!'

ПЛАЧКО: *(кон Ведран)*

Че излеzea на мегдан да беа за тебе!

ВЕДРАН:

Аман, бе, ме пукнавте со то' - не биле за тебе?! Да не беа за мене не немаше да влезе двојка. Фатив! За мене биле! За мене! Не за тебе, не за Никој...

НИКОЈ НИШТО: *(ги подотвора очите, пивнува од чашето)*

Живели! *(продолжува со дремењето)*

ГЛУМЕЦО:

Ш'о фармерки носеше? Да не баравте во други?

ВЕДРАН:

Немам сто! Бараше Васе и во едните и во другите!

СУВИО:

А билтените, да ти'бам билтените, да ти'бам, лис' по лис' ги изврти?

ВЕДРАН:

Сите до еден. Васка сто за потпал чува! Сите, лис' по лис'. И не еднаш! Ви велам - зина земја го голтна!

ПЛАЧКО:

Географијата од Васка?

ВЕДРАН:

Васе сè преврти, и кантите и контењеро'. Географијата Васка сама ја истресе. Ви велам испари! Испари!

ГЛУМЕЦО:

Ама к'смет!

СУВИО:

Да фатиш, а да не фатиш, да фатиш, а срчка да те фати, да ти'бам к'смето, да ти'бам! ПУ! ПУ!

ПЛАЧКО:

Ми плукна во кафето, бе слепец!

ГЛУМЕЦО:

Сакаш да видиш плукање?! Брат, ко сум 'ркнал во „Антица“ (*се збунува и не забележува*), ко сум 'ркнал од петни...

НИКОЈ НИШТО: (*срипува, со чашето в рака*)

Ко сум 'ркнал во „Солунски“... од петни жили, ко сум плукнал... балгани, брате, балгани! (*се поклонува*)

СУВИО: (*аплаудира*)

То! То! (*аплаудира*) Уш'е еден ни фалеше за театар, да ти'бам театаро', да ти'бам!

10. За Васка, која за чудо големо не чита географија, и за новото сновидение

Собата за дневен престој. Васка, со плетало в рака, плетни, плетни, задреми, плетни, плетни, задреми...

На сцената се случува уште еден сон. Сите (освен Цена) се на сцената, облечени како во претходниот сон. Пред нив стои шеширот што претходно го фрли Цена.

ЃОРЃИЈА: *(се врти околу шеширот)*

Капа! Капа! Кој носи капа...

ГЛУМЕЦО:

Сите убај работи се на к!

ПЛАЧКО:

За кого како!

ЃОРЃИЈА:

К! И сè е можно!

НИКОЈ НИШТО:

Д и ш! Дремка под шатор, поубај здравје!

ГЛУМЕЦО:

Ш'о ѝ фали на п?!

СУВИО:

Веле ѝ фали, да ти'бам...

ПЛАЧКО:

Ш'о се припна во Веле поштаро', остај го...

СУВИО: *(со главата покажува кон Ведран легнат како во претходниот сон)*

Че г'остаев да не ми беше писмово под нос!

ГЛУМЕЦО:

П! Писмо! Поштарот секогаш свони двапати!

ВЕДРАН: *(седнува и почнува да чита од напишаното на неговите гради)*, Петок. Грав. За макароните ти пишав. Не ти пишав оти со сила ги јадеа, се лепеле за заби. Какви да бидат за 20 денари? И тоа само со домата! Сирењето го дојадовме...

НИКОЈ НИШТО: *(се доближува кон Ведран, се загледува и продолжува каде што запре Ведран)*

Списокот од брат ти со продукти потребни за елементарен опстанок од ден на ден се скусува.

ВЕДРАН: *(се превртува, на грб, исто како и на градите, блузата е испишана)*

ЃОРЃИЈА: *(застанува крај Ведран и чита)*

Парцела 33, Гробно место 55. Парцела 33, Гробно место 55.

Парцела 33, Гробно место 55.

Се појавува Цена и вртејќи го чадорот потпевнува: 55, 33, 55, 33, 55...

Повторувајќи го истото сите заминуваат од сцената наизменично потпикнувајќи се под чадорчето од Цена.

Васка спие, влегува Вера со подавалник во едната рака, ќеса со пченица во другата, се сопнува, подавалникот ѝ паѓа, силниот тресок ја буди Васка. Васка се штрекнува, плеталото, заборавено в скут, паѓа, а таа брзо-брзо ја зема географијата. Ја држи, како да чита, ама ја држи наопаку. Вера го зема подавалникот, со мислите којзнае каде го остава на маса, седнува и почнува да треби пченица.

ВАСКА:

Ш'о табла че беше ова, ш'о тенекија, од умо' да т'извај!

Вера треби пченица, не ја слуша.

ВАСКА:

Се мислам, се шурам - сака Цена нешто да ми кажи...

Вера останува во истата положба.

ВАСКА:

Дури двапати... двапати на сон ми иди, не че е за џабе.

Вера треби, глава не крева, ама поенергично ја движи раката по купчето пченица.

ВАСКА:

Слушаш, Веро?! Цена на сон ми дојде! Не че е за џабе!

ВЕРА:

И мене син ти ми идеше, па еве до кај ме дотера – на умрен писма да пишувам.

ВАСКА:

Рече нешто?

ВЕРА:

Не, мамо, читај си!!!

ВАСКА: (*ја врти географијата*)

Умо' не ми е тука. Цел одручек Цена 'а гле'м!

ВЕРА:

Оти ја мислиш!!!

ВАСКА:

Ја мислам, ветар! Го мислам ливчето! Госпо' ко на в крило мавнати ни прати пари, ние - ај, куре по море!

ВЕРА:

Не биле за нас!!!

ВАСКА:

Ами за кого?! За нас беа! Ако не беа за нас...

ВЕДРАН: (*влегува*)

Немаше да фатам!!!

ВАСКА:

Гле'ш!?

ВЕРА:

Гледам, ама ш'о фајде од гледање?!

ВАСКА:

Оди по Соновнико'! Цена за цабе на јаве не 'а гле'в, не па на сон!

Вера излегува и по крако време се враќа, - носи Соновник.

ВАСКА: (*кон Ведран, мед од уста ѝ излегува, што се вели*)

Ај, златен на баба, ај види! Види авион!

ВЕДРАН:

А! Абортус... аван... авантура... АВИОН!

ПОЗИТИВНА ПРОМЕНА! ДОБИВКА ОД НЕКОГО ВО КОГО СТЕ
НЕМАЛЕ ВЕРБА!

ВАСКА:

Гле'ш, Веро?!

Ај, се'а, златен на баба, види шаторче!

ВЕДРАН:

Ч! Чадорче!!! Чавка... чад... ЧАДОР!

ПОМОШ ВО НЕВОЛЈА!

ВАСКА:

Гле'ш, Веро? Помош во невоља!

Ај, се'а, златен на баба, капа. Види капа, голема!

ВЕДРАН:

Капа?! ШЕШИР! Ш! Шаблон... шајка... шал...ШЕ... шебој...
шепа... шепотење... шестар... шетање... шеќер... шеќерана...

шеф... ШЕШИР! НОВ – УГЛЕД! ГОЛЕМ... Голем.... НЕМА ЗА ГОЛЕМ!

ВАСКА:

Гле'ш, Веро!? Углед! Ај, се'а, златен на баба, види поштар.

ВЕДРАН:

Ш'о си сторила сонување!

ВАСКА:

Рече нешто?

ВЕДРАН:

Велам, поштар – пензија!!!

ВАСКА:

Не ме тангира ти ш'о велиш, види тој ш'о вели!

ВЕДРАН:

П! Па... пе... пи... пл... по... победа, побратимување... побуна, повраќање... пошта... ПОШТАР! БЕЗГРИЖЕН И ВЕСЕЛ ЖИВОТ!

ВАСКА:

Гле'ш, Веро, гле'ш! Златен на баба, сè од уб'о п'уб'о ни кажа! Ај, дури си кај п, види и писмо.

ВЕДРАН:

Пи...пи... пи... ПИСМО! ДОБРИ ВЕСТИ! ФИНАНСИСКА ДОБИВКА!

ВАСКА: *(се возбудува, ракоплеска)*

Оф, оф! Добивка! Добивка!

ВЕРА:

Штракање, соновници вртење...

ВАСКА:

Рече нешто?

ВЕРА:

Ми се плачи...

ВАСКА:

И мене... и мене... нема на кој не ни се плачи...

ВЕРА:

Многу ... многу...

ВАСКА:

Рече нешто?!

ВЕРА:

МНОГУ!!! ТАГА ГОЛЕМА!!!

ВАСКА:

Миљонска!

ВЕРА:

Леле, женава... ш'о жена... На тета мислам!!!

ВАСКА:

И јас! На тетка ти сосе пензија! Ај есапи - да поживејше барем уш'е пе'- Ches' години колку пари че земеше... Госпо' душа сака и кај писмата умо' ми лета! Два и два четири пра', секој ш'о тро' акал за есап има и од есап се одбира...

ВЕДРАН:

Писмата! И мене умо' кај писмата ми лета!

ВЕРА: *(како за себе)*

Писмата?! Писмата... ги пикнав... ги собрав... ги подврзав... ги кладов во лакованата чанта...

ВАСКА:

Пустам... шурам... Цена да с'откопа!

ВЕДРАН:

И МЕНЕ УМОВ ТАКА МИ ВЕЛИ!

ВАСКА:

Да с'откопа! Подврза Вера, ама кизнај ш'о подврза!

(кон Вера) Сакаш плачи, сакаш мурти се, ама зачорена си дибидус. Позачорена, здравје! Чо'ек да те праща ш'о дата сме три дни че се думаш и па че ја грешиш. Велам, Цена да с'откопа! И не превелувам! Толку!

ВЕРА: *(со плачење)*

Да се откопа?!

ВАСКА:

Не лигај се над пченица! Че про'рти! Че ја откопаме и точка.

ВЕРА:

Не сакам да знам! Сами решивте – сами прајте, мене не мешајте ме!!!

ВАСКА:

Со лајца за ајвар да мешаше помалце че ја измешаше, туку, ај, ај треби си, треби си... ако ти се плачи, плачи си, ама скраја! Рековме!

Влегуваат Александар и Филипа, Филипа носи кошничка со портокали. Вера плаче, липа, но не над тепсија.

АЛЕКСАНДАР:

Кој умрел, пак, сега?

ФИЛИПА:

Протокали! За баба, за плетењето, про-то-ка-ли!!!

ВАСКА:

Портокали, чупе, портокали! Умреа протокалите!

11. За откопувањето на Цена

Гробишта. Првиот мрак. На сцената се Ѓорѓија, Ведран и дружината за разведрување. Ѓорѓија и Глумецо имаат в раце светилки, останатите носат лопати.

СУВИО:

Оп, оп, оп! Кого го гле'м! Живко, да ти'бам Жилето, да ти'бам!

ПЛАЧКО:

Живко?!

СУВИО:

Живко, Живко!

ГЛУМЕЦО:

Стварно! Живко, Жиле?

СУВИО:

Тој, тој!

НИКОЈ НИШТО:

Ама Живко! Поживко, здравје!

ВЕДРАН:

За кој Живко велите?

ПЛАЧКО:

Долга сторија е, долга и широка.

СУВИО:

Ај, Глумец, распали, да ти'бам сторијата, да ти'бам! Ама немој ко ш'о те дал Госпо', надолго и нашироко! Друг ни е плано'.

ГЛУМЕЦО: *(не чека двапати да му се рече)*

Добро, добро! Еве, понакратко и понатесно. Овај Живко овде, Жиле, по наше и по од мајка му, двајцата Бог да ги прости, си беше мераклија.

ПЛАЧКО:

Ама понакратко, ама понатесно...

ВЕДРАН:

Остај го, нека кажи ш'о има за кажување, па да тераме работа!

ГЛУМЕЦО: *(кон Плачко)*

Токмак! Ме буниш! *(кратка пауза)* Значи, овај Живко овде, Жиле, по наше и по од мајка му, двајцата Бог да ги прости, си беше мераклија. За винце, за пивце, за жолта, за бела... Од сабајле, до сабајле! Така и во делник, така и во празник. Пијан – чор. И секојпат со хотек жена му го прибираше дома. Мавање! Машки, ш'о се вели. По гла', по очи, по муцка... Кај ш'о че ѝ се фати. Стеван, еден ден, му вели, тро' околу, тро' в ребра, појче ко на другар: 'Абе, Жиле, сакаш лути се, сакаш не лути се. Абе, маш си или ш'о си? Абе, имаш алат меџу нозе или немаш?! Ако имаш, бапни ѝ една на она твојана да не ѝ бапнам јас! Те резили пред цела меана!' 'Ај, бе, Стеван, чор пијан, ни жена гле'м, ни хотек сејчавам!' – му врати Жиле, му врати, ама ко задуман остана. Оти си го врзал Жиле муабето в крпче се виде по некој ден. Иди и уш'е од врата му вели на Стеван – 'А, бе, Стеван, алтан муабет имало во тебе, ме задума, и еве ш'о издумав - денеска, јас барам, ти не тураш. И да плачам, и да пиштам, и коси да кубам, да не си турил!' И така беше. Живко цел ден седи в меана, ама капка в уста не клава. Надокрај еве ја жена му, прво ѝ летна раката, па муцката – 'Кај си бе, волу, имаш кујча али немаш?! Тргај пред мене!' – мава и вика, мава и вика, а Живко, мрак-сурат ко на закоп, вели – 'Од чо'ек ш'о г'ебам наредби не примам!' Жена му, црвена во лицето ко јајце вапцано, нога пред нога избега. 'Тури, сега, мајсторе! Тури за сите!' Од тој ден жена му в меана не цапна. Не ја видов. Ја видов еднаш, на клупава, липа до липање, толку ракија Жиле не испи колку ш'о Живкојца солзи пророни.

ВЕДРАН:

Маш четворен, ш'о би рекла Васка. Свеќа за Живко!

НИКОЈ НИШТО: *(се прозевва)*

Копаме или да си подлегнам до Живче!

ВЕДРАН:

Копаме! Вади го крсто!

ГОРЃИЈА:

Ајде, ајде малку мануелно, доста орално!

ПЛАЧКО:

Какво мануелно, бе, ашлак?!

СУВИО:

Фати се за рачка, да ти'бам рачката, да ти'бам!

ПЛАЧКО:

Фати се ако ти се фајча!

НИКОЈ НИШТО:

Живче, Живче... напрај ми место!

СУВИО:

Че нè раздени... да ти'бам копањето, да ти'бам...

ВЕДРАН:

Тргај ги трендафиливе!

ЃОРЃИЈА:

Вазната! Внимателно со вазната! Скапа е!

ПЛАЧКО:

Плочава! Ко тешка ми се гледа!?

ЃОРЃИЈА:

Арно светам?!

ПЛАЧКО:

Ко полна месечина!

Долго време се слушаат само лопатите, копаат на смени. Се слуша силно кивање.

ЃОРЃИЈА: *(како да се правда)*

Ми влезе прав!

ПЛАЧКО:

Кому како!

ВЕДРАН:

Тивко! Само тивко, полека... полека...

НИКОЈ НИШТО:

Кивај си! Кивај си! Од кивање јас око не отворам, не пак Живче!

СУВИО:

Копај, да ти'бам копањето, да ти'бам!

Си плука во дланките.

ПЛАЧКО:

Ми плукна на рачка, бе слепец!

ГЛУМЕЦО: *(за чудо го „голтна“ плукна)*

Кобај, кобај...

НИКОЈ НИШТО:

А, бе, Глумец, тука си? Заспа на рачка!

ГЛУМЕЦО:

Одма, мајсторе, одма! *(почнува да ја рецитира „Ленка“, инспириран од месечината и гробната тишина)*

И ноќе кога месечко
гроб ѝ со свила виеше
ветерчок тихо над неа
жална ѝ тага рееше:
„Зошто ми, зошто остана
кошула недоткаена?
кошула беше даровна...“

ВЕДРАН:

Ај, ај, че собериш публика!

Ѓорѓија кива, светилката трепери.

СУВИО:

Да ти'бам светењето, да ти'бам! Се акнав в нога! Глумец! Светни
ваму!

ГЛУМЕЦО: *(шепоти, „фатен“ за „Ленка“)*

И ноќе кога месечко гроб ѝ со свила виеше...

СУВИО:

Ај, смени, да ти'бам свилата, да ти'бам!

ВЕДРАН:

Капако'! Еве го капако'!

Почнува акцијата поткрени, поттурни, фати ваму, држи таму сè до моментот кога Сувио се вудвосува над гробната јама, а Ведран го држи за нозете.

СУВИО:

Го поткренав!

ВЕДРАН:

Оди тро' лево... тро' десно... кај нозете... ако ти шушни нешто, целофан е...

СУВИО:

Таму сум! Фајчам нешто!

ВЕДРАН:

Држ' уб'о!

СУВИО:

Држам!

ВЕДРАН:

Сега полека, полека... по-ле-ка исправај се.

Капако'? Држиш уб'о?

Сувио се исправа полека со плика во едната рака, сака да му ги подаде на Ведран, но му паѓаат.

ЃОРЃИЈА: *(крева лист хартија, го осветлува)*

Инкасатор - Благоја Тепајмајкоски.

ЈКП „Водовод и канализација“...

НИКОЈ НИШТО:

Сметка за вода?!

ВЕДРАН:

Дај ваму!

Силна светлина.

ЃАОЛО: КОЈ Е ТАМУ?!

Акцијата запира, сите остануваат како скаменети.

Светлината шета ваму-таму, се слуша: Еј! Ало! Има некој! Само ако ви дојдам! Мамицата ваша!

Ведран грабнува од паднатите писма, Глумецо ја гаси светилката и ја пика в џеб, Ѓорѓија ја фрла неизгасната, бегаат сите на различни страни. Се слуша: Зборно место „Глембај“!

Подолга пауза.

Се појавува Васка откако ќе „замине“ силната светлина.

ВАСКА:

Море, мајката, Џаоло кај се настаменил!

Ги собира лопатите, со фрлената, а неизгасната светилка пребарува, ги собира паднатите плика и ги пика в џеб.

ВАСКА:

Знаев! Чора и глува д'ом, ако не знаев! Знаев! Ами лопативе?! Ами ламбава! Сè остаја! Сè на Џаоло в раце!

Седнува пред гробот.

Знаев! За свинска не ги бива! За театар, можи! Глумецо и умрен че расплачи. Ашлаци! Сè остаја. И лопати! И писма! Со кого сум ватила работа, Цено, златна Цено?! Кој плачко, кој заспан, кој самобендисан, кој прав му влегол, кој од ливче потешко не кренал, а Сувио! Тој да можи и мандалото на чепорешка да си го опри, па пачајците че си г'измоча! Добро, добро! Сега, о'м! Да г'извртам пликава едно по едно, уб'о. Сабајле, еве ме! Да му повикам тро' на Џаоло! Ко че му с'рскам – 'Кој ти дава, бе, магаре, плата да локаш, на топло турски сери' да гле'ш, место да пазиш? Гробо' од сестра ми пуздер го напрајле кизнај какви ајдамаци, тебе мува не те лази!' Има гробо' да ти го супрај ко на кралица! И ако го на'м, че ти пишам. Нека има и едно писмо за тебе! Нејчам после вака-така.

12. За зборното место

"Глембај". Сите седат околу маса, освен Глумецо. На екранот фудбалски натпревар, ама никој не го гледа. Сите молчат.

ПЛАЧКО:

Да си помолчине, ако не?!

СУВИО:

Тебе, да ти'бам молчењето, да ти'бам, ко сè да ти е таман!

ПЛАЧКО:

Е, оти да не ми е? Куртуливме! Само Глумецо ш'о ни го нема, свонам, свонам...

СУВИО:

Четири лопати и едно фенерче остајвме, да ти'бам лопатите, да ти'бам!

НИКОЈ НИШТО:

Ами, ко му ја летнавте, ела да ве стасам!

ВЕДРАН:

Не велиш милион?! Милион остајвме!

Влегува Глумецо, раката му е во гипс.

СИТЕ:

Кај си, бе, ти!

СУВИО:

Од памет ме изваде! Кај ти е мобилнио', да ти'бам мобилнио', да ти'бам!

ГЛУМЕЦО:

Еве сум! „Глембај“ виа доктор Трајче Бошкоски!

ПЛАЧКО:

Само толку? Море распали, со толку не поминуваме!

ГЛУМЕЦО:

Ш'о да распалам? Никој не си окара мајка да ме побара! Дури ни стражаро'!

ВЕДРАН:

Кој да знај оти и на гробишта стражар клале!

СУВИО:

Со партиска, да ти'бам партиската да ти'бам, кај не мислиш вработен че нај'ш!

НИКОЈ НИШТО:

Да знаев оти има стражар...

СУВИО:

Да ти'бам стражаро', да ти'бам, кај го наве' ветро'?

НИКОЈ НИШТО:

Че си дремнев на топло дури копавте...

ПЛАЧКО:

Да си кажам право, мене стражаро' цаол ми се стори, уш'е се тресам.

ГЛУМЕЦО:

Арно че беше и јас, спружен в ендек колку ш'о сум долг и широк, само со тресење да си поминев!

ВЕДРАН:

Имавме план! Колатерална штета...

СУВИО:

Да ти'бам плано', да ти'бам, ко тераш по од Васка умо!

ВЕДРАН:

А, ако го најдевме?! За то' копавме, за да го најдиме!

СУВИО:

Да ти'бам копањето, да ти'бам, а, да викниш една тура и да се прајш оти го најдовме?!

ВЕДРАН:

Да викнам!

Се слуша свонење.

НИКОЈ НИШТО: *(го вади мобилниот)*

Џаоло? Е, е, е, нема друг, нема! Само јас сум Никој Ништо! Ко планина сум, да ме видиш ако ме познајш. Така е, отсеко'ш сум бил ко планина, клупата не ме збираше. Столчето – ич! А, бе, ај. Ш'о велиш?! Ашлаци! Гробој откопува'?! И букети крада'?! Ни на онај свет мир да се немало, така е, така е. Море, тој ш'о кради, кради сè, и дете од мајка че укради. Како пишува? Викај погласно! Кај сум? Нигде! Во „Глембај“ по цел ден! Ами... си пивкаме, си играме табла, си гледаме фудбал... Спорцка... така... И тој, и тој! Три дни до ш'о има кладилница, во сите праша, на друго место не ој! Гробо' го откопале! Море, море... да не ти се верува! Море... море... Ш'о нарот сме, ш'о стока?! Пензионерка, а?! Учителка?! Учителката од син ти! Уш'е сат, сат и нешто си таму? Идам. И че ти поможам да настамениш ко ш'о било, море ашлаци. Абе ш'о прајле, ш'о пустеле?! Чути си, ко да не било! Денеска за помалце се лета од работа? Едвај влезе?! Знам, знам... на стари години. Сите така, сите така... Идам! Ај, еве, кинисувам, затворај!

ПЛАЧКО:

Кој беше?

НИКОЈ НИШТО:

Тој, натема го!

СУВИО:

Да ти'бам натемагото, да ти'бам! Кажу кој!

НИКОЈ НИШТО:

Стражаро', кој! Џаоло! Од прво до осмо во една клупа седевме!

ВЕДРАН:

И?

НИКОЈ НИШТО:

Ашлаци, вели Џаоло, ашлаци гробој ш'о откопува! И мобилни ш'о крада!

ВЕДРАН:

Ај, оди на главното!

НИКОЈ НИШТО:

Џаоло нашол мобилен на гробишта...

ГЛУМЕЦО:

Ете кај бил!

НИКОЈ НИШТО:

Ме видел пишан таму и си рекол да ми се јави.

ВЕДРАН:

И?

НИКОЈ НИШТО:

Ш'о и? Ми се јави!

ВЕДРАН:

И? Не кажа ништо за писма? За лопати?

НИКОЈ НИШТО:

Не! И доста икаш, одам на гробишта!

ПЛАЧКО:

Оди, оди! Ја закашкавме, мазни ш'о е за мазнење!

ВЕДРАН:

Види за писмата...

Влегува Васка. Ведран прв ја забележува.

ВЕДРАН:

Јас не сум честел! Јасно?!

Сите кимаат, кимаат...

ВАСКА: *(ги гледа сите со ред)*

Имавме еден пес! Тој така гла'та ја мафташе, ја мафташе, ја мафташе и пцојса.

ПЛАЧКО:

Здраво живо!

ВАСКА:

Рече нешто?

ГЛУМЕЦО:

ПАДНАВ! НА ГРОБИШТА!

ВАСКА:

Погласно викни. Кој не разбрал, да разбери!

ГЛУМЕЦО: (ПОТИВКО)

Јас честам, кафенце? За гипсов. И за болницата ш'о ни е на два чекора од гробишта.

СУВИО:

Да ти'бам тексто', да ти'бам!

ВАСКА:

Рече нешто?

СУВИО:

Ш'О НАВАКА!?

ВАСКА:

Мора некој по вас д' оди.

ВЕДРАН:

ИМАЛО ЧУВАР! ТОЈ ЗАФРКНА!

ВАСКА:

Ами да подекламиравте уш'е тро' и Живко че станеше да ви покопа.

Васка, зборувајќи, вади нешто од џеб и го остава на маса театарално. Ја трга раката и сите, подзинати, гледаат во едно, на половина превиткано, ливче.

ПЛАЧКО: (го грабнува, чита)

Комуналец?! Сметка?!

ВЕДРАН:

Дај ја вamu! Васке, ш'о прајш?!

ВАСКА: (вадејќи нешто од џеб)

Рече нешто?

Васка остава нешто на масата, но го поклопува со раката и стои така извесно време. Кога ќе ја тргне раката повторно во акција стапува Плачко.

ПЛАЧКО: *(чита)*

Водовод и канализација...

ВЕДРАН:

Дај ја вamu!

(кон Васка) ЧЕ ГИ ПЛАТАМ! ДОСТА МЕ БРУКАШ!

ВАСКА: *(остава уште едно ливче на маса, театрално го поклопува)*

Со кој пари?

Васка вади плика од џеб, вади и ги остава на маса.

ВЕДРАН:

Навртува!

ВАСКА: *(театрално ја трга раката од последното поклопено ливче)*

Со парите од ова?!

Сите, со подзинати усти, климаат со главите, климаат, климаат...

ВАСКА:

Ви кажав за Шарко?!

Сувио станува и се обидува да ја крене Васка.

ВАСКА:

Остај ме, бе суртук! Ко ш'о држиш че ни појда' парите по доктори!

Ведран свони на мобилен. Плачко свони на мобилен. Глумецо ги повикува сите на нивната маса со раката во гипс. Врева, врева... Сите зборуваат во еден глас, чкрапаат мобилни, ливчето се фотографира, се праќа...

ГО НАЈДОВ!

ГО НАЈДЕ!

ВЕТАР ГО НАЈДЕ! ДА НЕ БЕВ ЈАС...

ИДИ ВО „ГЛЕМБАЈ“!

ТУРАЈ ЗА СИТЕ!

КОГА ФАТИ?! ДА ВИДАМ!
МОРЕ, ТУРАЈ ДУПЛА!
КОЛКУ?
МИЛИОН?! ДУПЛА И ЗА МЕНЕ!
ВЕЛАМ ЈАС, СПОРТСКА МУ Е МАЈКАТА! БАРАЈ ТИ РАБОТА!
ПИШУВАЈ СЕ В ПАРТИЈА!

Влегуваат Васе, Ѓорѓија, Александар и Филипа.

ВАСЕ:

Дај да го видам!

ЃОРЃИЈА:

Да го пофатам! Нè измачи!

ВЕДРАН:

Му го покажував на...

Види на маса?!

ВАСЕ: *(ги врти ливчињата)*

Овде само сметки гледам!

ВЕДРАН:

Баба ти ги остај!

АЛЕКСАНДАР:

На кого му го покажуваше?

ВЕДРАН:

А, бе, сега го држев в рака! Пред да влезите!

СУВИО:

Нема нозе д'избега!

Големо раздвижување, сите бараат.

ГО НЕМА!

ВАСКА: *(се наведнува под маса, го пика ливчето в џеб, се врти кон публиката)*

Реков и пак че речам - со овие работа не се вајча! Овде сум најтанка ако грешам?! Ш'о велите? Грешам? Рековте нешто? Не?!
Ај со здравје!

КРАЈ

**Национална установа – Центар за култура
„Марко Цепенков“ – Прилеп**

Адреса

бул. „Гоце Делчев“ б.б. Прилеп

Интернет-страница

www.markocепенkov.org

Е-пошта: markocепенkovpp@yahoo.com

Телефони: (048) 421-703, 425-520, п. факс. 200

Жиро-сметка

1801041718603, Народна банка на Република Македонија

ISSN 0039-2294